ABD'NİN NÜKLEER ANTLAŞMADAN ÇEKİLMESİNDEN SONRA İRAN-ABD GERGİNLİĞİ

Fardin Afrouzian
181145105

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof.Dr. Öğretim Üyesi Hasan Ünal

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2021

ABD'NİN NÜKLEER ANTLAŞMADAN ÇEKİLMESİNDEN SONRA İRAN-ABD GERGİNLİĞİ

Fardin Afrouzian
181145105
Orcid: 0000-0001-5465-274X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof.Dr. Öğretim Üyesi Hasan Ünal

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca değerli bilgilerini benimle paylaşan ve güler yüzle samimi duruşuyla, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Prof. Dr. Hasan ÜNAL, eğtim almam sürecinde benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen İnayet BURCU AKYÜREK hocama ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli annem başta olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fardin Afrouzian

Eylül 2021

ÖZ

ABD'NİN NÜKLEER ANTLAŞMADAN ÇEKİLMESİNDEN SONRA İRAN-ABD GERGİNLİĞİ

Fardin Afrouzian
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr.Hasan Ünal
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

1979 islam devrimi'nden İran tarihi için bir dönüş noktası olarak bahsedilir. Birçok insana göre İran İslam Devrimi; siyasal, toplumsal ,kültürel ve ideolojik bir devrimdir, ancak bu devrimin ideolojik boyutu daha önemlidir. Bunun sebebi bir yandan devrimin asıl prensibinin ideolojilerden oluşması, öte yandan bu devrimin geleceğe de etki etmesidir. Dolayısıyla ABD ile İran gerginliği devrimin hemen ilk günlerinde kendini göstermiştir. İran islam devriminin özelliği yalnızca İran'da değil, bölgesel ve küresel düzeyde de uluslararası sistemi de etkilemesidir. İç politikada devrimci yönelimler, ekonomik, siyasal, kültürel değişiklikler, batılaşmanın karşısında direnme, dış politikada ise yeni yönelimlere evrilmek amaçlanmaktaydı.

1979 İran İslam Devrimi, ABD ile İran ilişkilerinin tamamen bozulmasına sebep olmuş ve iki ülke arasında derin bir düşmanlık yaratmıştır. Dolayısıyla İran devrimi ABD'nin bölgedeki pozisyon'unu tamamen değiştirirken, politik, ekonomik ve stratejik açıdan da müffetikliğinin bozulmasına sebep olmuştur. Bu nedenle ABD, çeşitli yollardan İran İsm Cumhuriyetini vurmak için gereken atdımları attı ve bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başladı.

Bu çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş olarak tezin amacın ve, önemini içermektedir. Çalışmanın ikinci bölümü 1979 İran İslam Devriminden Trump döneminde olan İran- ABD ilişkilerin detaylı şekilde içermektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü ise İran nükleer meselesini detaylı bir şekilde incelenmektedir. Tezin üçüncü bölümü en esan bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde İran ile ABD arasında yapılan nükleer anlaşma, nükleer anlaşmaya giden süreç, anlaşmanın içeriği ve anlaşmanın uygulanması ve ayrıca 2018'de Trump'ın seçimi kazanmasıyla birlikte nükleer anlaşmadan çekilmesi ve bu çekilmeye olan faktörler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü, Trump'ın 2018'de nükleer anlaşmadan tek taraflı çekilmesinden sonra İran ile ABD arasındaki ilişkilerin olası senaryoları incelemektedir. Çalışmanın beşinci bölümü ise "Sonuç" olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nükleer Enerji, Nükleer Teknoloji, İran Nükleer Programı, İran Nükleer Anlaşması, Dış Politika, İran, ABD.

ABSTRACT

IRAN-US TENSION AFTER US WITHDRAWAL FROM NUCLEAR DEAL

Fardin Afrouzian
Master'sThesis
Department of Political Science and International Relations
Political Science and International Relations Programme
Advisor: Prof. Dr. Hasan Ünal
Maltepe University Graduate School, 2021

The 1979 Islamic Revolution is considered as a turning point in Iranian history. According to many, the Islamic Revolution is a political, social, cultural and ideological revolution, but the ideological dimension of this revolution is more important. Because the main principle of the revolution consists of ideologies, in addition, it also affects the future. Consequently, the tension between the USA and Iran manifested itself in the first days of the revolution. The main characteristic of the Iranian Islamic revolution is that it has not only affected Iran itself, but also has had an impact on the international system at both regional and global levels. It was aimed to develop revolutionary tendencies, economic, political and cultural changes, resistance against westernization in domestic policy, and to evolve into new orientations in foreign policy.

The 1979 Iranian Islamic Revolution led to the complete deterioration of the US-Iranian relations and created deep hostility between the two countries. Thus while the Iranian Revolution completely changed the position of the USA in the region, it also caused the deterioration of its political, economic and strategic impartiality. Hence, the USA took the necessary steps to wreak havoc on Islamic Republic in various ways, and for this reason, the relations between the two countries began to become tense.

This study consists of 4 chapters. The Frist chapter studies in detail the Iran-US relations from the 1979 Iranian Islamic Revolution to the Trump era. The second chapter examines the Iranian nuclear issue in detail. The second chapter is the most essential part. In this section, the nuclear agreement between Iran and the USA, the processes leading to the nuclear agreement, the content of the agreement and the implementation of the agreement, as well as the withdrawal of Trump from the nuclear agreement after winning the election in 2018 and the factors leading to this withdrawal are discussed in detail. The

third chapter investigates possible scenarios for relations between Iran and the United States after Trump's unilateral withdrawal from the nuclear deal in 2018. In chapter fourth, a general evaluation was made as a conclusion.

Keywords: Nuclear Energy, Nuclear Technology, Iran Nuclear Program, Iran Nuclear Deal, Foreign Policy, Iran, USA.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
ÖZGEÇMİŞ xiii
BÖLÜM 1.GİRİŞ 1
1.1. 1979 Devrimi'nden Sonra ABD-İran İlişkileri 3
1.2. İran-ABD Gerginliğinin Başlanması 4
1.3. İran-Irak Savaşı ve ABD 6
1.4. ABD'nin İran'a Ateşkes İçin Baskı Yapması 8
1.5. İran-Irak Savaşı'ndan Sonra ABD'nin İran'la Doğrudan Çatışması 9
1.6. Birinci Körfez Savaşı sırasında, ABD-İran İlişkilerinde Yumuşama Politikası .. 10
1.7. Hillary Clinton Döneminde ABD'nin, İran'a Karşı İkincil yaptırımları 11
1.8. Orta Doğu'da Barış Meselesi ve ABD-İran İlişkilerine Etkisi 13
1.9. 11 Eylül 2001 Saldırısı ve ABD-İran İlişkilerine Etkisi 13
1.10. ABD'nin Afganistan İşgali ve ABD-İran ilişkileri Üzerindeki Etkisi 14
1.11. ABD`nin Irak İşgali ve ABD-İran ilişkileri Üzerindeki Etkisi 15
1.12. İran Nükleer Meselesi ve ABD-İran İlişkileri 17
1.13. Barack Obama ve Hasan Ruhani Dönemi 19
1.14.Donald Trump'ın ABD Başkanı Seçildikten Sonra Nükleer Antlaşmadan Çekilmesi ve İran'a Karşı Yaptırım Uygulaması 20
1.15. İran Tarafından ABD'ye Ait İnsansız Hava Aracının Düşürülmesi 21
BÖLÜM 2. NÜKLEER ANTLAŞMAYA GİDEN SÜREÇ 22
2.1.Giriş 22
2.2. İran Nükleer Programı 22
2.2.1.İlk Adım 22
2.2.1.1.Cenevre Antlaşması 23
2.2.1.2.Viyana'da Altı Tur Müzakere 24
2.2.1.3.Farklı Şehirlerde İran ile P5+1 Ülkeleri Arasındaki Müzakereler 26

2.2.1.4.Lozan Anlaşmasına Varma Süreci 27
2.2.1.5.Kapsamlı Ortak Eylem Planı 28
2.3. Nükleer Anlaşmanın İçeriği ve Boyutları 30
2.3.1. Nükleer Anlaşma'nın Teknik Boyutları 30
2.3.2. Nükleer Anlaşma'nın Ekonomik Boyutları 32
2.3.3. Nükleer Anlaşma'nın Yasal (Hukuki) Boyutları 36
2.3.4. Nükleer Anlaşma'nın Askeri Boyutları 38
2.4. Nükleer Anlaşma'nın Uygulanması ve İran'ın Elde Edilen Başarıları 41
2.4.1. Anlaşma Uygulandıktan Sonra Arak Ağır Su Reaktörü 42
2.4.2. Nükleer Anlaşması Uygulandıktan Sonra İran'ın Uranyum Zenginleştirme Hakkı 43
2.4.3. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra İran'ın Ağır Su Üretme ve Ticaret Yapma Hakkı 44
2.4.4. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Uranyum Alışverişindeki Engellerin Kaldırılması 44
2.4.5. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Nükleer Yakıt Temini Önündeki Engellerin Kaldırılması 45
2.4.6. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Nükleer Araştırma ve Geliştirmenin Önündeki Engellerin Kaldırılması 45
2.4.7. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı ile Teknik İş birliğin Engellerin Kaldırılması 46
2.4.8. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra, Nükleer Güvenlik Alanında Uluslararası İşbirliğin Geliştirilmesi 46
2.5. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi ve Çekilmesine Olan Faktör ve Nedenleri 47
2.5.1. Trump'ın Dış Politika Temelleri 48
2.5.2. İran Ortak Bir Tehdit Sayılması 50
2.5.3. Nükleer Anlaşmadan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin Davranışı 50
2.6. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilirken Ortaya Koyan Tavrı ve Talepleri 51
2.6.1. İran'ın Bölgesel Etkisini ve Rolünü Sınırlama 51
2.7. ABD'nin, Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra Avrupa Birliğine Olan Yaklaşımı 53
2.8. İran'ın, Trump ile Müzakere Etmeme Nedenleri (İran'ın, Trump Politikalarına Karşılığı) 56

2.9. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra İran-ABD İlişkilerinde Olası Gelecekler 59
2.9.1. Giriş 59
2.9.1.1. ABD'nin Basra Körfezi'ne Askeri Yığınağı 60
2.9.2. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinden Sonra İran ile Arasındaki Olaylar 65
2.9.2.1. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi 65
2.9.2.2. ABD Hükümetinin İran'a Yönelik Yeni Politikası Açıklaması 66
2.9.2.3. Trump, İran'a Yönelik "Ulusal Olağanüstü Halı" Uzatması 67
2.9.2.4. ABD'nin, İran'a Karşı Askıya Alınmış Yaptırımları Yeniden Hayata Geçirilmesi 67
2.9.2.5. ABD'nin İkincil Yaptırımlarıyla Beraber Swift'in İran'a Karşı Hizmetlerini Durdurması 68
2.9.2.6. İran'ın Çelik, Demir, Bakır ve Alüminyum Sektörlerine Yönelik Trump Tarafından Yaptırım 68
2.9.2.7. İran'ın Petrokimya Sektörüne Yönelik Yaptırım 69
2.9.2.8. İran Merkez Bankası, Ulusal Kalkınma Fonu ve Bir Şirkete, ABD Tarafından Yaptırım 69
2.9.2.9. İran Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri Bakanı'na Yönelik Yaptırım .. 70
2.9.2.10. ABD Büyükelçiliği İşgalinin 40. Yıldönümünde ABD Hazine Bakanlığı Tarafından İran'a Karşı Yeni Yaptırımlar 70
2.9.2.11. ABD Tarafından İran'ın 5 Kuruluşu, Bir Kişi ve 2 Gemisine Yönelik Yaptırım 71
2.9.2.12. ABD Hazine Bakanlığı Tarafından İran'ın Çelik ve Demir Sanayi'ne Karşı 17 Yeni Yaptırım Uygulanması 71
2.9.2.13. Khuzestan Kolordu Komutanına Yaptırım 72
2.9.2.14. ABD Tarafından, Fars Haber Ajansı'nın Web Sitesinin Uluslararası Alanı'nı Engellemesi 72
2.9.2.15. ABD Tarafından İran Nükleer Uzmanlarına Yönelik Yaptırım 72
2.9.2.16. ABD Tarafından İran Petrokimya Sanayine Bağlı 6 Şirkete Yaptırım Uygulaması 72
2.9.2.17. ABD'nin İran Hakimlerine Yaptırım 73
2.9.2.18. İran Uzay Ajansı'na Yaptırım 73
2.9.2.19. İran İnşaat Sektörüne Yaptırım 73
2.9.2.20. İran Atom Enerji Örgütü ve Başkanı Ali Akbar Salihi'ye Yaptırım ... 74

2.9.2.21. İran Dışişleri Bakanı Cavad Zarif'e Yaptırım 74
2.9.2.22. ABD ve İran, Askeri Güçlerini Terörist Listesine Koymaları 74
2.9.2.23. İran ve ABD Arasındaki Mahkum Takası 75
2.9.2.24. ABD'nin Abraham Lincoln Uçak Gemisi Basra Körfeze Gelmesi 75
2.9.2.25. Basra Körfez'inde Petrol Tankerlere Saldırı ve İran'ın Suçlanması ... 76
2.9.2.26. ABD'nin İnsansız Hava Aracı'nın İran Tarafından Düşürülmesi 76
2.9.2.27. Bağdat'taki ABD Büyükelçiliğine Saldırı 76
2.9.2.28. İran Devrim Muhafızlar Ordusu'nun Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'yi Öldürülmesi 77
2.9.2.29. ABD Büyükelçiliği ve Bağdat'taki Koalisyon Askeri Üssünün Yakınlarına Roket Saldırısı 77
2.9.2.30. Irak'taki "Ain Esad" Hava Üssü'ne İran'ın Füze Saldırısı 78
2.9.2.31. İran Tarafından Nükleer Anlaşmaya Olan Bağlılığını Azaltılması 78
2.9.3. İran'ın, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki Askeri Faaliyetlerine Karşı Politikaları (Stratejileri) 80
2.9.3.1. İran, Savunma Stratejisini Kullanarak Caydırma Politikası İlkesi 80
2.9.3.2. İran Tarafından Bölgedeki Şii Gruplara Verilen Desteğin Artırması 84
2.9.3.3. İran, Çin ve Rusya Deniz Koalisyonunun Oluşturulması 85
2.9.3.3.1. Jeopolitik Boyutta Tatbikatın Önemi 86
2.9.3.3.2. Tatbikatın Stratejik, Güvenlik ve Siyasi Mesajı 87
BÖLÜM 3. GELECEKTEKİ ABD-İRAN İLİŞKİLERİ İÇİN OLASI SENARYOLAR 88
3.1.İlk Senaryo: Pazarlık ve Büyük Alışveriş 88
3.2.İkinci Senaryo: Barjam Plus Modeli 89
3.3.Üçüncü Senaryo: Ayrı Ayrı Anlaşmaların Yapılması 91
3.4.Dördüncü Senaryo: Anlaşmaya Varılmaması 92
BÖLÜM 4. SONUÇ 93
KAYNAKÇA 98

ÖZGEÇMİŞ

Frdin Afrouzian

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

Derece Yıl	*Üniversite, Enstitü, Anabilim Dalı*
Y.Ls.	2018 Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Ls.	2009 Tabriz Devlet Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi Coğrafiya Anabilim Dalı
Lise.	2004 Malekan Emam Khomeyni Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2016-2018	Turizim
2018-2021	Döviz Bürosunda Muhasebeci

BÖLÜM 1.GİRİŞ

1979 İran İslam Devrimi sırasında ABD'nin politikası Muhammed Rıza Pehlevi'yi tam olarak desteklemek olmuştur. Ancak ABD, onu iktidarda tutamayacağını anlayınca stratejisini İran'ın Sovyetler Birliği yönüne gitmesi ve İslami bir rejimin kurulmasının önünü alma yönünde belirledi. Dolayısıyla İran İslam Devrimi iki ülke ilişkilerinde köklü bir dönüşümün başlangıcı oldu. Devrimden önce bölgedeki ABD jandarması olan İran, devrimden sonra ABD politikalarına ve programlarına karşı olarak, ABD`nin çıkarlarını tehlikeye düşürmüştür.

İran ile ABD arasındaki ilk gerilim devrimden hemen sonra, İran tarafından Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin işgal edilmesi ve 52 ABD diplomatının rehin alınmasıyla başlamıştır. Bu olay iki ülke arasındaki ilişkiyi sert bir şekilde etkilemiştir ve ABD İran`a karşı çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Rehine krizinden sonra 1980`de Irak'ın İran'a karşı savaş açması ve sekiz yıl boyunca bu savaşın devam etmesi, İran yetkililerince ABD'nin bu savaşta Irak'ı teşviki gibi algılanmıştır. Böylece iki ülke arasında zaten kötü olan ilişkiler şiddetlenerek devam etmiştir. İran-Irak Savaşı sonrası İran'daki durumun değişmesi sebebiyle ülkenin daha geniş dış ilişkilere ihtiyaç duyması, tecritten çıkması ve ayrıca ABD'de demokratlarının iktidara gelmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin bir dereceye kadar azalması bekleniyordu. Ancak bu konuda ne kadar çaba gösterilse de bir sonuç alınamadı. Yine de bu dönemde bile ABD ve müttefikleri tüm çabalarını İran İslam Cumhuriyeti'ni tecrit etmeye odaklamış ve iki ülke arasındaki husumet dolu ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmamıştır (Mohammadnia, Purhasan; 2019: 132). 1979 İran İslam Devriminden itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerin azalması için ne kadar çaba sarf edilse de sonuç olarak 2015'te "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" ismi verilen bir anlaşmayla iki ülke arasındaki husumet dolu ilişkiler biraz azalmıştır. Sonunda 2016'da Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle ve nükleer anlaşmadan çekilmesiyle birlikte iki ülke arasındaki iyi ilişkiler yeniden gerilmiştir.

İran nükleer programı, son yıllarda ABD dış politikasının en önemli konularından biri olmuştur. ABD'nin İran'a yönelik dış politikasının tarihini incelediğimizde, İran'ı etkilemek özellikle devrimden sonra ABD başkanlarını her zaman meşgul eden konulardan biri olmuştur. İran nükleer programı son yirmi yılda Orta Doğu

denklemindeki en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Dolayısıyla ABD`ye göre bölgedeki müttefikleri olan İsrail ve Basra Körfezi'nin güney ülkeleri, İran'ın nükleer faaliyetlerinin güvenlik sonuçlarına doğrudan maruz kalan aktörler olmuşturlar (Purhasan, Ganbari, Rezai; 2018: 250).

Obama yönetimi 2009'da "Değişim" sloganıyla göreve başlarken ülkenin İran'a yönelik yeni bir politika izleyeceği düşünülüyordu. Obama dönemindeki ABD nükleer stratejisinin oluşmasının ve ABD'nin bu konuda endişe duymasının esas nedenlerinden biri de İran'ın nükleer başarısı ve İran tarafından nükleer teknolojinin nükleer silahlara yönelmesi meselesi olmuştur. Dolayısıyla Obama yönetiminin İran nükleer sorununun çözümüne yönelik stratejisi, bir yandan İran'a karşı daha ağır yaptırımlar uygulayarak, diğer yandan ise akıllı güç biçiminde çok taraflı diplomasi izlemek olmuştur. Böylece Obama yönetimi döneminde birkaç başarısız müzakereden sonra 14 Haziran 2015'te "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" ismi verilen nükleer anlaşma çerçevesinde uluslararası toplumun etkili güçleriyle İran nükleer müzakere sürecinin nihai sonucu ortaya çıkmıştır. Nükleer anlaşmadan kısa bir süre sonra İran ile ABD ve Avrupa arasındaki olumsuz gidişat, ABD tarafından anlaşmaya uyulması ve uygulanması açısından başarısız bir seyir izlediği ortaya çıkması ve ardından Trump'ın ABD başkanı seçilmesiyle birlikte nükleer anlaşma resmen çıkmaz duruma girmiştir (Kushaki, Shafii, Ghazanfari; 2019: 330).

Trump başkan seçildikten sonra nükleer anlaşmanın temelde sorunlu olduğunu ve ülkesinin İran'a yönelik siyasi ve ekonomik taleplerini karşılamadığını söylemiş ve sonunda 18 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmiştir. İran'a karşı en sert yaptırımları uygulamaya yönelik bir kararnameyi imzaladığını da açıklamıştır. Böylece Obama döneminde iki ülke arasında düzenlenen ve iyileşen ilişkiler tekrar bozulmuştur (Shahbahrami, Torabi, Rezaii; 2020: 97).

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın Birinci bölümü 1979 İran İslam Devriminden Trump döneminde olan İran- ABD ilişkilerini detaylı şekilde içermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise İran nükleer meselesi detaylı bir şekilde incelenmektedir. Tezin ikinci bölümü esas bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde İran ile ABD arasında yapılan nükleer anlaşma, nükleer anlaşmaya giden süreç, anlaşmanın içeriği ve anlaşmanın uygulanması ile 2018'de Trump'ın seçimi kazanmasıyla birlikte nükleer anlaşmadan çekilmesi ve bu çekilmeye sebep olan faktörler detaylı bir şekilde ele

alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Trump'ın 2018'de nükleer anlaşmadan tek taraflı çekilmesinden sonra İran ile ABD arasındaki ilişkilerin olası senaryoları incelenmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise "Sonuç" olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmanın modeli, literatür taramaya dayalı tarihsel yöntemle ele alınarak hazırlanmıştır. Veri toplama kaynakları ise kütüphaneler, veri tabanları, internette olan dokümanlar ve verilerdir. Bulguların analizi de esas olarak nitel analizler yoluyla gerçekleştirilmiştir.

1.1. 1979 Devrimi'nden Sonra ABD-İran İlişkileri

1979 İslam Devrimi'nden İran için tarihi bir dönüş noktası olarak bahsedilir. Birçok insana göre İran İslam Devrimi; siyasal, toplumsal, kültürel ve ideolojik bir devrimdir, ancak bu devrimin ideolojik boyutu daha önemlidir. Bunun sebebi bir yandan devrimin asıl prensibinin ideolojilerden oluşması, öte yandan bu devrimin geleceğe de etki etmesidir. Dolayısıyla ABD ile İran gerginliği devrimin daha ilk günlerinde kendini göstermiştir. İran İslam devriminin özelliği yalnızca İran'da değil, bölgesel ve küresel düzeyde de uluslararası sistemi etkilemesidir. İç politikada devrimci yönelimler, ekonomik, siyasal, kültürel değişiklikler, batılılaşmanın karşısında direnme, dış politikada ise yeni yönelimlere evrilmek amaçlanmaktaydı.

Devrim ihracı yaklaşımı, "ne doğu ne batı, yalnız İslam Cumhuriyeti" gibi yaklaşımlar ilk olarak uluslararası arenada duyurulmuştur. Dolayısıyla ABD ile İran arasında olan ilişki tamamıyla değişmiştir.

Muhammed Rıza Pehlevi hükümeti yıkılmadan önce ABD, kendi çıkarlarını Suudi Arabistan ve İran üzerinden sağlamaktaydı. Ancak 1979 devrimi bunun tam zıttıydı. 1979 Devrimiyle birlikte ABD, bölgede önemli müttefiklerinden biri olan İran'ı kaybetmiştir. Dolayısıyla ABD, kendi konumunu korumak ve faydalarını güvence altına almak için adımlar atmak zorunda kalmıştır.

1979 İran İslam Devrimi, ABD ile İran ilişkilerinin tamamen bozulmasına sebep olmuş ve iki ülke arasında derin bir düşmanlık yaratmıştır. Dolayısıyla İran devrimi ABD'nin bölgedeki pozisyonunu tamamen değiştirirken, politik, ekonomik ve stratejik açıdan da müttefikliğin bozulmasına sebep olmuştur. Bu nedenle ABD, İran İslam

Cumhuriyetini vurmak için çeşitli yollardan adımlar atmış ve bu sebeple iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır.

1.2. İran-ABD Gerginliğinin Başlanması

İran İslam Devrimi'nden sonra Mehdi Bezirgan öncülüğünde İran'da geçici bir hükümet kuruldu. Kurulan geçici hükümetin başına da batıda eğitim almış Mehdi Bezirgan geçti. ABD, bu geçici devlete iyimser bir yaklaşımla bakarak iş birliği yapmak istedi. Dolayısıyla bu geçici hükümeti destekledi. (James, 1992: 359). Böylece geçici hükümet Jimmy Carter yönetimi ve yetkilileri ile doğrudan ve yakın temas kurdular. Geçici hükümetin ABD'ye olumlu yaklaşımına rağmen, Humeyni'nin muhalefeti ile ABD-İran ilişkileri zamanla bozuldu.

İki ülke arasında gerginliğin temel nedenleri, İran İslam Devrimi'nin Amerika ideolojisiyle çelişiyor olması, Humeyni'nin Amerika'ya kötümser bakışı açısı ve "büyük şeytan" adlandırması, İran'ın devrim ihracı fikri ve ABD'nin bu fikre karşı olması, ABD'nin İran iç işlerine müdahale etmesi, Muhammed Rıza Pehlevi'nin Amerika`da ikamet etmesi, geçici hükümet yetkililerinin ABD yetkilileri ile Humeyni'den izinsiz görüşmesi ve Humeyni'nin buna karşı çıkması gibi sebepler oluşturmaktaydı. (Mohammadi, 2005: 61).

İran devriminden sonra "Humeyni yolunu takip eden Müslüman öğrenciler" isimli bir grup 3 Kasım 1979'da ABD büyükelçiliğini işgal etti ve 52 Amerikan diplomatını 444 gün rehin aldılar. Bu olay İran-ABD ilişkilerinde zorluklara neden oldu. Bu olayın etkileri ve sonuçları, o zamana kadar iyi giden İran-ABD ilişkilerine gölge düşürdü. Büyükelçilik işgalinden sonra Humeyni, öğrencilerin bu hareketini alkışladı ve bu hareketi 1979 devriminden daha büyük bir devrim olarak tanımladı. Bu olay ABD-İran ilişkilerinde önemli sonuçlara neden oldu.

ABD büyükelçiliğin işgalinden bir gün sonra 4 Kasım 1979'da geçici hükümet istifa etti. Humeyni ise bu istifayı onayladı. Dolayısıyla başka bir yönetim kuruldu ve işleri bu yönetim devraldı. (Bazargan, 1982: 277). Mehdi Bezirgan, her ne kadar istifa metninde bu olaydan bahsetmese de bazı araştırmacılar büyükelçiliğin işgalini, geçici hükümetin çöküşünde önemli bir faktör saymaktadır. (Mohammadi, 1991: 148).

Büyükelçilik krizinden sonra, Amerika kimi zaman tek taraflı olarak kimi zaman da diğer ülkeleri kendi yanına alarak İran'a karşı çeşitli baskılar yapmıştır. Örneğin; 19 Nisan 1979'da İran'dan yapılan ithalatı yasaklamıştır ve gıda ile ilaç dahil tüm malların satışını askıya almıştır. Bir ay sonra Kanada, Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya, Amerikan'ın bu isteğine olumlu cevap vermişlerdir ve İran'a karşı yaptırımlar uygulamışlardır.

11 Kasım 1979'da ABD, İran petrol satışını yasaklamış, hemen ardından 13 Kasım 1979'da ABD bankalarında olan İran paralarının kullanımına bloke koymuştur. 29 aralık 1979'da BM Güvenlik Konseyi İran'a karşı ekonomik yaptırımlar konusunda 461 numaralı kararı onaylamak istese de Sovyetler Birliğinin vetosu nedeniyle bu gerçekleşmemiştir (Mebadi, 2002: 93).

ABD, büyükelçilik krizinden dolayı İran'a karşı ekonomik baskının yanı sıra siyasi eylemlerde de bulunmuştur. Örneğin; 9 Kasım 1979 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, ABD'nin isteğiyle toplanmış ve İran`da rehin tutulan ABD diplomatlarının derhal serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Sonuç olarak Güvenlik Konseyi 4 Aralık 1979'da 457 numaralı kararı onaylamıştır. Karara göre İran derhal rehineleri serbest bırakmalıdır ve ABD büyükelçiliğini devretmelidir. 16 Aralık 1979'da Uluslararası Adalet Divanı ABD`nin şikayeti üzerine, rehinelerin derhal serbest bırakılmasına karar vermiş ve İran'ın büyükelçilikten çekilmesini istemiştir. Bu olay sebebiyle Uluslararası Adalet Divanı, İran'ı tazminat ödemeye mahkum etmiştir. Bu konuda Amerika çeşitli eylemlerde bulunmasına rağmen bir sonuç alamamıştır.

ABD, İran'da tutuklanan diplomatların serbest bırakılması için bazı arabulucular da göndermiştir. (Mebadi, 2002: 93-94). İslam konferansı Genel Sekreteri Habib Shatti, Filistin Kurtuluş Örgütü Lideri Yasser Arafat, BM eski genel sekreteri Kurt Waldheim ve Katolik lideri temsilcisi Papa gibi isimler, ABD'nin İran'a gönderdiği aracılar listesinde sayılabilir. Ancak ABD'nin bu çabaları da yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Mohammadi, 1991: 151).

ABD, ekonomik yaptırım ve siyasi eylemlerle İran'da tutuklanan rehinelerin serbest bırakılmaması sebebiyle askeri eylemlerde de bulunmuştur. (Mohammadi, 1991: 116-121).

Örneğin; 4 Mayıs 1980'de İran'ın Tebes bölgesinde Amerikalılar tarafından "Delta" adlı operasyon planlanmıştır. Bu bölge, çok titiz bir plan çerçevesinde, İran'ın Tebes çölündeki iklim şartları ve bu bölgede terk edilmiş bir havalimanının olması sebebiyle seçilmiştir. Operasyona göre, Amerikalı askerleri taşıyan üç adet MC-130 kargo uçağı ve üç adet EC-130 yakıt tankeri uçağı Umman kıyılarında yer alan Miser adasından kalkıp İran hava sahasına girerek Çöl-1 olarak adlandırılan bir bölgeye inecekti. Umman körfezinde bulunan Amerikan uçak gemisinden kalkan 8 askeri helikopterin katılması ile operasyon tamamlanacaktı. Ancak bu operasyon Amerikan askeri uçaklarının Tebes çölünde kum fırtınasına yakalanması ile hezimete uğramıştır ("Tebes olayı; ABD'nin İran'a müdahalelerine bakış", 2016).

ABD'nin, İran'da tutuklanan rehinelere yaptığı politik, ekonomik ve hatta askeri eylem girişimlerinin başarısız olarak sonuçlanmasından dolayı Washington'daki İran Büyükelçisini çağırmış ve İran'la olan ilişkilerini kestiğini duyurmuştur. Bu şekilde iki ülkenin siyasi ilişkileri bir kez daha 9 Nisan 1980'de sona ermiştir. İki ülke ilişkilerinde gerginliğin giderilmesi için Cezayir hükümeti arabuluculuk yaparak krizin çözümlenmesine adım atmaya çalışıp iki ülkeyi de müzakereye davet etmiştir. İki ülke arasında müzakereler başlamış ve sonuçta Cezayir Anlaşması imzalanmıştır. Cezayir anlaşmasına göre ABD İran'ın iç işlerine karışmayacak, ABD bankalarında bloke edilen İran varlıklarının İran'a iadesi sağlanacak ve ABD İran'a karşı ticari yaptırımların hepsini kaldıracaktır. Pehlevi ailesinin malları İran'a geri gönderilecektir. (Alibabaei, 1996: 123-124). Anlaşma gereği olarak, 444 gün sonra 21 Ocak 1981 tarihinde rehineler serbest bırakılmıştır. Rehine krizi hiç şüphesiz ABD-İran ilişkileri üzerindeki en derin ve kalıcı etkiye sahip olaydır.

1.3. İran-Irak Savaşı ve ABD

Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'a savaş açmasıyla başlayan İran-Irak savaşları iki ülke arasında 8 yıl sürecek olan savaşı başlatmıştı. Bu savaş 20. Yüzyılın en uzun savaşlarından biridir ve İran İslam Cumhuriyeti'ne yapılan maddi ve manevi zararlara ek olarak, İran'ın diğer ülkeler ile ve özellikle ABD ile olan ilişkilerini de etkilemiştir.

İranlı uzmanlara göre, ABD Irak'ı İran'a karşı savaş başlamasında doğrudan veya dolaylı olarak teşvik etmiştir. Bu dönemde ABD ile Irak arasında ilişkilerin iyileşmesi bu kanıtlardan biridir. 1967 yılında 6 günlük Arap-İsrail savaşları nedeniyle ABD ile Irak'ın

ilişkileri kesilmiştir. Savaş nedeniyle iki ülke arasında hiçbir ticaretin yapılmaması, İran-ırak Savaşı'nın başlangıç yılında ise iki ülkenin ticari ilişkilere başlaması ve ilişkilerin pekişmesi durumu söz konusudur. İki ülke arasında yapılan ticaret hacmi, son 13 yılda yapılan ticaretlere eşit olmuştur (Shoshtarian, 1990: 57).

İranlı uzmanlara göre, ABD'nin Irak'ı İran'a karşı saldırmaya teşvik eden başka bir faktör de ABD'li üst düzey yetkililerin özellikle ABD'nin ulusal güvenlik danışmanının Irak'a ziyaretidir. Eski ABD ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski, Irak'taki son durumu öğrenmek için Bağdat'a gizli ve sık sık ziyarette bulunmuştur. Öyle ki "Wall Street Journal" 8 Şubat 1980'de yani savaşın başlangıç yılında, bu gizli ziyaretlerin birini ifşa etmiştir. Ayrıca Londra`da yayınlanan "The Times" gazetesi 17 Haziran 1980'de dönemin ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı "Zbigniew Brzezinski" ile Saddam Hüseyin'in görüşmesine ilişkin şöyle yazmıştır: "…biz ABD ile Irak arasında çok fark görmüyoruz, biz Irak'ın bağımsızlığına inanıyoruz ve Körfez'de güvenliğin sağlanmasını diliyoruz. ABD ile Irak ilişkilerinin zayıflayacağını düşünmüyoruz." (Mohammadi, 1991: 126).

Bu faktörlerden bir diğeri de ABD'nin, Suudi Arabistan'a gelişmiş gözetleme sistemi satmasıdır. Gözetleme sistemlerinin teslimi 1985 ile 1987 yılları arasında olacak şeklinde anlaşılsa da İran devrimi ve ardından başlayan Irak-İran savaşları nedeniyle bu sistemlerin 4 tanesi erken teslim edilmiştir. Bu sistemler aracılığıyla Suudi Arabistan Irak'a destekte bulunmuş ve İran'ın askeri bölgelerinden istihbarat alarak Irak'a göndermiştir. Böylece Irak'ın, İran'a saldırmasının yolunu açmıştır (Mebadi, 2002: 107).

Bu dönemde ABD, Körfez ülkelerini, Körfez iş birliği Konseyini kurmaya teşvik etmiştir. Bu Konseyin önderliğini Suudi Arabistan yapmıştır. Konsey sözde ekonomik ve kültürel iş birliği adı ile kurulsa da asıl amacı politik güvenliktir. Yukarıda adı geçen Konsey savaş sırasında Irak'ı her konuda destekleyerek yardımda bulunmuştur (Mebadi, 2002: 110).

İran-Irak savaşı sırasında, İran 24 Mayıs 1982'de kendi limanı olan Hürremşehr'i geri aldıktan sonra ABD politikacıları Irak'ın yenilgisinden endişelenerek bir çözüm aramaya başlamışlardır. Dolayısıyla ABD, ilk önce Irak'ı uluslararası terör örgütlerini destekleme listesinden çıkarmıştır. Bu şekilde Irak'a Amerikan uçak ve teçhizatlarını satmanın yolunu açmıştır (Friedman, 1996: 55-56). Böylece ABD, Irak'a milyar dolarlık

finans ve askeri teçhizat sağlamıştır. ABD sadece bu desteklerle sınırlı kalmamış, 1982'de Irak'a iki milyar dolar kredi vermiştir. Ayrıca Regan yönetimi Irak'ın Arap müttefiklerini maddi yardımda bulunmaya çağırmıştır. Regan yönetimi 1982-1985 yıllar arasında iki aşamada toplamda 9 milyon dolar yardım sağlamıştır (Tahami, 2001: 207). Bu yardımlara ek olarak Beyaz Saray ve dışişleri bakanlığı, "ABD ihracat-ithalat" bankasından, Irak'a yardımda bulunmalarını istemiştir (Batlle, 2003: 115). Dolayısıyla Amerika bu yıllarda Saddam Hüseyin'in iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme taleplerine olumlu cevap vermiş ve Aralık 1982'de büyükelçiler mübadelesi meselesini resmen açıklamıştır. Bu şekilde Şubat 1984'te iki ülke ortak bir bildiriyle ilişkilerinin resmen başladığını açıklamışlardır. (Tahami,2001: 207).

ABD, savaş sırasında Irak'a verdiği desteğin yanı sıra İran'a karşı baskılar da uygulamıştır. Örneğin; 1985`te İran`a askeri teçhizat yasağı uygulamıştır. Bu bağlamda ABD yalnızca silah üreten ve ihraç eden ülkeleri İran'a silah satmaktan kaçınmaya zorlamakla kalmamış, aynı zamanda normal malların girişini de engellemek için her türlü çabayı göstermiştir. (Lahouti, 1995: 58). ABD bir sonraki adımda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyelerini de kendi yanında almaya çalışmıştır. Bu konuda ABD başarısız olsa da bu faaliyetlerin sonucunda 598 sayılı ateşkes kararı, güvenlik konseyi tarafından onaylanmıştır (Velayati, 2003: 268).

1.4. ABD'nin İran'a Ateşkes İçin Baskı Yapması

İran-Irak savaşı sırasında, ABD sadece bir politika izlememiştir. Savaş stratejisi bağlamında politikasını da değiştirmiştir. ABD 1987'de izlediği bu yeni diplomasi ile İran-Irak savaşını sonlandırmak için BM güvenlik Konseyi daimî üyelerine temsilciler göndermiştir. Bu temsilciler BM Güvenlik Konseyinden savaşı durdurma kararının onaylanmasını istemişlerdir. Buna ilişkin olarak dönemin ABD dışişleri bakanı Richard Murphy şu açıklamayı yapmıştır: "ABD hükümeti her iki ülkeden de barışçıl yollarla savaşın sonlandırmasını istiyor." (Mebadi, 2002: 118). Ronald Reagan ise açıklamasında şu ifadelere yer vermiştir; "İran tarafından savaşın sürdürülmesi bizim çıkarlarımıza bir tehdittir ve bu tehditlere cevap olarak savaşı sonlandırmak ve meseleyi çözmek için sürekli diplomatik yollar arıyoruz..." (Reagan, 1988: 74). Dolayısıyla ABD, hem kendi müttefiklerini İran'a karşı yaptırım uygulamaya zorlamış hem de İran'ı savaşı sonlandırmak ve ateşkesi kabullenmeye zorlamıştır. Dolayısıyla 20 Temmuz 1987'de BM

Güvenlik Konseyi 598 sayılı ateşkes kararını oy birliğiyle onaylamıştır. İran tarafında ise bir yıl sonra yani 18 Temmuz 1988`de bu karar kabul edilmiştir ve böylece 8 yıllık İran-Irak savaşı sona ermiştir.

1.5. İran-Irak Savaşı'ndan Sonra ABD'nin İran'la Doğrudan Çatışması

Savaşta Irak'ın yenilgisinden dolayı, ABD yeni bir strateji benimsemiştir. 1987'de, Körfez bölgesinde askeri varlığını genişletmiştir. ABD'nin körfezdeki savaş gemileri Irak gemileri ile İran petrol istasyonlarına saldırmışlardır (Ghazanfari, 2001: 307). ABD'nin İran'a karşı diğer askeri eylemlerini ise şöyle sıralayabiliriz;

Amerikan helikopterleri 21 Eylül 1987'de, İran'ın "İran-Ajr" isimli bir ticari gemisine ateş açmışlardır. Bu saldırı neticesinde personelden 5'i ölmüş ve 25 kişi de yaralı şekilde tutuklanmışlar (Tahami, 2001: 187 ,201). 8 Ekim 1987'de kendi sularına nezaret eden 3 İran teknesine ABD helikopterleri tarafından ateş açılmıştır. Bu saldırı neticesinde personelin birkaçı ölmüş ve birkaç kişi de yaralı şekilde tutuklanmıştır (Tahami, 2001: 188,201).

İran'ın bir roketi 16 Ekim 1987'de Kuveyt'in petrol gemisine çarparak ağır hasar görmüştür. Bu olay sebebiyle gemi müfredatından 3 kişi yaralanmıştır. ABD, Kuveyt gemisine Amerikan bayrağının takılı olduğu bahanesiyle yaşanan durumu sorun etmiş ve 19 Ekim 1987'de 4 tane ABD savaş gemisi ile İran'ın Rüstem adasında olan "Reşadet" isimli petrol istasyonuna saldırmıştır. Bu saldırı neticesinde birçok kişi hayatını kaybetmiş ve yine birçok kişi de yaralanmıştır. 14 Nisan 1988'de ABD'nin bir savaş gemisi körfezde mayınla çarparak hasar almış ve ABD bu konuda İran'ı suçlamıştır. Dolayısıyla 16 Nisan 1987'de savaş gemileriyle İran'ın Sasan ve Nasr petrol istasyonlarına saldırmıştır. Bu saldırı neticesinde birçok kişi hayatını kaybetmiştir birçok kişi de yaralanmıştır (Velayati, 2003: 270,271).

İran'ın 655 uçuş numaralı Airbus normal yolcu taşıyan uçağı Bender Abbas'tan Dubai'ye giderken ABD askeri gemisi tarafından 3 Temmuz 1988'de vurulmuştur. Bu saldırı neticesinde 299 kişi hayatını kaybetmiştir. ABD saldırıdan sonra vurulan uçağın bir askeri uçak olduğunu kanıtlamaya çalışsa da yolcu uçağı olduğu tespit edildikten sonra yanlış anlama olduğunu açıklamıştır. (Hedayat Khomeini, 1991: 223).

Olaydan iki gün sonra İran, BM Güvenlik Konseyinden olayı ele almasını istemiştir. Konuya ilişkin olarak 14 Temmuz 1988'de BM Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Bu toplantıya İran ve ABD temsilcileri de katılmıştır. ABD temsilcileri, vurulan uçak konusu yerine, konudan uzaklaşarak İran'a 598 sayılı ateşkes kararını kabul etmesi için baskı yapmaya odaklanmışlardır. İran temsilcileri ise ABD'nin resmi şekilde özür dilemesini istemişlerdir. ABD ise özür meselesine sıcak bakmamış ve günümüze kadar olan süreçte konuyla ilişkin olarak henüz özür dilememiştir. 20 Temmuz 1988'de Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan 616 sayılı karara göre gerginliğin giderilmesi için İran'ın ateşkesi kabul etmesi kararlaştırılmış ve İran 598 sayılı ateşkes kararını kabul etmiştir (Velayati, 2003: 274,275). Bu olaya ilişkin olarak İran'ın Uluslararası Adalet Divanı'ndaki mücadelesi 9 Şubat 1996'da iki ülke arasında varılan anlaşmayla sonuçlanmıştır. ABD 131,8 milyon dolar tazminat ödemeyi kabul etmiştir ("İran'ın 3 Temmuz 1988 kurbanlarının izleri Körfez'de duruyor", 2019).

İran-Irak savaşı sırasındaki ABD-İran ilişkilerinin en büyük iniş çıkışlarından biri, İran'a silah satışı ve sonrasında "İran-Kontra" veya "İran-Geyt" olayı olarak bilinen McFarlane'nin İran'a olan ziyaretidir. Bu amaçla, 25 Nisan 1986'da Amerikalıların İran'la yaptığı gizli bir anlaşmanın sonucu olarak, Reagan ulusal güvenlik danışmanı Robert McFarlane ve meslektaşları, silah satıcılarının yardımı ile bazı silahlarla İran'a gelmişlerdir. Amerikalılar buna karşılık olarak Lübnan'daki İslami Cihad'da tutuklanan 7 Amerikan rehinesinin serbest bırakılmasını istemiştir. 5 günlük müzakerenin ardından, Amerikalılar hiçbir sonuç elde etmeden oradan ayrılmışlardır. Bu olay İran-Irak savaşını da etkilemiştir ve ABD, Irak`a açık şekilde destek vermiştir. Amerika'nın bu desteği, savaş bitinceye kadar sürmüştür. (Benasaz, 1998: 283).

1.6. Birinci Körfez Savaşı sırasında, ABD-İran İlişkilerinde Yumuşama Politikası

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi, ABD-İran ilişkilerini de etkilemiştir. Bu dönemde ABD, İran'la uğraşmaktan kaçınmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönemde ABD-İran arasında olan gerginlik nispeten azalmıştır (Benasaz, 1998: 302). Irak-Kuveyt savaş sırasında İran tarafsızlığını korumuş ve müttefik kuvvetlerin krizden uzak durma taleplerine olumlu cevap vermiştir. Buna karşılık Batılı ülkeler de İran'a imtiyaz vaatleri vermiştir. Örneğin; Birleşmiş Milletlerin eski genel sekreteri Javier Perez de Cuellar tarafından gerçekleştirilen en büyük vaat, Irak'ı, İran-Irak savaşının bir

girişimcisi olarak kabul etmesi sayılabilir. (Mohammadi, 2005: 192). Dolayısıyla bu dönemde ABD-İran arasında bazı gizli ve gayrı resmi ilişkiler de olmuştur. Örneğin; Lübnan'da ABD rehinelerinin serbest bırakılması için çözüm yolları aranması, Hillary Clinton'un gelmesi ile iki ülke arasındaki yakınlaşma bu işe yaramamıştır ve İran-ABD ilişkileri yine eskiden olduğu gibi gergin kalmıştır (Mebadi, 2002: 71).

1.7. Hillary Clinton Döneminde ABD'nin, İran'a Karşı İkincil yaptırımları

ABD, rehine krizi nedeniyle İran'a karşı yaptırımlar uygulasa da ana yaptırım dalgası Ocak 1993`te Clinton'un başkan seçilmesiyle birlikte başlamıştır. Yeni yaptırımların uygulanmasının ana nedeni, İran'ın davranışlarının Körfez bölgesindeki ABD'nin çıkarlarına aykırı olmasıdır. ABD'nin bu yeni yaptırımları silah ve ticari yaptırımlarına ek olarak petrol ve enerji sektörünü de içermiştir. Dolayısıyla ABD`nin bu önlemleri "ikili çevreleme" politikası çerçevesinde uygulanmıştır. ABD bu dönemde, İran'ı terör örgütlerine destek olmak, Ortadoğu'da barış sürecini engellemek, Körfezdeki Arap müttefiklerinin iç işlerine karışmak, kitle imha silahı ve nükleer silah üretmeye çalışmak ve insan hakları ihlalleri gibi ithamlarla suçlamıştır (Navazani, 2002: 291).

Clinton'un bu "ikili çevreleme" politikası ABD`li liderlerin İran'a karşı sert bir politika benimsemelerine yol açmıştır. Clinton döneminde ABD, tüm bunlara ek olarak, ABD Kongresi, Temmuz 1995'te "D'amato Yasası" olarak bilinen Libya-İran Yaptırımları Yasası'nı çıkarmıştır. Bu yasaya göre Libya ve İran'dan 40 milyon doların üzerinde yatırım yapan ülke, şirket veya kişiler ABD'nin yaptırım listesine girecektir. ABD'nin bu yasası, İran'ı uluslararası toplumdan izole etmek için yapılan diplomatik bir girişimdir. (Aminian, Asgarian ve Toutonchi, 2013: 10).

ABD'nin, İran'a karşı ikincil yaptırımları İran'da reformistler yönetimine denk gelmiştir. Reformistlerin başındaysa Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi vardır. Hatemi iş başına geldiğinde, ABD-İran ilişkilerini yeniden sağlanmasını istemiştir ve CNN'de katıldığı bir televizyon programında "medeniyetler diyaloğu" söyleminde bulunmuştur. Hatemi aynı programda terörizmi de kınamıştır. İran'ın nükleer silah aramadığını açıkça belirtmiştir. Ortadoğu'da barışın sağlanmasına ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. İran'ın bu yumuşama politikası ABD'nin kararlarını da etkilemiştir (Moshirzadeh ve Jafari, 2013: 62). ABD, 5 Ekim 1997'de İran karşıtı olan "Halkın Mücahitler örgütü" nü terör grupları listesine almıştır. ABD'nin bu tutumu İran Dışişleri Bakanlığında olumlu

karşılanmıştır. Yine de bazı grupların muhalefeti nedeniyle her iki tarafta da ilişkiler gelişememiş ve gerginlikler devam etmiştir.

ABD, Clinton döneminden itibaren İran'ı insan haklarını bozması nedeniyle suçlamıştır. 1999 tarihinde ABD bir raporla İran tarafından diğer etnik kökenler ve azınlıkların haklarına saygı duymadığı ve kötü muamele ettiği gerekçesiyle İran'ı suçlamıştır. (Indic, 1999: 166). Kasım 1999'da Dönemin Dışişleri Bakanı Madeleine Albright konuyla ilişkin olarak yaptığı konuşmasında "İran'daki azınlıklar için şiddet cezaları hala uygulanıyor" söyleminde bulunmuştur. (Vaezi, 2003: 163). Dolayısıyla ABD Dışişleri Bakanlığı kongrede İran'ın cezalandırılmasını istemiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı diğer bir eylemle Temmuz 2000'de, İran tarafından ajan olarak suçlanan kişilerin taleplerini dile getirmiştir. Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher İran mahkemelerinde uluslararası yasal standartların uygulanmamasını vurgulamıştır (Mebadi, 2002: 187). Ayrıca George W. Bush 2002'de yıllık kongre konuşmasında konuyla ilişkin olarak: "İran'da hala kendi halkını baskı altına alan bir hükümet görüyoruz. Ayrıca İranlı vatandaşların özgürlük, insan hakları ve demokrasi hakkında konuştukları zaman işkence ve ölüm riski altında olduklarını görüyoruz" söylemlerinde bulunmuştur. (Ghazanfari, 2005: 242).

Clinton döneminde ABD, İran'ı yalnızca insan hakları ihlali konusunda suçlamakla kalmamış, terörist gruplara destek verdiğini de iddia etmiştir. (Vaezi, 2003: 69). Bu bağlamda ABD Dışişleri Bakanlığı 1997 yıllık raporunda, İran'ı 17 terör operasyonu yapmakla suçlamıştır. Bir sonraki yılın raporunda, İran'ı 13 terör eylemi sebebiyle mahkum etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı 1999 yılına ait raporunda İran'ı dünyanın en aktif terörist destekçisi ilan etmiş ve dünyanın ilk yedi terörist ülkesi listesine almıştır. Bu raporda, İran'ın Lübnan'daki Hizbullah örgütüne finansal destek sağlaması, hükümet karşıtı grup üyelerinin canlarına suikastta bulunması gibi suçlardan bahsetmiştir. Sonuç olarak 1999`da ABD, İran'ı 38 defa teröristlere destek sağlamakla suçlamıştır. ABD'nin suçlamasına karşılık olarak Muhammed Hatemi ise ABD'yi, İsrail'in yanında durmakla ve Ortadoğu`daki barış sürecini engellemekle suçlamıştır (Vaezi, 2003: 141).

ABD Clinton döneminden itibaren İran'ı kitle imha silahları edinmeye çalışmakla da suçlamıştır. Bu bağlamda İran yaklaşık 1300 Kilometre kadar savaş başlığı taşıyabilen

Shahab-3 balistik füzesini test ettiğinde, İran'ı bölgedeki müttefikleri için potansiyel bir tehdit olarak değerlendirmiştir (Indic, 1999: 163). Dolayısıyla İran nükleer silah edinebilir olması algısıyla İran'a çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Örneğin; ABD Temsilciler Meclisi, İran'la füze silahları için anlaşma imzalanan şirketler hakkında yaptırım kanununu onaylamıştır (Ghazanfari, 2001: 368). Yabancı şirketler üzerindeki benzer yaptırımlar, 1999 yılında ABD temsilciler meclisi tarafından onaylanmıştır. Şubat 2000'de Amerikan haber ajanslarının bildirdiğine göre, ABD hükümeti Çek Cumhuriyeti'ne İran'ın Buşehr kentinde yer alan nükleer santraline gereken teçhizatları göndermemesi için baskı uygulamıştır (Ghazanfari, 2001: 379).

1.8. Orta Doğu'da Barış Meselesi ve ABD-İran İlişkilerine Etkisi

ABD'nin Orta Doğu'da önemli ilkelerinden birisi İsrail'in güvenliği ve ABD'nin isteği ile Orta Doğuda barışın sağlanmasıdır. Konuyla ilişkin olarak ABD'nin isteğiyle Orta Doğu`daki siyasi çıkmazın sona ermesi ve Arap-İsrail savaşına son vermek amacıyla her ne kadar 1979`da Mısır ile İsrail arasında barış antlaşması imzalansa da bu anlaşma günümüze kadar devamlılığını sağlayamamıştır. Dolayısıyla ABD yetkililerine göre İran Lübnan'da Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad gibi örgütleri desteklemekle Ortadoğu'da barışın sağlanmasının önüne geçmiştir. Bu dönemde konuyla ilişkin olarak İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, İran'ın Orta Doğu`daki uzlaşma sürecine karşı olduğunu açıkça ilan etmiştir. Hatemi tüm Filistinlilerin kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır (Farid ve Zojaji Gomi, 1997: 142,143). Dolayısıyla bu dönemde, İran'ın Orta Doğu`daki barış sürecine ilişkin muhalefeti, ABD yetkililerinin İran'a sert şekilde karşı durmasının yolunu açmıştır. ABD'nin, İran'a karşı yaptırımları uzatılmıştır. Sonuç olarak bu dönemde yine ABD-İran ilişkileri gergin kalmıştır.

1.9. 11 Eylül 2001 Saldırısı ve ABD-İran İlişkilerine Etkisi

11 Eylül 2001'de El-Kaide terör örgütüne bağlı kişiler tarafından kaçırılan Amerikan uçakları ile New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne düzenlenen saldırıda 2 bin 977 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıda 6 binden fazla kişi yaralanmıştır. George W. Bush, bu operasyonu ABD ulusal güvenliğine karşı savaşın bir simgesi olarak nitelendirmiş ve ABD stratejik planlamasındaki değişimin katalizörü olarak görmüştür. (Barzgar, 2006: 145-170). Bu olayın, İran üzerindeki etkisi de dahil olmak üzere birçok

küresel ve bölgesel etkisi olmuştur. Terörist ve insanlık dışı doğası nedeniyle dünya çapında kınama ile sonuçlanmıştır. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Hatemi ise, olaydan yalnızca birkaç saat sonra bu olayı kınamıştır (Karamati, 2005:227-252).

11 Eylül terör saldırısı ardından George W. Bush resmen terörle mücadeleyi ilan etmiştir. Bush, bütün ülkeleri teröristlerle mücadeleye çağırmıştır. Konuyla ilişkin olarak ABD, İran'ı da uluslararası koalisyona dahil etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ABD, İran`a İsviçre aracılığıyla iki mektup göndermiştir. Bu konu İran dini lideri Ali Hamaney tarafından olumsuz karşılanmıştır (Monirifar, 2005: 942-949). Böylelikle yine ABD ile İran ilişkileri gergin kalmıştır.

Sonuç olarak ABD 7 Ekim 2001'de, Afganistan'ı işgal etmiştir (Karamati, 2005: 237 ve 241). Aynı zamanda ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından terör örgütlerine destekte bulunan ülkelerin ve grupların listesi yayınlanmıştır. El-Kaide, Hamas, Lübnan Hizbullah'ı ve İslami Cihad da dahil olmak üzere yirmi beş örgütü terör örgütü listesinde, İran, Irak, Libya, Küba, Suriye ve Sudan gibi ülkelere de terörist destekçisi ülkeler listesinde yer verilmiştir. Bu liste açıklandıktan birkaç ay sonra George W. Bush bir hamleyle, İran, Irak ve Kuzey Kore'yi "Şer Ekseni" ülkeleri olarak ilan etmiştir. (Karamati, 2005:227-252).

Bush, adı geçen üç ülkeyi dünya barışını tehdit eden ülkeler olarak nitelendirmiş ve bu ülkelere yönelik askeri saldırı tehdidinde bulunmuştur. Yaptığı açıklamada ise "tabi ki saldırmanın tam zamanı değil, ama muhtemelen İran, Afganistan'dan sonra teröristlere verdiği destek ve kitle imha silahları edinme çabaları nedeniyle bu savaşta bir sonraki hedefimiz olacaktır" demiştir. (Karamati, 2005: 227-252). George W. Bush'un art arda gelen tehditleri, bazı İran siyasetçilerini, ABD ile uzlaşma fikrine zorlamıştır. İran siyasetçilerinin bu hareketi Hamaney'in şiddetle tepkisini çekmiştir. Hamaney ise uzlaşmaya tam karşı olduğunu belirtmiştir (Karamati, 2005:289-292).

1.10. ABD'nin Afganistan İşgali ve ABD-İran ilişkileri Üzerindeki Etkisi

11 Eylül sonrası George W. Bush, saldırının ABD'ye karşı bir savaş ilanı olduğunu ve ABD'nin buna bir savaş gibi cevap vereceğini açıklamıştır. Bu açıklamadan sonra ABD kongresi, Bush'a dünyanın herhangi bir yerinde saldırıyı tasarlayan ve organize edenlere karşı askeri operasyonlar başlatmaya izin vermiştir. ABD kongresi bu operasyona 40 milyar dolarlık yardım sağlamıştır. Ayrıca NATO ise ABD'nin bu kararını

desteklemiştir. ABD 7 Ekim 2001'de Afganistan`ı işgal etmiştir. ABD'nin Afganistan'a saldırı nedeni, El-Kaide lideri Usame-Bin Ladin'i bulmak ve onu barındıran Taliban grubuyla mücadele etmekti. (Karamati, 2005: 237 ve 241).

ABD'nin Afganistan'a saldırısı sonrasında İran hükümetinin bir kısmı, krizle ilişkin olarak her iki tarafla müzakere çağrısında bulunmuştur. Ama İran dini lideri Ali Hamaney, ABD'nin bu işine karşı olarak kınamıştır. Hamaney, ABD'nin bu eylemini "gücünü ve hakimiyetini genişletme" hedefinin bir parçası olarak nitelendirmiş ve ABD ile müzakereyi İran ulusal çıkarlarına aykırı olarak değerlendirmiştir (Asadi, 2008:249-250).

Taliban'ın devrilmesi ve ABD destekli Afgan geçici hükümetinin kurulmasının ardından geriye kalan Taliban ve El-Kaide üyeleri, Afganistan geçici hükümetine ve ABD merkezli birliklere birçok siyasi ve askeri sorun yaratmıştır. Taliban eylemlerinin ardından ABD, İran'ı El-Kaide üyeleriyle iş birliği yapmakla suçlamıştır. Buna karşın olarak İran istihbarat bakanı, ABD'nin bu iddiasını reddetmiş ve kendi topraklarında hiçbir El-Kaide'ye bağlı unsurun olmadığını vurgulamıştır. (Asadi, 2008:249-250). ABD'nin Afganistan işgali sonrası İran ile ilişkisi yine de normalleşmemiş ve artık daha fazla gerginliklere neden olmuştur.

1.11. ABD`nin Irak İşgali ve ABD-İran ilişkileri Üzerindeki Etkisi

ABD, Afganistan'ı işgal ettikten sonra, ABD'ye tabi olmayan ülkeleri tehdit etmeye başlamıştır. George W. Bush, İran, Irak ve Kuzey Kore'yi şer ekseni ülkeleri olarak tanımlamış ve bu ülkelere askeri bir müdahalede bulunma çağrısı yapmıştır. ABD hükümeti, Saddam Hüseyin`in, El-Kaideli örgüt üyelerine yer vermesi ve ayrıca kitle imha silahlarını gizlemesini bahane ederek, Birleşmiş Milletler'in muhalefetine rağmen 20 Mart 2003'te İngiltere ile birlikte, Irak'a bir askeri saldırı başlatmıştır. Saddam hükümeti 3 haftadan fazla direnememiş ve sonuç olarak düşmüştür (Ghazanfari 2005, 237-238). Dolayısıyla Irak krizi de ABD-İran arasında bazı sorunlara neden olmuştur. Örneğin; ABD kuvvetlerinin İran'ın batı sınırlarına kadar yayılması ve İsrail istihbarat kuvvetlerinin Irak'ta da bulunması, İran'ın güvenliği ve ulusal çıkarları için ciddi tehlike arz etmiştir. (Asadi, 2005: 261).

İran, ABD'nin bu politikasını yayılmacı bir politika olarak nitelendirmiştir ve ABD'nin bu tutumuna itiraz etmiştir (Asadi, 2005: 263). Saddam hükümetinin

devrilmesinden sonra, "Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi" 23 yıl İran`da ikamet etmiş ve sonrasında Irak'a dönmüştür. Bu dönüşün ardından Konseyin askeri kolu olan "Bedir Örgütü" üyeleri de Irak'a dönmüşlerdir. Aynı örgüt tarafından Irak'ta bulunan ABD kuvvetlerine karşı siyasi, sosyal ve askeri eylemlere yoğunlaşmıştır. Irak'taki bu Amerikan karşıtı hareketler, Amerika'nın İran`dan şüphelenmesine sebep olmuş ve ABD, İran hükümetini Irak'ın içişlerine müdahale ve Amerikan karşıtlığı gibi ithamlarla suçlamıştır (Asadi, 2005: 263-264).

ABD Irak işgali sonrası, İran Cumhurbaşkanı Hatemi, Mayıs 2003'te Lübnan'ı ziyaret etmiştir. ABD, Hatemi`nin bu ziyaretini ve Hizbullah`a destekte bulunmasını Amerikan karşıtlığı bir eylem olarak değerlendirmiş ve Hatemi`nin bu hareketini kendi politikalarına aykırı olarak görmüştür (Asadi, 2005: 262-263). Irak krizinin ardından ABD, İran nükleer meselesine ilişkin olarak, İran'a çok fazla politik ve psikolojik baskı uygulamıştır (Asadi, 2005: 272). Birçok İran yetkilisi, bu baskıları ABD'nin Irak işgalinden önceki baskılar gibi görmüş ve doğru karar vermek ve İran yetkilileri ABD ile müzakere etmek istemişlerdir. Bu bakımdan İran, Avrupa ülkelerinden biri aracılığıyla ABD dışişleri bakanlığına bir mektup göndermiş ve ilişkilerini geliştirmek istediklerini vurgulamıştır. George W. Bush da İran'dan gelen mektubu olumlu değerlendirmiş ve İran'la müzakereyi kabul etmiştir. Bununla birlikte ABD ile İran arasında üç kere müzakereye varılmışsa da İran yetkililerinin bu kararı, İran dini lideri Ali Hamaney'in muhalefetiyle başarısız olmuştur (Asadi, 2005: 256-257).

2005 yılı seçimleriyle Ahmedinejad İran Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ahmedinejad seçim kampanyalarında da Batı karşıtlığını savunmuştur. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı, George W. Bush'un ikinci başkanlık dönemine denk gelmiştir. George W. Bush'un 2004'te yeniden ABD başkanı seçilmesiyle birlikte Dünya'da, Orta Doğu'da ve özellikle İran politikalarında bazı değişiklikler getirmiştir. Aynı zamanda İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında, Ahmedinejad'ın nükleer meseleyi takip etmesi ve Batılıların hoş olmayan bazı ifadelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte İran sorunu her zamankinden daha ciddi hale gelmiştir (Molana ve Manouchehri, 2009: 120-122). Bu dönemde özellikle "İsrail'in yıkımı" sloganı, ABD ulusal güvenlik belgesinde bile 2006 yılında yankı bulmuştur. ABD ile İran arasında olan gerginliğin dikkat çeken önemli konusu ise iki ülke arasındaki sorunun geçmişe kıyasla daha da büyümesidir. Birleşmiş Milletler'in İran'a yaptırımlarına ek olarak ABD'nin askeri tehdidi de vardır. Tüm bunlar

ve Orta Doğu`daki gelişmeler ABD dış politikasının tek taraflılık ve şimdiki savaş stratejisinden eski soğuk savaştaki "durdurma politikası" stratejisine dönmesine neden olmuştur. (Milani, 2016: 42).

Bu politika, soğuk savaş sırasında İran-Irak savaşı ve Clinton döneminde ikili çevreleme politikası olarak İran'a uygulanmıştır. Bu dönemde ise bu politika, İran'a karşı olarak yine ABD`nin gündemine gelmiştir. Bu stratejide izlenen konu, düşmanın izolasyonu ve direnişin zayıflaması ve sonuç olarak çökmesidir. Dolayısıyla bu dönemde ABD'nin kısa vadede İran'daki rejimi değiştirmesinin mümkün olmaması nedeniyle, en azından bölgede İran'ın stratejilerini değiştirmeye çalışmıştır. (Yaselson, 2004: 278).

1.12. İran Nükleer Meselesi ve ABD-İran İlişkileri

Bu dönemde ABD ile İran arasında ele alınan bir diğer önemli konu, İran nükleer meselesi olmuştur. Bu konu İran nükleer meselesi müzakere ve diplomasi yaklaşımından saldırgan bir yaklaşıma kaymıştır. Bu yüzden İran Batılı ülkeleri "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'ndan" (N.P.T) ayrılmakla tehdit etmiştir. Saldırgan bir politika izleyen Mahmud Ahmedinejad, İran nükleer meselesini İran'ın en önemli dış politika mücadelesine dönüştürmüş ve batı dünyası ile hatta uluslararası arenadaki ABD pozisyonlarını eleştiren ülkeler arasında İran'a karşı fikir birliği yaratmıştır. (Ghanbarloo, 2008: 842). Dolayısıyla 2006 yılından itibaren İran nükleer dosyası BM Güvenlik Konseyine götürülmüştür. Sonuç olarak BM güvenlik konseyi İran'a karşı 6 karar onamıştır. Bu kararlar 31 Temmuz 2006'da 1696 sayılı karar, 23 Aralık 2006'da 1737 sayılı karar, 24 Mart 2007'de 1747 sayılı karar, 3 Mart 2008'de 1803 sayılı karar ve 27 Eylül 2008'de 1835 sayılı kararlardır. İlk karar dışında tüm kararlar bağlayıcı olduğu için İran'a karşı yaptırımlar uygulanmıştır. Kararların tümü Birleşmiş Milletler tüzüğünün 7. Bölümünde yer almıştır (Molana ve Manouchehri, 2009: 175-183).

Ahmedinejad başkanlık sırasında, İran Cumhurbaşkanı olarak, Amerika başta olmak üzere devlet ve uluslararası topluluk başkanlarına, diplomatik normlara dayanarak resmi mektup göndermiştir. Bu mektuplara ek olarak Ahmedinejad bazı ülkelerin başkanlarına da siyasi normların dışında birkaç mektup göndermiştir. Ahmedinejad birinci mektubu Nisan 2006'da George W. Bush'a göndermiştir. Ahmedinejad bu mektupta, dünyadaki durumu ele alırken, Holokost ve İsrail konusuna değinmiş ve ABD dış politikasını sert bir biçimde eleştirmiştir. Dünyada masum insanların kanlarının

dökülmesinin sorumlusunu ABD olarak nitelendirmiştir ("Ahmedinejad`ın George W. Bush`a Mektubu", 2006).

Beyaz Saray yetkilileri de İran Cumhurbaşkanı'nın mektubunu iki ülke arasındaki anlaşmazlıkla doğrudan ilgisi olmayan bir mektup olarak nitelendirmişlerdir. Beyaz Saray`ın bazı yetkililerine göre mektubun nükleer meselesi, terörizm ve insan hakları gibi önemli hususları içermediğini söylemişlerdir. Ahmedinejad, Amerika'ya diğer mektubunu Barack Obama ABD başkanı seçildikten sonra, 7 Ekim 2008'de tebrik mesajı vasıtasıyla yazmıştır. Ahmedinejad bu mektupta, ABD'yi başkalarının işlerine karışmamaya çağırmıştır (Ahmedinejad'ın Tüm Cevapsız Mektupları", 2016).

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad 23 Eylül 2007'de kendi heyetiyle birlikte BM genel kurulunun 62. Oturumuna katılmak için New York'a gitmiştir. Ahmedinejad bu toplantıda yaptığı konuşmanın yanı sıra diğer ülke başkanlarıyla da görüşmüştür. Gezi sırasında Ahmedinejad, 11 Eylül terör olayının bulunduğu yeri ziyaret etmiştir. Ahmedinejad`ın bu ziyareti Amerika'da tartışmaya neden olmuştur. Pek çok senato üyesi ve başkan adayıyla Hillary Clinton, Fred Thompson, New York belediye başkanı Rudy Giuliani ve Vali Mitt Romney gibi isimler ziyarete tepki göstermişlerdir. Ahmedinejad`ın bu ziyareti Beyaz saray sözcüsü Gardon Jander'in de tepkisine neden olmuştur. Gardon Jander, Ahmedinejad için "kendileri terör destekçisi olan bir ülke başkanının 11 Eylül terör olayının yerini ziyaret etmesi çok garip" demiştir. (Eyvazi, 2008: 221).

Ahmedinejad'ın gezideki bir başka programı, Columbia Üniversitesi başkanı Lee Bollinger`in isteğiyle aynı üniversitede bir konferansa katılmak olmuştur. Ahmedinejad'ın konferans duyurusu, Amerika'da yaygın bir tartışmaya neden olmuştur. Lee Bollinger'in bu kararı ABD yetkilileri ve politikacılar tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Muhalifler Lee Bollinger'den programın iptalini istemişse de program yine de yapılmıştır. Konferansta Lee Bollinger İran`daki insan hakları durumunu şiddetle eleştirmiş ve Ahmedinejad'ın bu konuda açıklama yapmasını istemiştir. Ahmedinejad, Lee Bollinger`in eleştirilerini temelsiz suçlamalar olarak reddetmiş ve onları medya propagandası olarak değerlendirmiştir. Ahmedinejad bu suçlamalara cevap verme niyetinde olmadığını belirtmiştir. Konuşmasında Holokost`un yalan olduğunu ve İsraillilerin Filistin halkına yaptığı zulümlerden söz etmiştir. Ahmedinejad'ın bu

konuşması, konferansı dinleyenler tarafından hoşnutla karşılanmamıştır. (Ahmedinejad'ın Columbia Üniversite'sindeki Konuşması, 2007).

Ahmedinejad'ın New York'a en tartışmalı ziyaretlerinden bir diğeri de 2 Mayıs 2010'da gerçekleşmiştir. Ziyaretin amacı Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması" ile ilgili bir konferansta Ahmedinejad'ın ziyaretine cevaben, ABD dışişleri bakanı Hillary Clinton, Ahmedinejad`ın kitle imha silahlarıyla ilişkin olarak kamuoyunu yönlendirmek için News York'a geldiğini söylemiştir. ("Ahmedinejad'ın New York'tan Döndükten Sonra Konuşması", 2010).

1.13. Barack Obama ve Hasan Ruhani Dönemi

Barack Obama'nın 4 Kasım 2008'de Amerika başkanı seçilmesi kamuoyunda İran'a yönelik politikaların önceki ABD başkanlarından farklı bir şekilde uygulayacağı fikri oluşmuştur. Obama başkanlığa geldikten sonra, İran'a yeni yıl vesilesiyle tebrik mesajı göndermiştir. Obama bu vesileyle İran ile ABD arasındaki gerginliği azaltmaya ilişkin yeşil ışık göstermiştir. (Abdolmotaleb ve Esmaili, 2013: 115). Obama'nın ilk dört yıl başkanlığı sırasındaki gelişme süreci, yalnızca İran ile ABD arasındaki gerginliğin sona ermediğini, aksine İran'ın nükleer programına karşı yaptırımların daha da genişlemesine ve İran'ın siyasi, ekonomik ve bölgesel alanlarla sınırlandırılmasına yönelik çabaların artmasına neden olmuştur (Mohseni ve Salehi, 2011: 115). ABD Bu dönemde kendi hedeflerine ulaşmak için, çok taraflı müzakereler yapmıştır. İran'a karşı yaptırım uygulamak için diğer ülkeleri de kendi yanına almak, İran'a karşı uluslararası toplumda fikir birliği oluşturmak ve İran'ı sınırlandırmak gibi taktikler kullanmıştır. Obama'nın birinci dönemi Ahmedinejad'ın ikinci dönem başkanlığına denk gelmiştir. Bu dönemde de ABD ile İran arasında hiçbir değişik olmamıştır ve gerginlik devam etmiştir.

Hasan Ruhani 2013'te İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak göreve gelmiştir. Hasan Ruhani, 2013'te Birleşmiş Milletlerin yıllık toplantısına katılmak üzere New York'a yaptığı ilk ziyarette ABD başkanı Barack Obama ile telefonla görüşmüştür. İran İslam devriminden sonra bu olay iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihinde benzeri görülmemiş bir olay olmuştur. Aynı ziyarette İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, nükleer görüşmeler için P5+1 toplantısına katılmıştır. Görüşmelerinin konusu iki ülke arasındaki ilişki ile ilgili olmasa da İran tarafından ABD ile doğrudan müzakere edebileceği

sonucuna varmışlardır. (Entesar ve Afrasiabi, 2016: 11). Bu arada, Eylül 2013'te Ruhani ile Obama arasındaki telefon görüşmeleri ve Cevad Zarif ile John Kerry arasındaki müzakereler, iki ülke arasındaki düşmanlık döneminin sonuna gelindiğine dair bir işaret olmuştur. Bu olaylar, Cenevre'de İran ile P5+1 arasındaki geçici bir nükleer anlaşmasın yolunu açmıştır. İki taraf arasındaki görüşmeler, geçmişteki düşmanlık tabusunu kırmıştır, her iki ülke arasında diplomatik kanallar açmıştır, iki taraf arasında doğrudan temas kurulmasına katkıda bulunmuş ve bu durum iki ülke arasında antlaşmaya varılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak 14 Temmuz 2015'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında İran nükleer meselesi "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" adı altında anlaşılmıştır. Antlaşma 18 Ekim 2015'te herkes tarafından onaylanmıştır. Antlaşma 16 Ocak 2016'da yürürlüğe girmiştir (Ghayoor ve Jafari, 2016: 97). Böylece, 1979 devriminde başlayan İran ile ABD gerginliği büyük ölçüde sona ermiştir.

1.14.Donald Trump'ın ABD Başkanı Seçildikten Sonra Nükleer Antlaşmadan Çekilmesi ve İran'a Karşı Yaptırım Uygulaması

2016 yılında Donald Trump, ABD'nin 45. başkanı seçilmiştir. Trump'ın seçim kampanyalarında esas konularından biri İran nükleer antlaşması olmuştur. Trump İran nükleer antlaşması için kampanyalarında defalarca Barack Obama'yı eleştirmiştir. Trump'a göre nükleer antlaşma ile İran bölgede daha güçlü bir konuma gelmiş ve bu konumu ve politikası ise ABD için yine tehdit sayılmıştır. Trump'ın göreve başladıktan sonra İran'a nükleer antlaşma üzerinden çok fazla baskı uygulamıştır. Bu nedenle İran yeni yaptırım dalgalarına maruz kalmıştır. Trump yeni yaptırımları üç aşamada uygulamıştır. Bunlardan ilki nükleer antlaşması sırasında, nükleer ile ilişkin olmayan yaptırımların uygulanmasıdır. Ancak nükleer antlaşmaya taraf olan ülkeler yani P5+1 ülkeleri bu yaptırımları desteklememişlerdir. İkinci "Katsa" (CAATSA) denilen ve nükleer olmayan yeni yaptırımlardır. Üçüncü adım ise nükleer ile ilişkin yaptırımlar ve bu yaptırımların genişletilmesidir. Trump bunları söylerken, Avrupalı müttefikleri de dahil olmak üzere başkalarının hoşnutsuzluğunu önemsemediğini ve gerekirse tek taraflı olarak antlaşmadan çekilip yaptırımları yeniden uyguladığını açıklamıştır.

Trump'a göre Obama İran'a karşı yaptırım uygulasa da iyi bir antlaşma imzalamamıştır. Bu nedenle, antlaşmanın yeniden düzenlenmesini ve İran'ın bu konuda iş birliği yapmasını istemiş, aksi takdirde Amerika'nın antlaşmaya olan bağlılığını sürdürmek için hiçbir sebebi kalmayacağını aktarmıştır. (Ghanbarloo, 2018: 37).

Trump'ın ilk politikası, antlaşmayı temelden değişmek olmuştur. Trump buna paralel olarak, kongre temsilcileri ve senatörlerle birlikte yeni bir nükleer ile ilişkin olmayan yaptırımlar uygulamıştır. Bu kapsamda ABD, İran yargı başkanı da dahil olmak üzere 14 kişi ve şirket yeni yaptırımlar listesine almıştır. Sonunda uzun bir tartışma ve tehditten sonra nihayet 8 Mayıs 2018'de nükleer antlaşmadan çekilmiştir. Trump tüm şirketler ve iş adamlarından birkaç ay içinde İran'ı terk etmelerini istemiştir ("ABD, İran'ın Yaptırımların Yeniden Uyguladı", 2018).

Trump sadece nükleer antlaşmadan çekilmekle sınırlı kalmamıştır. Bir başka girişim ile 8 Nisan 2019'da "İran Devrim Muhafızlar Ordusunu" ABD'nin yabancı terör örgütü listesine almıştır ("ABD, İran Devrim Muhafızlarını Terörist Gruplar Listesine Koydu", 2019).

1.15. İran Tarafından ABD'ye Ait İnsansız Hava Aracının Düşürülmesi

20 Haziran 2019'da İran devrim muhafızları kendi hava sahasını ihlal eden bir İnsansız Hava Aracın düşürüldüğünü duyurmuş ve bu aracın ABD'ye ait olduğunu belirtmiştir. Aksine ABD ise İran yakınlarında hiçbir hava aracının olmadığını açıklamıştır. Haber İran resmi haber ajanslarında yayımlandıktan sonra ABD düşürülen aracın ABD'ye ait olduğunu belirtmiştir. ABD merkez komutanlığı "CENTCOM" sözcüsü Yarbay Earl Brown yaptığı açıklamada, düşürülen insansız hava aracının İran hava sahasını ihlal ettiğini belirtmiştir. Olaydan birkaç saat sonra ABD başkanı Trump, İran'ın bu saldırısını "çok büyük bir hata" olarak nitelendirmiştir. 21 Haziran 2019'da New York Times gazetesi, yayınlanan bir raporla Trump'ın İran'a karşı askeri operasyon planladığını ve sonra bu kararın değiştiğini bildirmiştir. Gazete bir üst düzey hükümet görevlisi tarafından, uçakların havalanmasına rağmen Başkan Trump tarafından son anda alınan geri çekilme emri üzerine saldırıdan vazgeçildiğini yazmıştır ("NewYork Times: Trump, Son Dakikada İran'a Saldırma Kararını Değiştirdi", 2019).

Konuyla ilişkin olarak İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif Twitter hesabından şöyle bir açıklamada bulunmuştur; "ABD, İran'a karşı ekonomik terörizm başlatmıştır, bize karşı gizli eylemlerde bulunmuştur ve şimdi topraklarımızı ihlal etmiştir. Savaş aramıyoruz ancak vatanımızı tüm varlığımızla savunacağız. Biz ABD'nin bu eylemini Birleşmiş Milletlere götüreceğiz demiştir ("ABD'nin İnsansız Hava Aracı Düşürülenden sonraki Son Haberler ve Tepkiler", 2019).

BÖLÜM 2. NÜKLEER ANTLAŞMAYA GİDEN SÜREÇ

2.1.Giriş

2013 İran seçimleri ve Hasan Ruhani'nin seçimi kazanması, 2005'te Ahmedinejad'ın seçimi kazanması kadar şaşırtıcıydı. Cumhurbaşkanı Ruhani, dış politikaya odaklanırken dış politika ilkesini "dünya ile yapıcı etkileşim" olarak tanıttı. Hasan Ruhani bu ilkeyi, ülkenin siyasi ve ekonomik sorunlarını çözmenin anahtarı olarak gösterdi. Ruhani yönetiminin "Dünya ile yapıcı etkileşim" fikrinin eksenlerini; ülkeler arasında iyi ilişkilerin sağlanması, akılcılık ve dış politikada tedbirli davranmak, güvence sağlamak, İran'ın dünyadaki prestijinin iyileştirmek, aktif ve dinamik diplomasi izlemek, dünya ve özellikle bölgede olan komşu ülkelerle ilişkileri dengelemek ve geliştirmek için çalışmak, uygun şartlar altında iki taraflı müzakere etmek ve ABD ile saygılı davranmak gibi ilkeler oluşturmuştur. (Rezai, Torabi; 2013: 133).

2.2. İran Nükleer Programı

İran'da 11. Dönem Cumhurbaşkanı seçimleri sırasında, hükümetin ana kanatları arasındaki rekabet ve çatışma alanından önce, İran'ın nükleer meselesini çözmek için tamamen farklı iki yaklaşım olmuştur. Hasan Ruhani, hükümeti devraldıktan sonra uluslararası sistemle uyum ve katılım politikası izlemiştir. Ruhani yönetimi, nükleer meselesi hassasiyeti nedeniyle bu konuya odaklanmıştır. Ruhani, Ahmedinejad'ın nükleer politikalarını İran'ın dış politikasında gerginliğe neden olduğu yönünde eleştirmiştir. Ruhani, nükleer anlaşmazlığın çözümü ile dış politikadaki diğer konuların ele alınabileceğine inanırken bu dönemdeki nükleer politikası, Hatemi'nin esnekliği ile Ahmedinejad'ın direnişinin bir kombinasyonu seçmiştir.

2.2.1.İlk Adım

Hasan Ruhani cumhurbaşkanlık görevini devraldığı günden itibaren müzakere ve görüşmelere yönelik hazırlıklar yapmıştır. Hasan Ruhani, kabinenin üyelerini seçerek, İran nükleer meselesinin durumunu incelemek ve nükleer meseleyi müzakere edip çözmek amacıyla bir yönetim seçmiştir. Bu dönemde Hasan Ruhani, İran nükleer sorumluluğunu, İran yüksek ulusal güvenlik konseyinden Dışişleri Bakanlığı'na taşımıştır (Darabi, Ahadi; 2017: 52).

Hasan Ruhani, BM Genel Kurulu'nun 68. oturumuna katılmak amacıyla New York`a gitmiştir. Ruhani bu ziyarette İran haklarını ve ona uygulanan haksızları dile getirmiştir. Ayrıca Ruhani, İran'ın karşılıklı güven için gecikmeden müzakereye hazır oluğunu ve tam şeffaflık ile sorunun çözülmesi gerektiğini duyurmuştur. Ruhani'nin bu yeni yaklaşımı, toplantı sonunda tabunun kırılmasına ve yıllar sonra İran ve ABD başkanlarının telefon ile konuşmasına neden olmuştur. Ruhani, konuşma sırasında barışçıl nükleer enerji edinme çabalarını, N.P.T (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması) çerçevesinde meşru hak olarak tanımlamıştır. Bu konuşma sırasında Obama da İran'ın barışçıl nükleer enerjiye sahip olma çabasını ve kullanmadığını Kabul etmiştir (Ghayour, Jafari: 96). İki ülke arasında ilk resmi toplantı ABD`nin New York şehrinde Bakanlar düzeyinde yapılmıştır ve her iki taraf da bir anlaşmaya varmak için müzakerelere başlamaya karar vermişlerdir. (Mousavian, 2015: 668).

2.2.1.1.Cenevre Antlaşması

15-16 Ekim 2013'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında görüşmeler ve müzakerelerin ikinci turu yapılmıştır. Bu toplantıda İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif "gereksiz bir krizin sonu, yeni ufukların başlangıcı" sloganı ile katılmıştır. Cevad Zarif'in bu sloganı yeni bir yaklaşım olarak memnuniyetle karşılanmıştır ve toplantıya katılan heyet başkanları bu öneriyi olumlu değerlendirmişlerdir ("Daha Az Haber Sızıntısı, Daha Ciddi Müzakereler ve Anlaşma Olasılığı"; 2013). Üçüncü müzakere turu 7-8-9 Kasım 2013'te, Cenevre-2 toplantısı ismi ile yapılmıştır. Cenevre-2 zirvesinde resmi toplantı başlamadan önce İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ile Avrupa Birliği Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından Sorumlu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton görüşmüşlerdir. Bu görüşmenin sonunda, her iki taraf müzakere sürecini olumlu bir şekilde değerlendirmiştir ve yazılı anlaşmaya varma olasılığını düşünmüşlerdir. Bu bakımdan İran Dışişleri Bakanı Yardımcısı Abbas Irakçi, müzakerelerin ilerlemesini ve bu görüşmelerde önemli bir adım atılmış olduğunu duyurmuştur ve İran teklifinin genel çerçevesini diğer taraftan kabul edildiğini vurgulayarak; "iki taraf da üzerinde anlaşmaya varılmış bir yazılı metine ulaşmaya çalışmaktadır, ancak bu dönemdeki müzakerede bir nihai anlaşma olmayabilir" şeklinde açıklamada bulunmuştur. ("Cenevre Nükleer Müzakerelerinin İkinci Gününde Uluslararası Arenada Olumlu Atmosfer"; 2013). Cenevre-2 toplantısı John Kerry, Cevad Zarif ve Catherine Ashton arasında 3 kez yapılmıştır. Anlaşmanın nasıl uygulanacağı ve

yaptırımların bir kısmının kaldırılması veya düşürülmesi karşılığında İran nükleer faaliyetlerinin bir kısmının askıya alınması taraflar için önemli bir konu olmuştur (“İran ile P5+1 Ülkeleri Arasındaki Müzakereler 20 Kasım’da Yeniden Devam Edecek”; 2013).

İran ile P5+1 ülkeleri arasında yeni nükleer müzakere turu Kasım 20'den Kasım 23'e dek İsviçre'nin Cenevre kentinde, Cenevre-3 adı altında yapılmıştır. Cevad Zarif bu toplantıda P5+1 ülkelerinin Dışişleri Bakanlığı ile görüşmüştür. Bu müzakereler İran ile P5+1 ülkeleri arasında yapılsa da aslında bu müzakereler İran ile ABD arasında diplomatik bir girişim olmuştur. Bu girişim iki ülke arasında olsa da diğer ülkelerin müzakerelerdeki rolünün önemini azaltmak anlamına gelmemiştir. Cenevre-3 ismi verilen müzakereler, 24 Kasım 2013'te Cenevre Nükleer Anlaşmasına yol açmıştır (“Müzakerelerde İran’a 20 Milyar Dolarlık Kazanım”; 2013). Konuyla ilişkin olarak Cevad Zarif bir basın toplantısında; “Bugünkü anlaşmanın birkaç önemli alanı olmuştur. En önemlisi, İran'ın Uranyum Zenginleştirme Programının kabul edilmesi olmuştur. Anlaşmanın uygulanmasını denetleyen ortak bir komite oluşturduk. Güven kazanabilmemiz için bizi ileriye götürecek yönü seçtik. İran'a yönelik yaptırımlar durdurulacaktır” şeklinde açıklamada bulunmuştur. (“Cenevre Müzakereleri; Son Gün Neler Oldu; 2013).

2.2.1.2.Viyana’da Altı Tur Müzakere

İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki diğer müzakereler 18-19-20 Şubat 2014'te Viyana'da yapılmıştır. Bu müzakere turunda Zarif ve Ashton beraber görüşmüştürler. Müzakerelerin ardından, taraflar gelecekteki müzakerelerin gündemini ve ayrıca konuların belirlemesi ile ilişkin açıklamada yapmışlardır. İran'ın barışçıl nükleer kapasitesi ve anlaşmanın geçerliliği konusunda taraflar arasındaki görüş farklılığı sebebiyle; bu müzakere turunda, sorunları listelemek ve çözmenin yollarını belirlemek söz konusuyken bir sonraki müzakere turunda onları özetlemek ve çözmek amaçlanmıştır. Viyana ikinci tur müzakereleri 2014 yılının sonlarında Dışişleri Bakanları düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu müzakere turunda, İran'ın barışçıl nükleer programının boyutları, özellikle Uranyum zenginleştirme, Arak ağır su reaktörü, barışçıl nükleer teknoloji alanında uluslararası iş birliği ve yaptırımların kaldırılması ana konulardan olmuştur.

Viyana'nın üçüncü turu 7 Nisan 2014'te gerçekleşmiştir. Bu tur sırasında, önceki dört eksen dahil olmak üzere tüm konular tartışılmış ve üç günlük müzakerelerin sonunda her iki taraf da Haziran 2015'te nihai bir anlaşma yapmaya başlayacaklarını açıklamıştırlar (Daryai; 2015: 601-603).

Viyana dördüncü müzakere turu 13-15 Mayıs 2014'te Cevad Zarif başkanlığında İran heyeti ile Ashton başkanlığında Avrupa Birliği heyeti ve ABD ve Rusya Dışişleri Bakan Yardımcıları arasında Viyana'da yapılmıştır. Dördüncü müzakere turunda, iki taraf da anlaşmanın nihai metnini yazmaya başlayacaklardır. Müzakerenin sonunda İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Abbas Irakçi; "Müzakereler çok yakın, yoğun ve zordur. Müzakereler çeşitli düzeylerde ikili, çok taraflı, teknik ve politik uzmanlar ve Zarif ve Ashton arasında yapılmaktadır. Görüşmeler gerilimsiz bir ortamda gerçekleşmektedir, ancak görüş farklıkları olmasına rağmen iyi konuşmalarımız oldu. Görüşmeler devam edecek. Bu dönemki müzakerede açık bir ilerleme kaydedilmemiştir" şeklinde ifadeler kullanmıştır. ("Viyana, Müzakerelerin Dördüncü Turu"; 2014).

Viyana'daki beşinci müzakere turu 16-20 Mayıs 2014'te Zarif ile Ashton arasında gerçekleşmiştir. Bu tur sırasında, iki taraf nihai anlaşmanın yazılmasının son aşamasına geçebilmişlerdir ve çok az da olsa ilerleme kaydetmiştirler. Beşinci Viyana görüşmelerinde ilk baştan itibaren dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı William Joseph Burns da katılmıştır. William Joseph Burns'un katılımı, diplomatların, İran nükleer anlaşma taslağı yazma sürecini ilerletme konusunda yüksek kararlılığın göstergesi olmuştur. Müzakere sonrası Cevad Zarif, İran gazetecilerine şöyle açıklamada yapmıştır: "Bu müzakere turunda yazma aşamasına girdik. Bununla birlikte hala ortak bir metin olduğunu söyleyemeyiz. Bazı durumlarda metnin bazı bölümleri üzerinde anlaşma olabilir, ancak çoğu durumda hem içerik hem de yazılma şekli konusunda anlaşmazlık vardır." ("İran Ticaret Odasının Mektubu"; 2015: 12).

İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki en uzun müzakere turu, iki tarafın nihai bir anlaşmaya varmak için çok az zamanları olduğunu anlarken 2 Temmuz 2014'te başlamıştır. Bu müzakereler çok ciddi olmaları nedeniyle Dışişleri Bakanı, yardımcıları ve uzmanlar düzeyinde 18 gün boyunca yapılmıştır. Batılıların yaptırımlara güçlü bir şekilde bağlı olması ve yaptırımların kaldırılmasında yaşadıkları zorluklar ve İran'ın, batının getirdiği uranyum zenginleştirmenin kapsamı ve kapsamındaki kısıtlamalarının

reddedilmesi nedeniyle, kapsamlı bir anlaşma için gerekli koşullar sağlanamamıştır. Sonunda İran müzakere için çözümler üretme bahanesiyle müzakerenin tarihini dört ay uzatmıştır ve böylece 4 ay daha fırsat kazanmıştır. (Daryai; 2015: 606-607).

2.2.1.3.Farklı Şehirlerde İran ile P5+1 Ülkeleri Arasındaki Müzakereler

Bir sonraki İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki müzakere 19 Eylül 2014'te New York'ta gerçekleşmiştir. Bu toplantıya katılmadan önce Cevad Zarif heyeti ile birlikte Birleşmiş Milletler'in yıllık toplantısına katılmak amacıyla 16 Eylül'de New York'a gitmiştirler. Toplantı sonrası 17 Eylül tarihinde Zarif ile Ashton üç saat boyunca ileride düzenlenecek olan müzakereler hakkında konuşmuşlardır. Daha sonra İran heyeti P5+1 ülkeleri ile ikili ve çok taraflı görüşmeler yapmıştır ("Ruhani Hükümeti'nde İki Yıllık Nükleer Müzakerelerin İncelenmesi, New York'tan Viyana'ya Nükleer Diplomasi"; 2015).

Bu dönemki turda Viyana yedinci kez olarak 14-16 Ekim 2014'te İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki müzakerecilere ev sahipliği yapmıştır. Yine bu turda Catherine Ashton artık Avrupa Birliği'nin dış politika komisyonundan sorumlu değildir ve yerini Federica Mogherini'ye vermiştir. Mogherini'nin isteği üzere Ashton önceki müzakerelerde bulunması nedeniyle bu dönemdeki Avrupa Birliği'nin müzakere heyetine başkanlık etmiştir.

İran ve ABD Dışişleri Bakanı ve Catherine Ashton'un üçlü toplantısı 15 Ekim 2014 sabahı başlamıştır. Ertesi gün, Zarif ve Ashton başkanlığında İran ve P5+1 delegelerinin(heyetlerinin) katıldığı kapsamlı nükleer müzakerelerin sekizinci turu yapılmıştır. Zarif genel toplantıdan önce İranlı gazetecilere, anlaşmazlığın hala devam ettiğini ve anlaşmazlığın nasıl çözüleceğini tartışmak üzere önümüzdeki bir iki hafta içinde uzmanlar toplantısının Viyana'dan başka diğer bir ülkede yapılacağını duyurmuştur ("Son Üç Gün Viyana'da neler oldu?" ;2014).

İran ile P5+1 ülkelerinin Bir sonraki müzakereleri 9 Kasım 2014'te Umman başkenti Maskat'ta, Cevad Zarif ile John Kerry arasında yapılmıştır. Bu müzakereler, her iki ülkenin de sorunun çözümü konusunda ne kadar ciddi olduklarının göstergesiydi. Bu müzakerelere 3 gün boyunca ev sahipliği yapan Umman, aktif olarak Umman Dışişleri Bakanı Bin-Alavi ve Catherine Ashton da eşlik etmiştirler. Ancak her iki taraftaki ulusal pozisyonların farklı olması nedeniyle, bu müzakereler yine çözülememiştir. Abbas Irakçi

bu turdaki müzakerede zamanın eksikliğinin çok önemli rol olduğunu vurgulayarak; "Bu görüşmelerde ABD heyetini, Uranyum zenginleştirme, santrifüjler ve yaptırımların hafifletilmesi konusunda teknik açıdan ele aldıklarını öğrendik ama hala bazı konular üzere anlaşmazlıklar var." açıklamasında bulunmuştur. ("Maskat'tan Viyana'ya Nükleer Müzakereler"; 2014).

Viyana, 19 Kasım 2014'te, anlaşmaya varmak için müzakerecilere sekizinci kez ev sahipliği yapmıştır. Bu müzakere turunda, ABD'nin yaptırımları kaldırmak yerine askıya alma ısrarı ve tüm yaptırımlar değil, yaptırımların sadece ekonomik kısmını askıya almak istemesi nedeniyle tüm tarafların diplomatik çabaları başarısız olmuştur. Bu dönemki turda İran müzakere heyeti, P5+1 ülkelerin Dışişleri Bakanlarına yeni bir teklif sunmuştur. Ancak tüm bu önerileri dikkate almak için yeterli zaman olmamıştır. Böylece katılımcıların hepsi yeterli zamanın olmaması nedeniyle, İran'ın önerdiği yeni teklifi hakkında nihai bir karara varamadıklarını söylemişlerdir. Bu nedenle sonunda, taraflar yedi ay daha müzakerelerin uzatılması gerektiğine karar vermiştir. (Daryai; 2015: 610-611).

2.2.1.4.Lozan Anlaşmasına Varma Süreci

İran ve ABD enerji başkanlarının katılımıyla yeni nükleer müzakereleri, 2-5 Mart 2015 tarihleri arasında İsviçre'nin Montrö kentinde yapılmıştır. Bu müzakerelere Cevad Zarif ile John Kerry heyetleriyle birlikte katılmışlardır. Bu dönemki turda her iki tarafın da Dışişleri Bakan Yardımcıları, Avrupa Dış Eylem Servisi Genel Sekreteri Helga İşmit ile görüşmüşlerdir. Ayrıca bu toplantıda her iki ülkenin Enerji Bakanları da görüşmüşlerdir. Toplantının son günü yani 5 Mart'ta genel bir toplantı yapılarak İran Dışişleri Bakan Yardımcısı, P5+1 ülkelerinin Bakan yardımcılarıyla görüşmüştür. Sonunda İran ile P5+1 ülkeleri arasında bir sonraki müzakere turu 15-20 Mart'a planlanmıştır ("Montrö'de İran İle P5+1 Ülkeleri Arasında Müzakereler/ İran, Rusya ve Çin Dışişleri Bakan Yardımcılarının Görüşleri"; 2015).

İran ile ABD arasında bu dönemki nükleer görüşmeleri, İsviçre'nin Lozan kentinde devam etmiştir. İran Atom Enerji Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi ve ABD Enerji Bakanı Ernest Moniz arasında geniş kapsamlı görüşmeler 15 Mart'ta yapılmıştır. Bu dönemki turda Cevad Zarif ve John Kerry birkaç gün içinde altı defa ikili toplantı yapmışlardır. Aynı turda daha sonra İran, Çin ve Rusya Dışişleri Bakan Yardımcıları

düzeyinde bir toplantı gerçekleşmiştir. Sonunda Zarif ve John Kerry yardımcılarıyla birlikte, Ali Ekber Salihi ve Ernest Moniz ile tekrar bir araya gelmişlerdir. Birkaç gün aradan sonra, İkinci Lozan Müzakereleri 25 Mart 2015'te İran heyetiyle P5+1 ülkelerinin heyetleri arasında yeniden başlamıştır. Bu müzakerelere İran tarafından Cevad Zarif ve Ali Ekber Salihi, diğer taraftan ise tüm Dışişleri Bakanları katılmıştır. Bu yoğun teknik ve siyasi müzakereler, esas olarak İran ve ABD heyetleri arasında sekiz gün boyunca devam etmiştir. Sonunda bu müzakereler Lozan veya İsviçre Anlaşması adıyla bilinen bir bildirinin yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bildiride 1 Temmuz 2015'e kadar İran'ın nükleer programı hakkında kapsamlı bir ortak eylem planı elde etmek için üzerinde anlaşmaya varılan tüm çözümlerin bir özeti yer almıştır. Bu bildiri, 2 Nisan 2015'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında imzalanmıştır ve Lozan Federal Üniversitesi'nde Cevad Zarif ve Federica Mogherini'nin katılımıyla kamuoyuna açıklanmıştır (Daryai; 2015: 615-616).

2.2.1.5.Kapsamlı Ortak Eylem Planı

Lozan Anlaşmasından sonra İran ile P5+1 ülkeleri arasında kapsamlı bir anlaşmaya varmak için çok yoğun görüşmeler olmuştur. Kapsamlı anlaşmaya varma toplantısı 30 Haziran'a kararlaştırılsa da Zarif ve John Kerry 27 Haziran'da Viyana'da bir araya gelmişlerdir. Diğer P5+1 ülkeleri Dışişleri Bakanları ve Federica Mogherini'nin ilerleyen günlerde Zarif ve John Kerry'ye katılması planlanmıştır. Belirlenen 30 Haziran günü müzakereler daha canlı hale gelmiştir. Sonunda taraflar müzakereleri yedi gün daha uzatmışlardır. Bu tur müzakereler sırasında İran Dışişleri Bakanı, ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya Dışişleri Bakanları ve ayrıca Avrupa Birliği Dış Politika Sorumlusu Federica Mogherini ile ikili görüşmeler yapmıştır. Nihayette 20 ay süren yoğun müzakereler sonrası 14 Temmuz 2015'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında Kapsamlı Ortak Eylem Planı adı verilen bir anlaşma yapılmıştır ("Stratejik Araştırmalar Enstitüsü";2016: 301).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı, 159 sayfadan oluşan bir anlaşmadır. Bu anlaşma 20 sayfa ana metin ve toplamda 139 sayfa olmak üzere 5 ek içermektedir. Ana metinde, 5 sayfa "Tanıtım" ve "Giriş ve Genel Hükümler" bölümlerine ayrılmaktadır. Bu iki bölüm de anlaşmanın genel bakışını içermektedir. Diğer 15 sayfa ise dört başlıktan oluşan;

nükleer, yaptırımlar, uygulama planı ve anlaşmazlığın çözümüne dair mekanizma olmak üzere, anlaşma hükümleri ve tarafların yükümlülüklerine odaklanmaktadır.

Ekler ise şunları içermektedir; birinci ek: teknik konuların ve nükleer taahhütlerin kabul edildiği nükleer programı ile ilgili önlemler; ikinci ek: nükleer yaptırımları kaldırma taahhütlerini ve nasıl uygulanacağını içeren yaptırımlarla ilgili taahhütler; üçüncü ek: İran ve uluslararası toplumu özellikle P5+1 ülkeleri arasındaki barışçıl alanlarda nükleer işbirliği ile ilgili taahhütler ve tesisleri içeren nükleer sivil işbirliği; dördüncü ek: ortak komisyon ve bu komisyonların oluşumu, işlevleri, prosedürleri ve kararları ile alışveriş grubu ve yaptırımların kaldırılmasıyla ilişkin olacak konuları ele almıştır. Beşinci ek: anlaşmanın uygulama takvimini içeren yürütme planından oluşan, kesinleşme günü, kabul günü, icra günü, iletim günü (transfer günü) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararının verildiği günü içermektedir (Şapouri;2016: 8).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı anlaşmasının amacı, İran'ın nükleer kapasitesinin genişlemesini önlemek, İran'a karşı ikili ve çok taraflı yaptırımları kaldırmak ve yaptırımlardan dolayı İran'ın diğer ülkeler ile kesilmiş ilişkilerinin normalleşmesini sağlamaktır (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü;2016: 245). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 20 Temmuz 2015'te 2231 sayılı kararname ile kapsamlı ortak eylem planını onaylamıştır. 2231 sayılı karara göre, İran: A) Birleşmiş Milletler şartının 7. Bölümünden çıkarılacaktır; B) Viyana anlaşmasını uygulama garantisi verecektir; C) Anlaşmayı imza eden tarafların olası ihlallerini önleyecektir; D) İran'ın Uranyum zenginleşmesini özel olarak resmiyete tanıyacaktır; E) yaptırımların temelini kaldıracaktır.

Ayrıca 2231 sayılı kararname İran için: A) çift kullanımlı ürünlerin veya eşyaların alım satımını kısıtlamıştır; B) savunma silahların satışını 5 yıl boyunca yasaklamıştır; C) nükleer taşıma kabiliyetli füze faaliyetlerini yasaklamıştır; D) İran tarafından anlaşmada kaydedilen taahhütlerini yerine getirmediği müddetçe yaptırımlar geri alınabilir olacaktır; E) Anlaşma ihlali olduğu durumlarda çözüm yükümlülükleri iç hukuka bağlanacaktır ("Güvenlik Konseyi'nin 2231 Sayılı Kararının İçeriğinin İncelenmesi ve Analizi: Açıklıklar ve Kısıtlamalar";2015).

Genel olarak söyleyebiliriz ki Hasan Ruhani cumhurbaşkanlığı döneminde, İran nükleer müzakere heyeti dikkatli ve planlı şekilde müzakereler başlatmıştır. İran ile P5+1 ülkeleri arasında 22 ay yoğun müzakereler sonunda, İran'ın nükleer sorunu 12 yıl sonunda

çözülmüştür. Nükleer anlaşma İran'a karşı uluslararası fikir birliğini kaldırmış ve kamuoyunda İran'ın uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olmadığını ikna etmiştir.

2.3. Nükleer Anlaşmanın İçeriği ve Boyutları

İran ve P5+1 ülkeleri, İran'ın nükleer meselesiyle ilgili sorunların çözülmesi ve İran'a karşı yaptırımların kaldırılmasıyla ilgili yaklaşık iki yıllık müzakerelerin ardından 14 Temmuz 2015'te Kapsamlı Ortak Eylem Planının nihai metnini yazmışlardır. BM Güvenlik Konseyi de kararnameyi onaylamıştır (Fattahi Zafargandi; 2015: 2).

Anlaşmanın nihai metninin incelenmesi ve uygulanmasının etkilerini ve ayrıca anlaşmanın içeriğini daha iyi anlamak için, bu bölümde nükleer anlaşmanın boyutlarını dört teknik, ekonomik, hukuki ve askeri açıdan incelemekteyiz.

2.3.1. Nükleer Anlaşma'nın Teknik Boyutları

İran yaptırımlar sırasında hiçbir zaman nükleer faaliyetlerinden vazgeçmese de nükleer sanayiye yönelik artan tehditler nedeniyle faaliyetlerini yeraltından olacak şekilde ilerletmiştir ancal ticari olarak haksızlığa uğramış ve hızın önemi nedeniyle teknik açıdan savunmasız hale gelmiştir. İhtiyaca bağlı olarak nükleer sanayinin süreçlerini belirlemeye yönelik yönetsel kararlar, politik zorunluluk ve zaman baskısının bir işlevi haline gelmiştir. Ekipman ve bilimsel deneyim transferi sıfıra inmiştir ve Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İranlı uzmanların herhangi bir konferansa katılmasını yasaklamıştır. Bu nedenle nükleer anlaşma sadece bu kısıtlamaların çoğuna son vermekle kalmamış, aksine İran nükleer sanayiini daha da geliştirilmesi için koşullar sağlamıştır ve nükleer tesislerin verimliliğini daha da artırmıştır. Anlaşmadan sonra, İran nükleer sanayisi zenginleştirilmiş malzemelerin ihracatını yaparken, büyüme ve üretkenlik sürecini başlatmıştır (Baeidinejhad;2016, 90).

Kapsamlı Ortak Eylem Planı anlaşmada, İran'a zenginleşme hakkı tanımıştır. Bu boyut İran için en büyük teknik başarıdır; çünkü yaklaşık 10 yıldır batı üzerindeki tüm İran baskısı ve BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı uyguladığı ağır yaptırımların temeli, İran'daki uranyum zenginleştirmesinin durdurulmasına dayanmıştır. Nükleer anlaşma, İran'ın uranyum zenginleştirmesine ilişkin aşağıdaki bazı zaman sınırlamalarını da getirmiştir;

- İran 10 yıl boyunca 5060 adet İR-1 santrifüj ile uranyum zenginleştirecektir.

- 15 yıl boyunca İran'ın zenginleştirme oranı 3,67 seviyesinde olacaktır.
- 15 yıl boyunca, İran topraklarında 3,67 oranında zenginleştirilmiş uranyum birikimi 300 kilogramdan fazla olmayacaktır.

Nükleer anlaşmada belirlendiği gibi zaman sınırlaması sonlandığında kısıtlamalar da kaldırılacaktır. İran, anlaşma kapsamında tüm nükleer tesislerini koruyacaktır ve Natanz tesislerinde zenginleştirme, araştırma ve geliştirme sürecine devam edecektir. Arak reaktörü ağır su yapısını koruyacaktır ve sadece bazı değişiklikler yaparak plütonyum miktarını azaltacaktır (Aslında, yıllık 10 kilogram plütonyum üretimi bir kilograma inecektir). İran ağır su ihtiyacından fazlasını biriktirmeyecek ve fazlası uluslararası pazarlarda satılacaktır. Bu kısıtlamaların tümü de geçicidir ve 15 yıl sonra kaldırılacaktır (Shapouri;2016: 89).

Anlaşmaya göre; Arak ağır su reaktörü, ağır su reaktörü olarak kalacaktır. İran dünyanın en gelişmiş ve güvenli teknolojisine sahip olan şirketler ile iş birliği yaparak aynı tesisleri çağdaşlaştırılacaktır ve ağır suları, hafif suya dönüştürme kabiliyetiyle çalışmaya devam edecektir. (Gaiserbeigi; 2015: 8).

Fordo tesislerine ilişkin olarak, aynı tesiste nükleer araştırmalar üzerinde çalışma devam edecektir. Acil durumlarda tesisleri kullanılabilmesi için binden fazla santrifüj çalışmaya hazır olacaktır (Shapouri;2016: 91).

Araştırma ve geliştirmeye gelince, nükleer anlaşma İran'a nükleer faaliyetlerini geliştirme hakkını tanımıştır. Anlaşmaya göre, İran 10 yıl boyunca İR-4, İR-5, İR-6, İR-8 makineleri ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerine devam edecektir, sekizinci yılın sonunda rotorsuz bir dizi İR-6 ve İR-8 santrifüj üretmeye başlayacaktır. Ayrıca, anlaşmada belirlenen 10 yıllık sınırın sonuna 1,5 yıl kala İran 30 adet İR-6 ve İR-8 santrifüjü test edebilecektir. Belirlenen 10 yılın sonunda, İR-6 ve İR-8 santrifüjleri tamamlayarak her yıl 200 adet santrifüj üretecektir (Shapouri; 2016: 94).

Nükleer anlaşma İran'a uluslararası nükleer iş birliği de sağlamıştır. Bu mesele İran için önemlidir çünkü anlaşmadan önce İran'dan nükleer faaliyetlerini askıya alınması istenilmiştir. Nükleer anlaşma yapıldıktan sonra bazı durumlarda P5+1 ülkeleri, Arak reaktörünün yeniden tasarımı ve nükleer güvenlik gibi alanlarda İran ile iş birliği yapacaktır.

Nükleer anlaşma, İran'a nükleer güvenirliği de sağlamıştır. Nükleer güvenlik konusu çok önemli bir konudur. Nükleer teknolojiler ve malzemeler çok hassastır ve uygulamalarındaki herhangi bir yanlış kullanım veya kusur Çernobil kazası gibi felaket olaylarına yol açabilir. Dünyadaki uranyum rezervlerindeki payının azlığı sebebiyle uluslararası nükleer iş birliği yapmak İran için bir diğer önemli avantajı getirmiştir. 2014'te bir araştırmaya göre İran 2035'te 1390 ton uranyuma ihtiyacı varken, oysa o zamana kadar bu miktarın sadece 100 tonunu üretebilecektir. Dolayısıyla Uluslararası iş birliği olmadan, yakın gelecekte İran'ın yerli uranyum rezervleri tükenecek ve nükleer endüstrinin değeri olmayacaktır. Ayrıca arama ve çıkarma operasyonun genişletsek bile İran'da uzun vadeli zenginleştirme için yeterli uranyum olması muhtemel değildir. Böyle bir durumda İran'ın uranyum ithal etmesi gerekecektir ve bu da nükleer anlaşma ile sağlanmıştır (Shapouri; 2016: 81).

2.3.2. Nükleer Anlaşma'nın Ekonomik Boyutları

ABD'nin İran'a karşı ekonomik ve stratejik yaptırımları 1979'dan itibaren başlamıştır ve sürekli genişletilmiştir. Böyle bir süreçte BM Güvenlik Konseyi İran'ın nükleer dosyası ile ilişkin olarak çok taraflı ve uluslararası yaptırımları da 2005'ten itibaren başlatmıştır. ABD, 2010'a kadar İran'a ekonomik ve stratejik kısıtlamalar getirilmesine ilişkin, BM Güvenlik Konseyi'nde 5 karar onaylanmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 sayılı kararı, İran'a karşı petrol, sanayi, finans ve bankacılık üzerindeki kısıtlamalar için çok taraflı baskıların doruk noktası olmuştur. Böyle bir süreç 2011 yılından itibaren hızlanmıştır. ABD'nin, İran'a karşı tek taraflı yaptırımları da Ocak 2012'de başlamıştır. ABD, bu yönde Avrupa Birliği'ni de kendi yanına almayı başarmıştır.

Avrupa Birliği ile İran ilişkilerine bakacak olursak, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra birçok iniş ve çıkış olmuştur. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde, Avrupa Birliği ile İran ilişkileri, nükleer meselesi de dahil olmak üzere birçok konuda en düşük seviyelerinde olmuştur (Gaempanah, Dashti; 2016: 140). Avrupa Birliği'nin İran'a karşı ekonomik yaptırımlar politikası, 1 Temmuz 2011'den bu yana genişlemiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği ülkeleri İran'ın gündemine ekonomik, finansal, bankacılık ve petrol yaptırımları uygulamaya başlamışlardır (Mosallahnejad;2015: 2).

Nükleer anlaşma gereği olarak, İran'ın nükleer programına karşı ekonomik yaptırımlar da dahil olmak üzere tüm yaptırımlar kaldırılmıştır.

Nükleer anlaşmada da belirlendiği gibi, İran'a karşı aşağıda tanımlanabilen çok çeşitli ekonomik yaptırımlar sona ermiştir:

- **Güvenlik Konseyi'nin, İran'a Karşı Ekonomik Yaptırımların Kaldırması:**

Nükleer anlaşmaya göre, İran'a karşı tüm BM Güvenlik Konseyi kararları yürüklükten kalkacak ve yeni bir karar onun yerini alacaktır. Yeni karar nükleer anlaşmayı onaylarken, İran'a karşı silah ve füze alanında çok uzun bir süre içinde bazı özel kısıtlamalar getirmiştir. Bu şekilde BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararı ile, anlaşmanın uygulandığı gün, Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı yaptırımları kaldırılacaktır. Silah yaptırımları 5 yıl ve füze yaptırımları 8 yıl sonra kaldırılacaktır.

Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İran'ın nükleer programının barışçıl olması hakkında daha erken bir sonuca varırsa, yaptırımlar daha erken kaldırılabilecektir. Ayrıca nükleer anlaşma yürürlükte olduğu sürece, Güvenlik Konseyi herhangi bir yaptırım uygulamayacaktır (Shapouri; 2016: 83).

- **Avrupa Birliği'nin, İran'a Karşı Uyguladığı Ekonomik Yaptırımlarını Kaldırılması:**

Nükleer anlaşma Avrupa Birliği ve İran'ın siyasi, ekonomik ve kültürel gelişiminin yolunu açmıştır. Cenevre Anlaşması genel olarak İran dış politikası ortamında ve özel olarak İran nükleer programı konusundaki tartışmalarda bir dönüm noktası olmuştur (Gaempanah, Dashti: 132). Cenevre Anlaşmasına göre, Avrupa şahıs ve kuruluşları ile İran şahıs ve kuruluşları arasındaki finansal transferdeki kısıtlamalar kaldırılacaktır. Yeni bankacılık aracılık ilişkileri oluşturulacaktır. Avrupa Birliği ülkelerinde İran bankalarının açılması da dahil olmak üzere bankacılık faaliyetleri başlatılacaktır.

Ayrıca Avrupa Birliği, sigorta, reasürans ve finansal mesajlaşma hizmetleri - SWIFT dahil- sağlayacaktır. İran'la ticaret yapmak için finansal destek sağlayacak ve mali yardımda bulunacaktır. İran'a finansal hizmetler ve tercihli krediler verecektir. İran devlet garantörlü tahviller alanında ticareti sağlayacaktır. İran'dan petrol ve petrol ürünleri, gaz ve petrokimya gibi ürünleri ithalat edecek ve nakliyesini kolaylaştıracaktır.

İran'dan petrol, gaz ve petrokimya sektörleri için teknoloji ihracatı yapılacaktır. İran'ın petrol, gaz ve petrokimya alanlarında yatırım yapılacaktır. İran'ın denizcilik sektöründe teknoloji ihracatı yapılacaktır. İran kargo uçakları için Avrupa Birliği havaalanlarında erişimine izin verilecektir.

Nükleer anlaşmayla beraber Avrupa Birliği, İran'a karşı altın, elmas, ham metal gibi ürünlerin ihracatı konusunda, kısıtlamaları ve yaptırımları iptal etmiştir ve birçok İranlı gerçek ve tüzel kişi ve kurumlara karşı yaptırımlar kaldırılmıştır.

Avrupa Birliği, anlaşmanın onaylandığı günden 8 yıl sonra, Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İran'ın barışçıl nükleer programı hakkında daha kapsamlı bir sonuca vardığı günden itibaren, yaptırımların yaygınlaştırılması konusunda İran'a karşı yaptığı tüm yaptırımlarına son verecektir. Bunlara ek olarak, nükleer anlaşmanın 26. Maddesine göre, Avrupa Birliği anlaşma kapsamında kaldırdığı yaptırımları tekrar yapmaktan kaçınacaktır (Shapouri; 2016: 82-84).

- **ABD'nin, İran'a Karşı Ekonomik Yaptırımların Kaldırılması:**

Nükleer anlaşmaya göre, ABD'nin İran'a karşı nükleer yaptırımları kaldırılacak veya durdurulacaktır. İran'a nükleer konuda uygulanan yaptırımlar, ABD başkanlık kararnamelerinin 13574, 13590, 13622, 13654 sayılı kararları ve 13628 sayılı kararın 5., 6. ve 7. bölümleri de dahil olmak üzere sona erecektir. ABD Kongresi'nin nükleer meseleye ilişkin yaptırımları da durdurulacaktır. Bu durdurma, nükleer anlaşmada getirilen "geçiş günü" yani anlaşma uygulandıktan 8 yıl sonra, ABD hükümeti bu yaptırımları son vermek veya gerekli değişiklikler yapmak için uygun yasal işlemleri yapacaktır.

Nükleer anlaşmaya göre, ABD, İran`ın nükleer faaliyetleri ile ilişkin uyguladığı yaptırımlar ve kısıtlamaları da kaldıracaktır. Örneğin; ABD bankaları ve finans kuruluşları, İran bankaları ve finansal kuruluşları ile iş birliği yapacaktır. ABD ile İran, İran'ın para birimi olan riyal ile ticaret yapacaktır. İran'a Amerikan banknotları verilecektir. İran'ın denizaşırı kazançlarına ilişkin ikili ticaret kısıtlamaları, İran'ın denizaşırı kazançlarına ilişkin transfer, satın almalarla ilgili kısıtlamalar da dahil olmak üzere ikili ticaret kısıtlamaları kaldırılacaktır. ABD İran`a karşı devlet tahvili işlemlerini kolaylaştıracaktır. ABD, İran Merkez Bankası ve İran finans kurumlarına finansal mesajlaşma hizmeti sağlayacaktır. ABD, İran`a karşı sigorta veya reasürans hizmetleri

verecektir. İran petrol satışlarını çoğaltmaya çalışmak, hizmet, bilgi ve teknoloji sektörlerinde yatırım yapmak, İran'ın petrol, gaz ve petrokimya sektörlerine teknik yardım etmek, petrol taşımacılığı veya pazarlaması konusunda yardım, İran'a rafine edilmiş petrol ürünleri ve petrokimya ürünlerinin satışı veya teminini sağlamak, İran enerji alanında ticaretin önünü açmak, gemicilik sektöründe ticaretin önünü açmak, altın ve diğer değerli metallerin alım satımının önünü açmak, grafit alım satımının önünü açmak, alüminyum, çelik, kömür gibi ham veya yarı mamul metaller alım satımının önünü açmak, İran otomotiv sektörü ile bağlantılı olarak kullanılan mal ve hizmetlerin temini veya transferine yardım etmek hizmetlerini Kapsamlı Ortak Eylem Planı gerçekleştirmiştir.

Nükleer anlaşmada; ABD tarafından, İran'a yolcu uçakları ve ilgili parça satış ve hizmetine izin verilmiştir. ABD'nin şahsi ve tüzel kişileri tarafından yönetilen kurumların, İran'ın şahsi ve tüzel kişileri tarafından yönetilen kuruluşlar ile iş birliği yapmasına izin verilmiştir. İran'dan ABD'ye gıda maddeleri ithal edilmesini sağlamıştır.

Nükleer anlaşmaya göre ABD'nin yerel veya eyalet düzeyindeki yasaları, nükleer anlaşmada belirtilen yaptırımların kaldırılmasını önlerse ABD hükümeti tüm yetkileriyle yaptırımların kaldırılmasına uygun adımlar atacaktır. Buna ek olarak ABD hükümeti, yerel ve eyalet düzeyindeki yetkilileri, ABD nükleer anlaşması altındaki yaptırımları kaldırma ve onunla bağdaşmayan eylemlerden kaçınma politikasındaki değişiklikleri dikkate almaya aktif bir şekilde teşvik edecektir.

ABD, başkan ve kongrenin özel rolü bağlamında, İran'a yeni yaptırımlar uygulamaktan, dayatmaktan kaçınacaktır. ABD hükümeti, iyi niyetle, nükleer anlaşmaya dayalı hareket edecektir ve İran'a karşı uygulanan yaptırımların kaldırılmasına ilişkin elinden geleni yapacaktır.

Ekonomik yaptırımların kaldırılması ile ilişkin olarak, nükleer anlaşmanın 29. Maddesine göre; ABD ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, yerel yasalarına uygun olarak, nükleer anlaşmanın İran ile ticaret ve ekonomik ilişkilerinin normalleşmesini doğrudan veya olumsuz etkilemeyi amaçlayan ve nükleer anlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanmasını engelleme yükümlülüklerini ihlal edecek herhangi bir politikayı kabul etmekten kaçınacaktır (Shapouri; 2016: 84-85).

2.3.3. Nükleer Anlaşma'nın Yasal (Hukuki) Boyutları

Nükleer anlaşmaya göre, müzakere tarafları anlaşmanın nihai metnini özetledikten sonra, anlaşmanın onaylanmasına ilişkin BM güvenlik konseyi kısa bir süre sonra kararı onaylamıştır. Birçok uluslararası anlaşmada olduğu gibi nükleer anlaşmada da taraflara bir yandan hak ve imtiyazlar, diğer yandan yükümlülükler ve kısıtlamalar getirmektedir. İran için nükleer anlaşmanın en önemli kazanımlarından biri ve en önemlisi BM tüzüğünün yedinci bölümünde yer alan "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırganların cezalandırılması" bölümünden çıkması olmuştur (Rezai Pishrobat;2016: 95). Birleşmiş Milletler tarihinde, bir ülkenin BM tüzüğünün 7. Bölümüne girdiği her durumda, sonunda söz konusu ülke ya teslim olarak BM Güvenlik Konseyi'nin taleplerini kabul etmiştir ve aynı tüzük uygulanmıştır (Örneğin; Güney Afrika) ya tüzüğün 42. Maddesi altına girmiştir (Örneğin; Irak) ya da ciddi bir şekilde baskı altında kalırken izole olup ona büyük hasar verilmiştir (Örneğin; Kuzey Kore).

Nükleer anlaşmaya göre, anlaşmaya getirilen kararlar kapsamındaki diğer yasaklar ve kısıtlamalar zaman içinde (gelecek 10 ile 15 yıl içinde) kaldırılacaktır (Shapouri; 2016: 86-87).

Nükleer anlaşma bağlamındaki diğer önemli yasal konular, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın, İran nükleer tesisleri üzerindeki doğrulama ve izleme mekanizmasıdır ("Uluslararası Atom Enerji Ajansı Guvernörler Kurulu tarafından İran Nükleer Programı ve PMD (olası askeri boyutlar) Dosyası Hakkında Yayınlanan Bir Taslak Kararı Yayınladı"; 2015).

Nükleer anlaşmada, İran ile P5+1 ülkeleri, İran nükleer tesislerini doğrulamak için "Ek protokol" ve "3/1 sayılı kodun" gözden geçirilmiş versiyonu mekanizması üzerinde anlaşmışlardır. Bu mekanizmaya göre, İran 8 yıla kadar yani transfer gününe kadar ek protokolün uygulanmasını gönüllü olarak kabul etmiştir. ABD ise, İran'a karşı kongre yaptırımlarını kaldırmaya çalışırken, İran da bu protokolü kendi meclisinde onaylatmaya çalışacaktır.

Nükleer anlaşmada getirilen ek protokole göre, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın, belirlenen nükleer tesislerin dikkatle denetlemesine izin verilmiştir. Bu denetlemeler, Atom Enerji Ajansı'nın diğer denetlemeler bağlamında (örneğin; ani

denetimler veya hassas konumlara yönetilen erişim gibi denetimlerde) mümkün olmayabilecektir.

3/1 sayılı kod ise, bu kodu kabul eden ülkenin en kısa sürede yeni nükleer tesisleri inşa etme kararı ve programını ajansa bildirmekle yükümlü olduğunu içermektedir.

Nükleer anlaşmada getirilen şeffaflık ve gizlilik eylemleri konusuna göre; İran, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın uzun süre İran'da kalmasına izin verecektir. İran'ın uranyum cevheri konsantre tesisleri tarafından üretilen tüm uranyum cevheri konsantreleri, 25 yıl boyunca Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın denetiminde olacaktır.

Santrifüj rotorların ve körüklerin denetimi ve bakımı, 20 yıl boyunca Ajans tarafından onaylanan modern teknolojileri ile kullanılacaktır. Nükleer tesisleri erişimi konusunda, 15 yıl boyunca Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın endişelerini gidermek için güvenilir bir mekanizma oluşturacaktır. Anlaşmada öngörüldüğü gibi, ABD, İran'ın bazı nükleer ve çift kullanımlı ürünler elde etmesi için satın alma kanalı ile iş birliği sağlayacaktır.

Nükleer anlaşmanın 24. Paragrafı, yasal alanda incelenmesi gereken yaptırımlar hakkında önemli bir nokta daha içermektedir; bu paragrafa göre, eğer nükleer anlaşmanın uyguladığı günden sonraki herhangi bir zamanda, İran, P5+1'in nükleer silahlarla ilgili yaptırımların veya diğer kısıtlayıcı eylemlerin giderilmesinde nükleer anlaşmanın tam olarak uygulanmasını engellediğine inanıyorsa, nükleer anlaşmanın ilgili tarafları, sorunun çözümlenmesine ilişkin İran'a danışacak ve yaptırımların ve kısıtlayıcı eylemin kaldırmasının uygun olduğunu kabul ederlerse, ilgili üye uygun önlemi alacaktır. Sorun çözülmezse, İran veya herhangi bir P5+1 üyesi sorunu çözmeleri için ortak komisyona devredecektir. Komisyon konuyu 15 gün boyunca çözemezse, Dışişleri Bakanlarına devredilecektir. Dışişleri Bakanlarının da sorunu çözmek için 15 günleri vardır. Sorun ilk tartışıldığı günden 35 güne kadar çözülmezse, konu BM Güvenlik Konseyi'ne götürülecektir ve "BM Güvenlik Konseyi de kendi prosedürlerine uygun olarak, yaptırımların devamlılığını kaldırmak için bir karar üzerinde oylama yapacaktır". Bildirimin yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içinde böyle bir kararname onaylanmazsa, eski BM güvenlik Konseyi kararnamelerinin hükümleri yeniden uygulanacaktır, aksi takdirde BM Güvenlik Konseyi başka bir şekilde karar verecektir.

Ayrıca nükleer anlaşmanın yasal boyutunun özelliklerinden biri onaylanması için BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararnamesinin kabul edilmesi olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımla ilişkin kararnamelerinin tümü BM tüzüğünün yedinci bölümünde yer almıştır (Shapouri; 2016: 85-89). Ancak İran nükleer konusu ile ilgili BM tüzüğünün 7. Bölümü değil, 2231 sayılı kararname ile olmuştur. BM Güvenlik Konseyinin 2231 sayılı kararı, tüzüğün yedinci bölümünde yer alsaydı, kararı bozma sonucunda Kosova'da yaşanan olay İran'da da yaşanabilirdi.

Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararı, en uzun kararnamelerinden biridir ve bu kararnamenin EK "B" ismi ile bilinen P5+1 ülkelerinin İran hakkında bildirisidir ("Nükleer Anlaşma, Kararnamenin "B" Eki ve P5+1 Ülkelerinin İran Nükleer Programı İle İlgili Bildirisi"; 2015).

2.3.4. Nükleer Anlaşma'nın Askeri Boyutları

Her bir ülkenin savunma üssünün güçlendirilmesi, egemenliği ve hayatta kalmasıyla doğrudan ilgili bir konudur. Uluslararası hukuk kurallarına göre, hiçbir kural ülkenin sahip olduğu geleneksel silah ve cephanelik miktarını sınırlayamaz (Abedini;2016: 113). Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın, askeri meselelere yasal olarak müdahale edip edemediği konusunda çeşitli görüşler vardır. Bazı hukukçular bu yetkinliği ajansa bağlamakta bazıları ise bu yetkinliği reddetmektedirler (Balouci;2016: 496).

İran nükleer meselesinde anlaşma gerçekleşmeden önce, Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İran nükleer faaliyetlerinin belirsizliği ve barışçıl doğası olmaması nedeniyle ve ayrıca BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı 1929 sayılı kararnamesinin onaylanması ile sorunu çözmek amacıyla askeri eylemde bulunacaktır (Rezai Pishrobat;2016: 98).

BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı askeri eylem yapmak istemesinin bir diğer nedeni de, İran'ın çeşitli füze üretebilme kabiliyetinin olmasıdır. 2006 yılından bu yana BM Güvenlik Konseyinin İran'ın nükleer meselesine odaklanması nedeniyle, İran füze konusu nükleer tartışmalarının gölgesinde olmuştur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1696, 1737, 1747, 1803 ve özellikle 1929 sayılı İran nükleeri ile ilgili kararnameleri, sadece İran'ın füze üretmesine karşı yaptırım

uygulamamıştır, aynı zamanda İran'a karşı hem askeri hem de silah yaptırımları da uygulamıştır.

Kararnamelere göre, İran'a her türlü silah özellikle ağır silahlar ihraç etmek ve İran'dan herhangi bir silah ihraç etmek yasaklanmıştır. Silah yaptırımlarına ek olarak, bu kararlar İran'ın savunma ve askeri sektörlerinin, özellikle de İran kurumlarının, kuruluşlarının, yetkililerinin ve askeri kuruluşlarının çeşitli kısımlarını da hedef almıştır. Bu şekilde İran bir savunma-askeri yaptırım haline gelmiştir. Böylece İran'ın savunma ve askeri gücü zor durumda kalmıştır. (Shapouri ; 2016 : 90).

Nükleer anlaşmaya göre, İran'ın cephanelik yaptırımları 5 yıl ve füze yaptırımları ise 8 yıl sonra kaldırılacaktır. Uluslararası Atom Enerji Ajansı, İran'ın nükleer programının barışçıl doğası hakkında daha kapsamlı sonuçlar elde ederse, yaptırımlar 5 ve 8 yıldan erken de kaldırılabilecektir.

Konuyla ilişkin olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin nükleer anlaşmaya dayanan 2231 sayılı kararnamesi, konseyde 15 üyenin oybirliği ile 20 Temmuz 2015'te onaylanmıştır. 2231 sayılı kararname 104 sayfadan oluşmaktadır. Kararname bir ana bölüm ve iki ek içermektedir. Kararnamenin bazı bölümleri örneğin EK-2 bölümü, İran füze faaliyetlerine özeldir.

Anlaşmaya göre, Güvenlik Konseyi Ek-2'nin 3. paragrafında, “İran'dan nükleer silahları fırlatabilecek balistik füze tasarımının yapılmamasını ve ayrıca bu tür balistik füze teknolojisini kullanan herhangi bir ateşleme yapılmamasını, anlaşma gününden 8 yıla kader talep etmiştir”. Kararnamenin bu paragrafı İran yetkililerinde ülkenin savunma yeteneğinin zarar görüp göremeyeceği konusunda tartışmalara ve endişelere neden olmuştur. Bu endişeler özellikle füze testleri yapmak nedeniyle İran'a yönelik yeni yaptırımlarda da geçerli olmuştur.

1929 sayılı kararnameye gelince, önemli ve dikkat çekici konu, Güvenlik Konseyi, İran'ın balistik füze teknolojisi de dahil olmak üzere nükleer silahlar fırlatabilecek balistik füzelerle ilgili hiçbir faaliyet yürütmemesi gerektiğine karar vermiştir. Güvenlik Konseyi, İran`ın füze faaliyetleriyle ilgili olarak tüm ülkelerden teknoloji ve teknik yardımların, İran'a transferinin önlemesini istemiştir.

1929 sayılı kararname bu konuda gerekli tüm eylemlerin alınması gerektiğini emredici şekilde belirtmiştir. “Gerekli tüm eylemlerin alınması” ifadesine göre, ciddi

güvenlik tehditleri ve riskleri doğurmaktadır. Aksine 2231 sayılı kararnameye bakacak olursak; BM Güvenlik Konseyi, nükleer anlaşmanın Kabul edildiği günden 8 yıl sonra, İran'dan, nükleer silah fırlatabilecek balistik füzeler tasarlamak için hiçbir faaliyette bulunmaması talebinde bulunmaktadır. 2231 sayılı kararname İran'a emredici şekilde bir iş yapmasını istememiştir, aksine İran'dan nükleer silah fırlatabilecek balistik bir füze tasarlamak için hiçbir faaliyet yapmaması tavsiyesinde bulunmuştur. (Shapouri;2016: 90-93).

2231 sayılı kararnamede, BM Güvenlik Konseyinin, İran'a karşı geçmiş kararlardaki silah yaptırımlarını kaldırarak, bu dönem belirli koşullar altında silahlanmasına izin vermiştir. 2231 Sayılı Kararname'nin 5. Paragrafının 2. Ekine göre, "Tüm ülkeler, önceki güvenlik konseyi kararlarına adım adım tabi olarak, herhangi bir tank ve zırhlı araçlar, büyük kalibreli topçu sistemler, savaş uçağı, saldırgan helikopterler, büyük savaş gemileri, Birleşmiş Milletler siciline göre konvansiyonel silahlar, füzeleri veya füze sistemlerini doğrudan veya dolayı olarak donatmak, satmak, aktarmak yetkisine sahip olabilmektedir. Ayrıca tüm ülkeler herhangi bir teknik eğitimi, hizmet ve finansal destek, danışmanlık veya diğer hizmet veya yardımların içerdiği malzemelerin tedarikini, satışını, transferini, üretimini, bakımını veya kullanımını, vatandaşları yoluyla veya kendi ülkesi ismine, İran'a gönderebilmektedir". 2231 Sayılı Kararname'nin 5. Paragrafı, 1929 sayılı kararnamenin 8. Paragrafının aksine, BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı silah yaptırımlarının en kapsamlı metni olarak kabul edilmiştir (Abedini;2016: 117).

Genel olarak nükleer anlaşmanın askeri boyutuna atıfta bulunan, İran'ın nükleer programı ile ilgili olarak Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın "Geçmiş ve günümüzdeki önemli meseleleri" başlıklı raporu, nükleer anlaşmanın önemli kısımlarından biri ve nükleer anlaşmanın uygulanması için bir ön koşul sayılmıştır. Bu 15 sayfalık raporda, Uluslararası Atom Ajansı'nın tüm bilgileri tahmine dayanmıştır. Bu nedenle Atom Ajansı'nın İran nükleer programının mevcut ve geçmiş meseleleri üzerinde tutarsız sonucu en başından beri beklenen bir meseleydi.

İran ile P5+1 arasında ve İran ile Uluslararası Atom Enerji Ajansı arasındaki anlaşmaya göre, Uluslararası Atom Enerji Ajansı, "geçmiş ve bugünkü sorunlar" veya "olası askeri boyutlar" hakkında nihai raporu gönderdikten sonra Atom Ajansı'nın Guvernörler Kurulu, meselenin gündemindeki incelenmesine son vermek için bir

kararnamenin onaylanmasına karar vermiştir. Kararname 15 Aralık 2015'te onaylanmıştır. Kararname'nin 9. Paragrafına göre, "Kararlaştırılan zaman çizelgesine uygun olarak, İran'ın nükleer programıyla ilgili geçmiş ve günümüzdeki sorunları açıklığa kavuşturmak için çaba sarf edilmiştir. Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın Guvernörler Kurulu'nun bu işi değerlendirmesini sona erdirecektir".

İran nükleer programının "olası askeri boyutlar" veya "geçmiş ve günümüzdeki sorunlar" konusu, Guvernörler Kurulu ve Uluslararası Atom Enerji Ajansı'ndaki İran dosyasının tamamen kapatılması ile karıştırılmamalıdır. Ajansın yeni kararnamesinde İran dosyasında Uluslararası Atom Enerji Ajansı ve Guvernörler Kurulu sadece "olası askeri boyutlar" veya "geçmiş ve günümüzdeki sorunlar" konusuna son vermiştir. (Shapouri;2016: 94-97).

2.4. Nükleer Anlaşma'nın Uygulanması ve İran'ın Elde Edilen Başarıları

Nükleer anlaşmaya göre, anlaşmanın uygulandığı gün, Uluslararası Atom Enerji Ajansı tarafından, İran'ın Natanz, Arak ve Fordo tesisleri de dahil olmak üzere ilk taahhütlerini yerine getirildiğinin onayladığı gündür (Ganbari;2015).

16 Ocak 2016'da Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın İran'ın kapsamlı bir anlaşmaya bağlılığı hakkındaki raporunun yayınlanmasının arifesinde, ABD başkanı Barack Obama, İran'a karşı yaptırımları kaldırmak için Dışişleri Bakanı John Kerry'yi Viyana'ya göndermiştir (Beyaz Saray: John Kerry, İran'ın Nükleer ile İlgili Yaptırımların Kaldırılmak İçin Viyana'ya gitti; 2016). Birkaç saat sonra İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, İran Atom Enerji Ajansı başkanı Ali Ekber Salihi ve İran'ın nükleer müzakere ekibinin diğer üyeleri nükleer anlaşmanın uygulanması hakkında ortak bir bildiri yayınlanmak için Viyana'daki BM genel merkezine gitmişlerdir. Aynı gün Uluslararası Atom Enerji Ajansı Başkanı Yukiya Amano yaptığı bir açıklamada, İran'ın nükleer anlaşmaya bağlılığı kapsamında tüm yükümlülüklerini yerine getirdiğini ve Ajans tarafından onaylandığını açıklamıştır. Ertesi gün yani 17 Ocak 2016'da nükleer anlaşmanın uygulanması bildirisi ve tüm ABD ve Avrupa Birliği yaptırımlarının kaldırılması ve BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a karşı aldığı tüm yaptırım kararların kaldırılmasına ilişkin Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ve İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif tarafından bir bildiri

okunmuştur. Bu bildiriye göre, İran'ın nükleer programına ilişkin tüm yaptırımlar derhal kaldırılmıştır (Bageri;2016: 111).

2.4.1. Anlaşma Uygulandıktan Sonra Arak Ağır Su Reaktörü

14 Ocak 2016'da Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla Arak ağır su reaktörü hakkındaki tüm Güvenlik Konseyi yaptırım kararları yürürlükten kaldırılmış ve nükleer anlaşma belgesinde reaktör için yeni yasal sistem getirilmiştir (Dışişleri Bakanlığı'nın Nükleer Anlaşmanın Uygulanması Üzerine Parlamentoya Raporunun Tam Metni; 2016). Güvenlik Konseyi'nin bu kararının iptali ile İran'ın Arak ağır su reaktörü ve diğer ağır su reaktörlerine sahip olma hakkından yoksun bırakılması etkisiz hale gelmiştir. Ayrıca P5+1 ve Avrupa Birliği ülkeleri, reaktörün modernizasyonu ve yeniden tasarımı için İran ile çalışmaya başlamışlardır. Dolayısıyla 25-26 Ağustos 2016'da İran Atom Enerji Ajansı başkanı teknik bir ekiple birlikte Arak ağır su reaktörü modernizasyonu için Çin yetkilileriyle görüşmek üzere Çin'e gitmiştir. Müzakerelerin sonunda Çin'in Arak reaktörünü modernize etme ve yeniden tasarlama konusundaki iş birliğinin genelliği üzerinde anlaşmışlardır. Anlaşmaya göre Çin, Arak'ın yeniden tasarımı ve modernizasyonu için açık teknoloji sağlamaya hazır olduğunu açıklamıştır. Bu ziyaret sırasında İran ve Çin, İran'da 100 Megavatlık küçük enerji santrallerinin inşa etmek konusunda da anlaşmışlardır (Ali Ekber Salihi'nin Arak Reaktörünün Yeniden Tasarlamak İçin Çin'e Yaptığı Ziyaret; 2016).

Anlaşmanın uygulanmasıyla birlikte ABD hükümeti, ABD'nin yabancı şirketlere ilişkin yasasının getirdiği nükleer bağlantılı yaptırımlarla ilgili ikincil yaptırımları da kaldırmıştır. Ayrıca anlaşmanın 3. Ek'inin 5-2 Paragrafına göre, Çin, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere, ABD Dışişleri Bakanı, Avrupa Birliği Dışişleri Yüksek Temsilcisi ve İran Dışişleri Bakanlığı ortak bir bildiri yayınlanmıştırlar. Bildiride her ülkenin Arak'ın modernleşmesine ilişkin rolleri ve taahhütleri belirtilmiştir. Bu bildiriye göre, İran Reaktörü yeniden tasarım ve modernizasyon projesinin sahibi ve proje yöneticisi olarak öncü olacaktır ve projenin zamanlamasında ve genel uygulamasından sorumlu olacaktır. P5+1 ülkeleri ise projeyi desteklemek için İran ile istişarede bulunacak ve bir dizi ortak faaliyete de katkı sağlayacaktır. (İran ve P5+1 Ülkeleri'nin Arak Ağır Su Reaktörünün Modernizasyonu Hakkında Ortak Bildiri Metni; 2016).

Proje çalışma grubuna katılan ülkeler, iç yasalarına uygun olarak, Arak reaktörü ve alt laboratuvarlarının aşağıdaki şekilde yeniden tasarlanması ve yeniden yapılandırılması için yardım sağlamayı taahhüt etmiştirler:

Çin, ana çekirdek yüklemesi için reaktör tasarım mühendisliği, mühendislik teknolojisi hizmetleri, ekipman temini ve ticari olarak yakıt üretimi gibi alanlarda reaktör yapımını tasarlama konusunda aktif olacaktır. Çin, P5+1 ortak çalışma grubunun başkanı pozisyonunda olmuştur.

ABD, nükleer sözleşmede belirtilen gibi, modern reaktörün gerekliliklerine ve temel özelliklerine uygunluğu sağlamak için yakıt tasarımı analizi ve güvenlik standartlarıyla birlikte modern reaktör tasarımının teknik desteği ve gözden geçirmesini sağlayacaktır. ABD, Çin ile olan P5+1 ortak çalışma grubunun başkanıdır.

Fransa, reaktör tasarımını gözden geçirmeye, ticari düzenlemelere dayalı ekipman tedarikine ve ticari bazda reaktör yakıt tüketimini almaya ve yönetmeye katılacaktır.

İngiltere, reaktör tasarımını gözden geçirmeye, emniyet ve güvenlik eğitimi ve ticari bazda ekipman teminine katılmaktadır.

Almanya, tasarım incelemesi, Yapılabilirlik araştırması, ticari bazda dayalı ekipman temini görevi almaktadır.

Rusya, ortak çalışma grubu başkanlarının gerektirdiği şekilde danışmanlık hizmetleri ve uzmanlara erişimi sağlayacaktır.

Avrupa Birliği, ortak komite koordinatörü olarak, ilgili tasarımların onaylanma sürecini ve gerekirse projeni kolaylaştırmak için ilgili ekipman ihracatı yapmayı sağlayacaktır.

Ayrıca iki tarafta Arak reaktörünü yeniden tasarımı ve modernizasyonu ile ilgili, İran ve çalışma grubundan oluşan uluslararası bir ortak komite olmasını anlaşmıştırlar (Dokuz Taahhüt ile Arak Reaktör Modernizasyon Resmi Belgesinin Tam Metni; 2016).

2.4.2. Nükleer Anlaşması Uygulandıktan Sonra İran'ın Uranyum Zenginleştirme Hakkı

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, yalnızca Uluslararası Atom Enerji Ajansı Guvernörler Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi'nin İran'ın nükleer faaliyetlerinin askıya alınması ve uluslararası yaptırımlarına ilişkin tüm kararları kaldırmakla kalmamıştır, aynı zamanda kısıtlı olarak İran'ın nükleer zenginleştirme hakkını onaylanarak

kurumsallaşmıştır. Nükleer anlaşmanın çoğu maddelerinde, İran'ın zenginleştirme hakkı doğrulanmıştır. Nükleer anlaşmanın 3. Paragrafı bunlar arasındadır. Bu paragrafa göre; "İran zenginleştirilmiş uranyum birikimine yol açmayacak şekilde zenginleştirme araştırma ve geliştirmeye devam edecektir". Ayrıca anlaşmanın 5. Paragrafına göre; "İran, araştırma ve geliştirme dahil olmak üzere uranyum zenginleştirme faaliyetlerine 15 yıl boyunca sadece Natanz zenginleştirme tesisinde uzun süre devam edecektir" (Zenginleştirme Hakkını Kabul Etmek, İran'ın Nükleer Anlaşmasının En Önemli Başarısı Oldu; 2016). BM Güvenlik Konseyi nükleer anlaşmanın teyidinde 2231 sayılı kararnameni onaylamasıyla, bu hakkı İran'a tanımıştır.

2.4.3. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra İran'ın Ağır Su Üretme ve Ticaret Yapma Hakkı

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2231 sayılı kararın onaylanmasıyla, İran'ın ağır su üretimi konusundaki titrek kararları kaldırılmıştır. Ayrıca İran'ın ağır su üretme hakkı, belirli bir süre boyunca birikmemesi ve ticari olarak ticaret yapmaması koşuluyla tanınmıştır. Nükleer anlaşma, İran'ın ağır su üretme hakkını sınırlamamış, aksine 15 yıl boyunca iç tüketim için fazla arz gerektirmiştir.

Nükleer anlaşmanın uygulanması ve diğer ülkeler ve yabancı şirketlere 130 tondan fazla ağır su satmak bağlamında, 2 Mayıs 2016'da İran ve ABD enerji Bakanları, 8/6 milyon dolar karşılığında 32 ton ağır su satma sözleşmesi imzalamıştır (Nükleer Anlaşmayı Uygulamaktan Ağır Su Üretmeye; 2018).

2.4.4. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Uranyum Alışverişindeki Engellerin Kaldırılması

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla ve BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararlarının kaldırılmasıyla, İran için uranyum ihracatı ve ithalatı yasağı kaldırılmış ve İran'ın Erodif ve Risang'daki hisselerine olan yasal kısıtlamalar da kaldırılmıştır. Nükleer anlaşma uygulandıktan sonra, P5+1 ve Avrupa Birliği ülkelerinden, yaklaşık 11 ton zenginleşmiş uranyumun İran'a sevk edilmesi ve buna karşılık olarak İran'ın da aynı ülkelerden yaklaşık 197 ton doğal uranyum satın alması için görüşmeler yapılmıştır. Nihayette gerekli teknik ve güvenlik araştırmalarından sonra, İran'ın zenginleştirilmiş uranyumunu Rusya'ya satıp ihraç edeceği ve bunun karşılığında Kazakistan'dan doğal uranyum alıp ithal edeceği kabul edilmiştir. Bu işlemin gerçekleşmesinde Azerbaycan ve Norveç ülkeleri de taraflara gerekli yardım ve koordinasyonu sağlamıştır (İran Dışişleri

Bakanlığı'nın Nükleer Anlaşma Uygulama Süreci Dördüncü Raporu'nun Tam metni; 2017).

2.4.5. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Nükleer Yakıt Temini Önündeki Engellerin Kaldırılması

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, tüm BM Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği ve ABD'nin nükleer yakıtın inşası ve ithalatı hakkında yaptırımları yasal olarak kaldırılmıştır. Nükleer anlaşmaya göre, İran'ın hafif su reaktörleri üretmek için kendi yakıt tesislerini kullanma hakkı tanınmıştır (Kamalvandi: Nükleer Anlaşma, İran'ın Nükleer İşbirliğinin Önündeki Tüm Engelleri Kaldırdı; 2017).

2.4.6. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra Nükleer Araştırma ve Geliştirmenin Önündeki Engellerin Kaldırılması

Nükleer anlaşmanın uygulanmasından sonra, İran ve Avrupa Birliği arasında nükleer füzyon ve İran'ın "İTER" (Uluslararası Termonükleer Deneysel Reaktör) projesine katılımının kolaylaştırılması da dahil olmak üzere çeşitli nükleer konularda istişareler başlatılmıştır. 17 Nisan 2016'da Avrupa Birliği enerji komiseri ziyareti sırasında müzakereler sonuçlanmış ve İran Atom Enerji Kurumu ve Avrupa Birliği arasında nükleer iş birliği konusunda ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildirinin hükümleri arasında tarafların nükleer füzyon alanındaki iş birlikleri ve İran'ın "İTER" projesine katılımının kolaylaştırılması yer almıştır. Bu bildiride İran'ın, Ekim 2016'ya kadar "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" nükleer fisyon ve füzyon projesine katılımını açıklayacağı belirtilmiştir (İran 2016 Yılı'nın Sonuna Kadar Resmi Olarak İter Projesine Katılacak; 2016). Bu bildirinin ardından İran Atom Enerji Ajansı ve Avrupa Birliği uzmanları, İran'ın Avrupa Birliği ve "İTER" füzyon projesine katılımının ayrıntılarını tartışmak için görüşmeler ve toplantılar düzenlemiştirler. Bu bağlamda 29 Haziran 2016'da İran Atom Enerji Kurumu Başkanı, cumhurbaşkanı teknoloji başkan yardımcısı, nükleer füzyon uzman ekibi ile birlikte Fransa'daki "İTER" projesini ziyaret etmiştirler. Bu ziyaret sırasında tarafların "İTER" deki iş birliğinin çerçevesi belirlenmiş ve İranlı bilim adamlarının bu küresel projeye katılımı netleştirilmiştir (İran'ın İter Projesine Üyeliği Son Aşamada; 2017).

2.4.7. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı ile Teknik İş birliğin Engellerin Kaldırılması

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla ve BM Güvenlik Konseyin 2231 sayılı kararın onaylanmasıyla, İran ile Atom Ajansı arasında teknik iş birliğine kısıtlama getirilmesinin yasal dayanağı olan 1737 sayılı karar yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca Atom Ajansı, İran'ın bilimsel ve teknik konferanslara katılma kısıtlamalarını kaldırılmış ve İran'ı tüm toplantılara katılmaya çağırmıştır.

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, ulusal projelerle ilgili nükleer faaliyetlerin gözden geçirilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca İran, ulusal irtibat görevlilerinin toplantısına katılmıştır. Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, İran, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın 46 teknik projesinin tamamına resmen davetli olarak katılmıştır. Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, İran Atom Ajansı temsilcileri, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın, Nükleer Güvenliği Standartları Komitesi, Atık Güvenliği Standartları Komitesi, Radyasyon Güvenliği Standartları Komitesi ve Taşımacılık Güvenliği Standartları Komitesi'ne katılmıştırlar (“Dışişleri Bakanlığı'nın Nükleer Anlaşmanın Uygulanmasına İlişkin İkinci Üç Aylık Raporu; n 2016).

2.4.8. Nükleer Anlaşma Uygulandıktan Sonra, Nükleer Güvenlik Alanında Uluslararası İşbirliğin Geliştirilmesi

Nükleer anlaşmanın uygulanmasıyla, İran ile nükleer güvenlik konusunda diplomatik ve teknik görüşmeler başlatılmıştır. 24 Nisan 2016'da, Güney Kore'nin Ticaret, Sanat ve Enerji Bakan Yardımcısı Tahran'daki İran Atom Enerji Kurumu Başkanı ile yaptığı görüşmede, Güney Kore özellikle nükleer güvenlik alanında İran ile işbirliği yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır (Güney Kore Ticaret, Sanayi ve Enerji Bakan Yardımcısı Salihi ile Görüştü; 2016). Aynı tarihte, Japonya'nın Tahran büyükelçisi, İran Atom Enerji Kurumu başkanı Ali Akbar Salehi ile yaptığı görüşmede, nükleer güvenlik ve enerji konusunda İran ile iş birliği yapma isteklerini dile getirmiştir (Japonya'nın Yeni Büyükelçisi Salehi ile Bir Araya Geldi; 2016).

İran'ın nükleer güvenlik konusunda diğer ülkelerle yaptığı en önemli müzakere 18 Mayıs 2016'da gerçekleşmiştir. Bu tarihte Avrupa Birliği ve İran Atom Enerji Kurumu, gerekli müzakerelerin ardından, nükleer güvenlik başta olmak üzere çeşitli nükleer konularda ortak bir bildiri yayınlayarak bir anlaşmaya varmıştırlar. Nükleer güvenlik konusunda, taraflar 2016 yılında Avrupa Birliği tarafından finanse edilen nükleer

güvenlik iş birliğinin himayesi altında atılan ilk adımlar, İran Nükleer Güvenlik Merkezi'nin kapasitesini artırma projesi biçiminde başladığını kabul etmişlerdir (Avrupa Birliği ve İran Nükleer Güvenlik Merkezi Arasında İşbirliğinin Pratik Olarak Başlatılması; 2016).

2.5. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi ve Çekilmesine Olan Faktör ve Nedenleri

İran ve bölgedeki İran politikalarıyla yüzleşmek Trump'ın bölgedeki ana dış politika konularından biri olmuştur. Trump seçim kampanyalarında Barack Obama'yı politikalarının İran'ı bölgesel bir güç ve ABD için bir tehdit haline getirdiğini söyleyerek defalarca eleştirmiştir. Trump Basra Körfezi'ndeki İran birliklerine karşı olduğunu ve İran'a bölgesel politikalarından çekilme baskısı yapmayı ana politikası olarak belirtmiştir. Trump'ın İran politika eksenine odaklanmasının sebebi, İran'ın nükleer anlaşması ve onunla yüzleşmek olmuştur. Trump birçok cumhuriyetçi gibi, İran'ın nükleer anlaşmasına şiddetle karşı çıkmış ve bunu Amerika ve müttefikleri için bir meydan okuma olarak nitelendirmiştir. Trump, İran'la nükleer anlaşması konusunda, önceki ABD diplomasisini eleştirmiştir (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi, 2016: 9).

Trump başkan olduktan sonra İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Trump'ın, İran'a karşı bu kadar çok taraflı ekonomik baskı yapmasının nedeni, İran'ı tekrar müzakere yolu ile yeni anlaşmaya zorlaması ve nükleer anlaşmayı gözden geçirmesi olmuştur. ABD'nin bu tavrı İran için nükleer anlaşmanın iptali ve İran'a bir tür meydan okuma olarak görülmektedir.

Nükleer anlaşmadan sonra, ABD ve bölgesel müttefikleri (Suudi Arabistan ve İsrail) açısından İran, uluslararası istikrar ve düzen için kalıcı bir tehdit olmaya devam etmiştir. İran'ı tehdit olarak gören bu ülkeler ABD'yi nükleer anlaşmadan çekmeye zorlamışlardır.

Nükleer anlaşma yürürlüğe girmeden önce ABD tarafında, İran bir terörist tehdidi, insan haklarının bozulması tehdidi ve bir nükleer tehdidi olarak tanımlansa da nükleer anlaşmadan sonra ABD tarafından İran nükleer anlaşma ile tehdit altında hissetmek, bölgesel hegemonya tehdidi ve ardından füze tehdidi temelini oluşturmuştur ve böylece devam etmiştir.

ABD, nükleer anlaşmadan çekildikten sonra, çok sayıda uluslararası aktör ve İranlı ticaret ortağıyla ekonomik çıkarlarını tehdit etmeye devam etmiştir. Aslında İran'ı tekrarlayan veya tekrarlanan bir oyuna zorlamaya çalışmıştır. Böylece ABD, hedef ülkeyi ya teslim edip ve davranışını değiştirmek istemiş ya da hedef ülke, ABD'nin bu talepleri karşısında direnmiştir. Bu döngü, taraflardan biri oyunu bitirene kadar devam edecektir. Yaptırım oyunlarının doğası tekrarlanmak ve çok aşındırıcı olmasıdır. Böylece İran, Güvenlik- yaptırım oyunu- müzakerelerin kısır döngüsünde bulunmaktadır (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi, 2016: 15).

ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesini etkileyen faktörleri şöyle sıralayabiliriz;

2.5.1. Trump'ın Dış Politika Temelleri

Donald Trump, ABD politika yapısında bir figür gibi görülmektedir. Trump seçimlerden önce ABD hükümetinde hiçbir görevi olmamıştır ve ABD siyasi yapısına karşı olmasına rağmen seçimi kazanmıştır. Trump ABD'nin siyasi yapısı ve dış politika ilkelerine değer veren birisi değildir. Trump son derece anti-yapılandırılmış ve kendi merkezli birisidir. Bu nedenle Trump'ın bu karakteri ABD dış politikasının ana hatlarını son derece belirsiz hale getirmesine neden olmuştur (Eski FBI Şefi: Trump'ın Eylemlerini Kısıtlayacak Kimse Yok; 2018). Trump kabinesi ABD hükümetinin son yirmi yılda en sert kabinelerinde yer almıştır ve bu kabinede en savaşçı ve aşırılıkçı cumhuriyetçiler den oluşmaktadır. Trump yönetimini Obama yönetimi ile kıyaslamak olursak, Trump Yönetimi daha çok ideolojik bir yönetim sayılmaktadır.

Trump Kabinesi'nin ortak özelliği, İran'ı rakipten ziyade bir düşman gibi görmeleridir. Trump'ın dış politikasında etkili olan generallerin çoğu, Irak ve Afganistan savaşlarında bulunmuştur. Bu generaller ABD'nin bu iki ülkede başarısızlığının ana nedenini İran'ın politikaları ve eylemleri olarak görmektedirler.

Trump kabinesinde çalışan insanlar ve ABD dış politikasını ve İran'a karşı ulusal güvenlik stratejisini şekillendirmede en önemli rolleri alanlar arasında; ABD Cumhurbaşkanı'nın birinci başkan yardımcısı Mice Pence, Rex Tillerson ki daha sonra CIA başkanı Mike Pompeo ile görevini değişmiştir, General McMaster ki daha sonra John Bolton ile görevini değişmiştir, ABD'nin Birleşmiş Milletler daimi temsilcisi Nicky Haley ki daha sonra Kelly Knight Craft ile görevini değişmiştir , ABD savunma Bakanı

General James Matise ve ABD hazine Bakanı Steven Manuchin, gibi isimleri sayabiliriz (Trump Gitse bile, ABD'nin İran'a Yönelik Politikası Değişmeyecek; 2019).

Trump yönetiminde, siyasi iş birliği tamamen seçici ve ABD'nin ulusal çıkarlarına dayanmaktadır. Bu nedenle, Trump'ın nükleer anlaşma hakkındaki görüşüne dayanarak, bunun ABD çıkarlarına uygun görmemesidir (Soleymanzadeh, Omidi, Barati; 2018: 274).

Trump anlaşmayı ülkesi için "çok kötü bir anlaşma" ve "utanç verici" olarak nitelendirip seçim kampanyalarında "150 Milyar dolar verdik ve hiçbir şey almadık" sözünü tekrarlamıştır. Trump'ın Obama'yı eleştirisi, ABD'nin "tek yönlü bir anlaşmaya" çok para harcadığı ve önemli bir şey elde etmemesi olmuştur. Bu bakımdan da The New York Times ile yaptığı röportajda; "Bu anlaşmada onlara (İranlılara) milyarlarca dolar vermemeliydik. Bu parayı tutmak zorundaydık çünkü ülkemiz 19 Trilyon dolardan fazla borcu olan iflas etmiş bir ülkeydi" demiştir.

Trump, ABD için daha iyi ve daha uygun bir anlaşmaya varmak için anlaşmaların gözden geçirilmesini ve yeniden müzakere edilmesini istemektedir. Trump'ın uluslararası anlaşmalara bakış açısı nispi kazançlara dayanmaktadır. Buna göre, nükleer anlaşmanın tek taraflılığını her zaman vurgulamıştır ve nükleer anlaşmadan çekilmesinin nedenlerini, "İran nükleer anlaşmayla paraya sahip oldu", "Nükleer anlaşma, İran'ın füze testlerini engellemedi", "Uluslararası nükleer enerji denetleyicilerin denetleme gücü sınırlıdır", "Anlaşmanın bazı bölümleri kalıcı değildir", "İran anlaşma ruhuna bağlı kalmadı" gibi nedenleri defalarca ifade etmiştir (Yazdanfam; 2017: 181).

Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesiyle ilgili olarak, ABD dış ilişkiler konseyi başkanı ve önde gelen dış politika danışmanlarından ve düşünürlerinden Richard Hass, Twitter sayfasında şöyle yazmıştır: "Trump'ın dış politikası içeriğini buldu ve bu içerik, nükleer anlaşmadan çıkmak doktrinidir".

Trump başkan olduktan sonra sadece nükleer anlaşmadan çıkmakla kalmamış, Trans-Pasifik antlaşması, Paris iklim değişikliği anlaşması, NAFTA, UNESCO antlaşmaları da dahil olmak üzere bazı önemli uluslararası antlaşmalardan tek taraflı olarak çıkmış ve bazılarında terk etmekle tehdit etmiştir.

Bu antlaşmalar Obama yönetiminin başarıları sayılsalar da Trump, Obama'yı ülke yönetmek konusunda eleştirmiştir ve Amerikan kamuoyun da Obama hükümetinin

çalışmalarını ve yaptığı anlaşmaları değersiz göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Trump'ın başkan yardımcısı Mike Pence, seçim kampanyalarında, Trump'ın seçimi kazandıktan sonra, İran nükleer anlaşmasından çıkacağını ve ona bağlı kalmayacağını defalarca söylemiştir. Trump bu doktrin den etkilenerek sonunda 18 Mayıs 2018 de nükleer anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmiştir. (Richard Hass: Trump'ın Dış Politikası Çıkış Doktrinine Dayanıyor; 2017).

2.5.2. İran Ortak Bir Tehdit Sayılması

İran İslam Cumhuriyeti, nükleer anlaşmadan sonra birçok fırsatlar ve faydalar elde etmiştir. Fırsatlara bakacak olursak, İran nükleer anlaşmayla beraber; bölgede etkisini ve gücünü artırmıştır. İran'a karşı ekonomik yaptırımlar kaldırılmış ve resmi şekilde bölgesel krizlerin çözülmesinde İran'ın iştirak etmesi Kabul edilmiştir. Böylece nükleer anlaşma İran'ın bölgedeki konumunu ve gücünü artırmıştır. Trump için bu mesele, diğer ülkeler özellikle İran'ın bölgesel rakipleri (İsrail ve Suudi Arabistan) ve ABD'nin hegemonyası için bir tehdit sayılmıştır. İsrail ve Suudi Arabistan kendileri için, İran'ı güvensizlik kaynağı görmüştürler ve bazı önlemleri almaya çalışmıştırlar. (Salehi, Faramarzmanesh; 2016: 72).

Trump'ın müttefiklerine göre, İran nükleer anlaşmadan sonra kendisini sınırlamakla kalmamıştır, aynı zamanda aktif hale gelmiştir ve çeşitli eylemlerde bulunmuştur.

İran'ın bu eylemleri arasında, balistik füze testlerine devam etmek, Rusya'dan askeri sistemleri satın almak, bölgede kendisini bir güçlü oyuncu göstermek, modern füze teknolojisi edinme ve onu bölgesel müttefiklerine göndermek, Basra Körfezi'nde daha aktif deniz devriyesi yapmak, Beşşar Esad'ı desteklemek için Suriye'de savaşmak üzere Şii Müslüman savaşçıları istihdam etmek ve Bahreyn ve Yemen'deki muhalefet gruplarına destek sağlamak gibi etkenleri sayabiliriz.

Nihayette ABD'nin bölgesel müttefikleri, ABD'yi nükleer anlaşmadan çıkmaya ikna etmiştir. (Salehi, Faramarzmanesh; 2016: 77).

2.5.3. Nükleer Anlaşmadan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin Davranışı

Nükleer anlaşma, bölgesel sorunların çözülmesine yönelik formüle edilmese de İran'ın uluslararası topluluğa dönmesi ve İran-Batı etkileşiminin yolunu açması için bir

fırsat yaratmış ve çatışma tarafların sorunlu konularda birbirleriyle müzakere sağlamasına yardımcı olmuştur.

Trump'a göre, İran'ın bölgesel krizlerin çözülmesinde olumlu rolü olmamıştır, aynı zamanda kendi bölgesel krizlere katılarak, nükleer anlaşmadan elde edilen fırsatları da kaybetmiştir. Dolayısıyla nükleer anlaşma bölgesel çatışmaların çözülmesinde yararlı olmamıştır (Soleymanzadeh, Omidi, Barati; 2018: 281).

Konuyla ilgili olarak 7 Haziran 2016 da, ABD Kongre Araştırmalar Merkezi bölümü, Kenneth Katzman'ın kalemi ile "İran dış politikası" başlıklı bir yazı ile, nükleer anlaşmadan sonra İran politikasında herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorusuna bir analiz yaparak şöyle açıklamıştır: "İran dini lideri çeşitli vesilelerle nükleer anlaşmanın İran dış politikasında ve ABD ile ilişkilerinde bir değişiklik yaratmayacağını belirtmiştir, ancak İran cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, nükleer anlaşmanın dostane bir atmosfer ve İran'ın dünya ile olan etkileşimi olduğunu düşünmüştür". İran'ın bu iki politikacılarının iki farklı görüşleri, İran dış politikasında farklılaşmaya yol açmıştır (Zamani, Niyakoui; 2019: 111).

Trump ve bölgesel müttefiklerine göre, nükleer anlaşma İran'ın dış politikasını hiç değişiklik yaratmamıştır. Bu nedenle Trump, İran'ı sınırlamak ve kontrol etmek için yeni bir anlaşma yapılması gerektiğine inanmıştır. Böylece Trump 18 Mayıs 2018'de Nükleer anlaşmadan çekilmiştir.

2.6. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilirken Ortaya Koyan Tavrı ve Talepleri

2.6.1. İran'ın Bölgesel Etkisini ve Rolünü Sınırlama

Trump ve yönetiminin İran nükleer anlaşmasından çekilmesinin sebebi, "nükleer faaliyeti", "füze programı" ve "Suriye, Lübnan, Irak, Yemendeki bölgesel müttefiklerine destek sağlaması" olmuştur. Trump'a göre, İran'a ekonomik baskılar yoğunlaşırsa, İran bu programlarını finanse edemeyip ilerleyemeyecektir. Bu nedenle, İran'a baskı uygulanırsa, İran ya programlarını yerel arzına zarar verecek şekilde finanse etmeye devam edecek ve ülke içinde kaoslara neden olacaktır veya bu programları izlemeyi bırakacaktır. Böylece İran'ın bu davranışı değişilecektir. ABD'nin bu iş için argümanı, İran'a karşı yaptırımların yoğunlaşması ve İran'ın finansal bankacılık sistemine odaklanmasının yanı sıra, petrol ihracatını sıfıra indirerek İran'ın döviz kaynaklarının

kademeli olarak düşmesi de bu hedefi başarabileceğidir. Bu temelde, Trump'ın İran'a karşı yüzleşme politikası, İran'ın jeopolitiği açısındandır ve amacı da İran'ın jeopolitik ortamında yüzleşmektir. (ABD'nin Gerçek Amacı Nükleer Bir Anlaşma Mıdır? 2018).

Trump'a göre, kapsamlı bir anlaşma, nükleer meselesi de dahil olmak üzere, İran'ın bölgesel davranışı ve füze programını da içermelidir. Bu temelde, Trump yönetimi, İran'ın faaliyetlerini terörizmi desteklemekle ve bölgeyi istikrarsızlaştırmakla suçlamıştır. Bu bağlamda, ABD'nin 2017 ve 2018 yılında yayımlanan güvenlik belgesine bakacak olursak, "İran'ın direniş eksenine verdiği destek" ve "Ortadoğu'daki bölgesel rolü"ne açıkça atıfta bulunmaktadır. Bu belgede hem İran hem de İran'a bağlı olan Hizbullah gibi kuruluşlar, terörizmin en büyük destekçisi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu belgede, İran'ın, Suriye, Irak ve Yemen'deki yaygın rolüne ve etkisine ve yanı sıra bu üç ülke vasıtasıyla bölgeyi istikrarsızlaşmaya işaret etmiştir (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi; 2018: 9).

Trump hem seçim kampanyalarında hem de seçimi kazandıktan sonra, Kapsamlı Ortak Eylem Planı olarak bilinen İran nükleer anlaşmasını "korkunç" ve "tek taraflı" olduğunu açıkça iddia etmiştir. Trump, İran'ın füze programını sınırlamak ve bölgesel rolünü kısıtlamak da dahil olmak üzere daha geniş meseleleri ele almak için daha kapsamlı bir anlaşma yapmak amacıyla Mayıs 2018'de İran nükleer anlaşmadan çıkmıştır (Tabatabai;2018: 5).

Trump'a göre, İran'a karşı zorlu ekonomik yaptırımlar İran'ı içeriden zayıflatacaktır ve İran'ın karar vericileri, ABD'nin taleplerini özellikle de bölgesel politikalarını değiştirmeye ve kabul etmeye zorlayacaktır. ABD başkanının bu politikayı takip etmesinin temel amacı, ABD'nin ekonomik ve stratejik çıkarlarını mümkün olan en kısa sürede en üst düzeye çıkarmak istediği "büyük bir anlaşma" şeklinde İran ile doğrudan görüşmeler yapmaktır. Konuyla ilgili olarak Ağustos 2018'de birkaç siyasi baskı ve Twitter tehdidi sonrasında ve İran'a karşı uygulanan ilk ekonomik yaptırımlardan hemen önce, Trump aniden her alanda İran yönetimi ile herhangi bir ön koşul olmadan görüşmeye hazır olduğunu açıklamıştır (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi; 2018: 14).

Trump yönetiminin İran'a yaklaşımı, İran'ın yapısal gücünü sınırlamaya odaklanmaktır. Dolayısıyla, Trump İran ile karşı karşıya gelmek konusunda, İran'ın bölgesel gücüne ve etkisini anlamış ve İran'ın yapısal gücünü sınırlamayı amaçlamıştır.

Trump'ın İran ile nükleer anlaşmayı gözden geçirme ya da füze kapasitesini sınırlama girişimleri bu yaklaşımla açıklanabilmektedir. Bu bağlamda Trump, ABD'nin, İran'a karşı "en yüksek ekonomik yaptırımları" yeniden uygulanacağı ve yaptırımların ihlal edilmesi durumunda diğer ülkelerin sorumlu tutulacağını duyurmuştur (Monfared; 2018: 3).

Harvard üniversitesi hocası Stephen Walt 'a göre, Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesi, İran'ın nükleer bomba edinmesini engellemek olsaydı, nükleer anlaşmada daha mantıkla kalabilirdi ve müzakere yoluyla kendi isteğini kalıcı hale getirebilirdi. Aksine Trump, İran'ın bölgedeki etkisini azaltacak olsaydı, bölgesel güçlerle İran karşıtı bir koalisyon kurarak İran'a baskı yapmaya ikna ederdi (Stephen Walt, Farlin Policy Dergisinde Yazdı: Trump'ın Nükleer Anlaşmadan Çıkması İran Rejimini Değiştirmeyi Amaçlıyor; 2018).

Trump'ın nükleer anlaşmadan çekilmesinin nedeninin basit cevabı, İran'ı ceza bölgesinde tutmaya ve İran'ın dış dünyayla normal ilişkileri kurmasını engellemeye niyet etmesidir. Bu bağlamda, Mart 2017'de Washington'daki uluslararası stratejik araştırmalar merkezi tarafından yayınlanan ve ABD'nin stratejik belgesi olarak bilinen "Nükleer anlaşma sonrası İran'a karşı caydırma politikası" belgesine değinebiliriz. Bu 110 sayfalık belge, ABD'nin İran'a yönelik olumlu stratejisi hakkında en güvenilir Amerikan düşünce kuruluşlarından biri tarafından hazırlanmıştır. Bu belgede, Trump Yönetimi'nin İran'la nasıl davranacağı konusunda tavsiyeler sunmaktadır. Bu belgenin içeriğine kısa bir bakışla, bu belgede yer alan öneriler ile İran'a karşı "S-722" ya "Yaptırımların annesi" adı verilen yeni ABD kongresi yaptırım kararı arasında büyük bir benzerlikler olduğunu görmekteyiz (Ahoui;2018: 53).

Sonuç olarak Trump, İran'ın hem nükleer meselesini hem de İran'ın bölgesel rolünü ve etkisini sınırlamaya amaçlayan yeni bir anlaşma yapmaya çalışmaktadır.

2.7. ABD'nin, Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra Avrupa Birliğine Olan Yaklaşımı

ABD'nin 8 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İran'a karşı yaptırımları düzenletmek için 90 ve 180 günlük bir süre belirlemesi ile Avrupa Birliği ve özellikle Avrupa Troikası (İngiltere, Fransa, Almanya), İran'ın nükleer anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerine tamamen uyduğunu ve anlaşmadan çıkmak için hiçbir

neden olmadığını vurgulamıştırlar. Trump'ın Avrupalı liderlerle özellikle güvenlik alanında (NATO) gerginliği ve bazı Avrupa malların üzerindeki ticari tarifelerin uygulanması da ek olarak, Avrupa Birliğini her zamankinden daha fazla nükleer anlaşmada kalmağa ve ABD'nin tek taraflılığına karşı direnmeye teşvik etmiştir (Maki; 2019).

Avrupa Birliği'nin, Trump'ın inatla nükleer anlaşmadan çekilme konusunda karşı direnmelerinin ve kendileri de bu anlaşmaya bağlı kalmalarının ana nedeni, İran'ın nükleer anlaşmaya bağlı kalması olmuştur. Bu bağlamda, Avrupa nükleer anlaşması özellikle Avrupa Birliği diplomasisi için bir kazan-kazan anlaşması ve önemli bir uluslararası başarı olarak görmüştür ve bu anlaşmayı uluslararası ve bölgesel krizlerin yönetiminde, Avrupa Birliğinin aktif bir diplomasisinin başlangıcı olarak nitelendirmiştir (Tacik; 2018).

Konuyla ilişkin olarak, Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi tarafından defalarca vurgulandığı gibi, Avrupa Birliğinin nükleer anlaşmada kalmasının en önemli nedeni ekonomik sorunlar değil, güvenlik endişeleri olmuştur.

Avrupalılar, nükleer anlaşmanın kaybedilmesi nedeniyle bölgedeki gerilimleri daha da artacağından ve anlaşma bozulursa İran'ın kısıtlamalardan kurtulacağından endişe etmiştir. Nükleer programa devam ederlerse çok taraflı anlaşmaların geçerliliğinin uluslararası arenada sorgulanacağı da bir diğer endişe ettikleri durumdur (Haci Mineh, Salehi; 2018: 233).

Öte yandan, son yıllarda göçmen ve terörizm krizi, Avrupa ülkelerinin başkentlerinin güvenliğini sorguya çekmiştir ve bunun da ötesinde Avrupa'da birçok boşluk yaratmıştır. Bu mesele Avrupa Birliği'nin varoluş meselesini tehlikeye götürmüştür. Ayrıca, Avrupa'da aşırı milliyetçi partilerin yükselişi ve doğu ve güney Avrupa ile batı Avrupa ülkeleri arasındaki ortak politikalardaki bölünme, kısmen göçmen krizinden kaynaklanmaktadır. Trump'ın açık şekilde ve bazen perde arkasında aşırı sağ ve anti-göçmen ve Avrupa Birliğinin birleşmesine karşıt olan kesimlere destek vermesi de dahil olmak üzere, Avrupa'yı, Amerika'ya karşı direnmeye teşvik etmiştir Avrupa Birliği yöneticileri, nükleer anlaşmanın çökmesi ve bölgedeki kargaşa nedeniyle yeni bir göç krizi dalgasının ortaya çıkmasıyla ABD'nin bunu desteklemeyeceğini anlaşmıştır. Trump'ın göç karşıtı geçmişi olması nedeniyle, Avrupa Birliği yöneticileri göç

yaklaşımlarındaki boşluklar nedeniyle Avrupa Birliği'nin dağılmasına kadar gideceğini de anlamışlardır. Nitekim Trump, defalarca Avrupa Birliği'nin verimsizliğinden, Avrupa ülkeleriyle ikili ilişkilerin gerekliliğinden ve hatta Avrupa Birliği'nin düşman olarak algılanmasından bile söz etmiştir (Ahmadi; 2019).

Konuyla ilgili olarak Trump, 27 Haziran 2018'de Kuzey Dakota'daki konuşması sırasında, Avrupa'nın kuruluşunu, ABD'ni sömürme ve ticari istismarı olarak nitelendirmiştir ve "Avrupa Birliği, Amerikan kumbarasından kullanmak istiyor" demiştir ("Trump: Avrupa Birliği, Amerikan kumbarasından kullanmak istiyor"; 2018). ABD'nin ikincil yaptırımları sadece İran konusu ile ilgili değildir ve diğer alanlarda da Avrupa Birliği'ni birçok sorunla karşı karşıya koymuştur. Bunların en önemlileri arasında, "Nord Stream-2" projesi sayılabilir. Bu proje Avrupa Şirketileri olan "OWM", "Royal" "Dutch Shell", "E. ON", "Wintershall" ve Rusya'nın "Gazprom" şirketi tarafından yürütülmektedir. Bu boru hattı aracılığıyla, yılda 55 Milyar Metreküp gazın Rusya'dan Almanya'ya ve oradan da Baltık Denizi'ne taşınması beklenmektedir. "Nord Stream-2" projesi, Trump tarafından şiddetle eleştirilmiştir ve ABD'nin projeye ikincil yaptırımlar uygulanacağını açıklamıştır ("ABD'nin "Nord Stream-2" Üzerindeki Yaptırımları Atlantik İlişkilerine Daha Bir Darbe"; 2019).

ABD, Avrupa müttefiklerinin mutabakatı olmadan İran'a karşı yaptırımların istenen sonuca ulaşamayacağının ve İran'ın da Avrupa Birliği, Rusya ve Çin ile parasal, finansal işlemler ve yatırımlar yapacağının farkındadır. Bu bağlamda, Trump yönetimi nükleer anlaşmadan çekildiği andan itibaren Avrupa Birliği'ne hiç türlü muafiyet olmayacağı ve İran ile ticaret yapmak, ABD şirketleri ile olan anlaşmayı bırakmak anlamında olacağı konusunda, Avrupa Birliğini uyarmıştır ("Trump'ın Avrupa'yı Özel Finansal Mekanizma Konusunda Uyarması"; 2019).

90 ve 180 günlük (6 Ağustos ve 4 Kasım 2018) zaman süresi ve nükleer anlaşma kapsamında askıya alınan yaptırımların geri dönmesi yaklaştıkça, Trump'ın uyarıları ve tehditleri artmıştır. Bunun ardından, Fransa, Büyük Britanya ve Almanya Dışişleri ve ekonomik Bakanları, Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ile beraber bir mektupla ABD Dışişleri Bakanı ve hazine Bakanından ABD'nin, Avrupa Şirketlerini yaptırımlardan muaf tutmayı ve enerji, ilaç, otomotiv ve sivil uçak endüstrisi gibi alanların yaptırımlara dahil olmamaların kamuoyuna

açıklamasını talep etmişlerdir. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve ABD hazine Bakanı Steven Manuchin, Avrupalıların bu isteklerini kabul etmemişlerdir ve İran'ın davranışlarını değiştirmek için "maksimum baskı" uygulamayı seçmişlerdir.

Konuyla ilişkin olarak, "Washington Free Beacon" birkaç üst düzey ABD yetkilisinin isimleri açıklamayacakları koşuluyla, yazdığı bir raporda, ABD kongresi ve ABD hükümet üyeleri, Avrupa ülkelerine bir uyarlıkla, İran ile olan tüm ticari ilişkilerinin kesmelerini istemiştir. Aksi taktirde, önümüzdeki aylarda ağır yaptırımlarla karşılaşacakları konusunda Avrupa ülkelerini uyarmıştırlar. Ayrıca ABD senatörü, İngiltere, Fransa ve Almanya ülkelerini bir mektupla, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını atlatmaya çalıştığı konusunda uyarmıştır (Bagheri, Gheysari; 2019: 15).

ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilme konusunda, Avrupa Birliğinin katılmamasının diğer nedenleri arasında şunlara da sayabiliriz:

Ortadoğu'ya yakın olduğu için Ortadoğu huzursuzluğundan ABD'den daha çok savunmasız olmaları, prestijlerinden endişe duymaları, ABD'nin, nükleer anlaşmayı ihlal etmesi, Avrupa'nın uluslararası güvenirliğini ve Avrupalıların öncülük ettiği uluslararası ilişkilerin mekanizmasını ve yapısını doğrudan baltalamak durumunda olmalarıdır. (Tacik; 2018).

2.8. İran'ın, Trump ile Müzakere Etmeme Nedenleri (İran'ın, Trump Politikalarına Karşılığı)

8 Mayıs 2018'de ABD başkanı Trump, İran nükleer anlaşmasından çekildikten sonra yeni bir anlaşma peşinde olmuştur. Trump ve yönetimi defalarca yeni bir anlaşmayı dile getirseler de ve bu müzakereler İran için daha uygun bir anlaşmaya yol açsa bile İran, müzakereye istekli olmamıştır ve müzakereyi reddetmiştir. İran için müzakerenin ön koşulu ilk önce ABD'nin İran'a karşı yaptırımları kaldırması olmuştur (Rouhani'nin ABD ile Müzakere Etmeme Nedenleri; 2019).

Bu sebeple ABD nükleer anlaşmadan çekildikten sonra, İran'a karşı yaptırımları günü günden artmıştır. Bu yaptırımların bir kısmı kongre tarafından, bir kısmı da ABD başkanlık tarafından getirilmiştir. Trump'ın yürütme kararları nedeniyle yaptırımlar kaldırılsa bile yaptırımların önemli bir kısmı devam edib ve kongre tarafından çözülmesi gerekecektir. Bu nedenle yaptırımların kaldırılması çok zor bir eylemdir. Aslında, yaptırımlar meselesi müzakere meselesinden daha zor görülmektedir. İran ile ABD

arasında olası bir müzakerede bile yaptırımların kaldırılması anlamına gelmeyecektir. Bu yüzden Trump başkanlığı sırasında ABD ile İran müzakeresi pek olası görülmemektedir. (Ghahramanpour; 2019).

Trump Döneminde İran ile ABD arasındaki müzakerenin yapılmaması nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. İran İslam Cumhuriyeti'nin genel olarak dış politikadaki siyasi yapısı ve özellikle ABD ile müzakere konusunu göz önünde alındığında, İran dini lideri Ali Hamaney'in ilk ve son tercihi olan belirleyici bir rolün olmasıdır. Obama başkanlığında İran ve ABD arasında nükleer anlaşmaya yol açan müzakereler, İran hükümetinin ilk kişisi tarafından verilen bir karar olmuştur. Eğer böyle bir izin en başından verilmeseydi, Kapsamlı Ortak Eylem Planı adı verilen bir anlaşma da olmayacaktı.

İran dini lideri Ali Hamaney'in, ABD hükümetleriyle ilgili temel inancı, genel olarak Batı'ya ve özellikle ABD'ye karşı bir tür güvensizliktir. Böylece, ABD'nin İran nükleer anlaşmadan çekilmesiyle, İran dini liderinin ABD'ye olan güvensizliği artmıştır ve Amerika ile müzakereyi zehre benzetmiştir ve ABD'nin İran ile müzakere amacını, kendi istekleri doğrultusunda İran'ı teslim etmek nitelendirmiştir. Bu faktörün yanı sıra, yaptırımların uygulanması ve hatta Avrupa'nın finansal mekanizmayı uygulamadaki yetersizliği, Hamaney'e göre ABD ile yeniden müzakereyi olumsuz etkileyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

İran Dini Lideri'nin ABD ile müzakere etmeme kararlığını etkileyen bir diğer faktör de Hamaney'in "temel özelliğine" dayanmaktadır. Hamaney'in batı ve ABD'ye bakışı her zaman ABD'nin İran'a karşı bir tür kötü niyetinin göstergesi olmuştur ve bu "temel özellik", İran dini liderinin ABD ile olan davranışını etkilemiştir.

Hamaney'in bakış açısında, ABD ile müzakere etmek İran'ın mevcut varlıklarının yani İran'ın füze kabiliyetini ve bölgesel etkisini kaybetmek anlamına gelecektir. Bu nedenle mevcut statükoyu koruma riski bütün varlıklarını kaybetmekten daha tercih edilir. Dolayısıyla İran ile ABD arasında müzakere etmemenin temel nedeni, Hamaney'in Amerika'ya kötümser bakış açısı olmasıdır (Souri; 2019).

2. İran yetkilileri tarafından ABD ile müzakere etmeyi reddetmenin ikinci nedeni nükleer anlaşmanın deneyimidir. ABD'nin BM güvenlik konseyi tarafından

onaylanan bir anlaşmadan çekilmesi, uluslararası yasanın ABD ihlalinin karşısında hiçbir garantisi olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle mümkün olan en yüksek uluslararası garantiyi (Birleşmiş Milletlerin 2231 sayılı kararı) ihlal eden bir ülke başka bir anlaşmaya da bağlı olmayabilir.

3. İran yetkililere göre Amerikalılar müzakere önerisini düşmanlığı hafifletmek ve baskıyı azaltmak için bir amaç olarak değil, aksine daha fazla kısıtlama ve baskı uygulamak için bir araç olarak görmekteler. Amerikalıların bakış açısına göre baskı uygularken müzakere etmek önerisi stratejik olarak, bir yandan karşı taraflar da içsel bölümlere neden olur, öte yandan müzakere önerisini reddetmek karşı tarafı kamuoyunun nezdinde daha çok baskıya maruz bırakır. Bu varsayımla eğer ABD, İran ile yeniden müzakere etmek istiyorsa, kendi isteklerini İran'a kabul etmek isteyecektir, böyle değilse ABD nükleer anlaşmada kalırdı. Bu özellik, elbette Trump'a özgü değildir, daha ziyade Amerikalıların genellikle kendi çıkarları ile bağdaşmayan ülkelerle müzakere etme kavramının sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Onların görüşüne göre, farklı bir ülkeyle müzakere etmek ya karşıt zihniyetin tamamen çökmesine ve sadece Amerikan çıkarları ile uyuşmasına yol açmalıdır ya da düşman tarafı resmiyete tanımak anlamına gelir ve bu tamamen yanlıştır (İran ve ABD Arasında Bir Anlaşma Var Mı?"; 2019).
4. İran yetkililerinin, ABD ile müzakere etmemesinin diğer nedeni, Trump yönetimi "koşulsuz müzakere" önerilerine rağmen İran üzerindeki baskıyı hafifletme planı olmamasıdır. Bu bağlamda 7 Haziran 2019'da New York Times, Trump'ın İran ile "koşulsuz müzakere" önerilerinin gerçekçi olmadığını vurgularken "Trump'ın diplomasi için yaptığı jestler bir şovdan başka bir şey değildir" yazmıştır. Aynı gazete, Trump yönetimindeki kaynaklardan, İran ile gerçek bir diplomatik süreç başlatmak istemediğini ve bunu yapmak gibi bir planın olmadığını ve bu konu ile İran'ın nükleer anlaşma yükümlülüklerini azaltma adımlarını durdurmaya çalışmasını yazmıştır.

New York Times'ın Trump'ın müzakere önerilerini gerçekçi olmamasının kanıtlarından biri, Trump yönetiminin İran ile müzakere yapmak için ikna etmeye yönelik hiçbir teşvik edici planın olmamasıdır yazmıştır. Dolayısıyla İran yetkililerine göre, ABD ile müzakereyi mantık dışı kılan şey, gerçek müzakereye inanmayan bir ülkenin ihtiyaçlarını karşılamamasının gerekmemesi olmuştur.

5. İran yetkilileri tarafından müzakereyi reddetmenin diğer nedeni, ABD'nin kendi isteklerini ve iradesini empoze etmek için güç kullanımı olmuştur. Bu nedenle ABD'ye karşı yumuşama, baskıyı azaltmaya yardımcı olmakla kalmaz, aksine Amerika'yı güç, tehdit ve baskı kullanımına daha da dayanıklı hale getirir. Sonuç olarak bu ülkenin güce bağımlılığını artıracak ve sonunda karşı tarafa, İran ile yüzleşmek yolun, baskı ve tehdidin artırılması ve yaptırımların olmasını hatırlatacaktır. Konuyla ilgi olarak İran dini Lideri Ali Hamaney'i defalarca "ABD baskıları ve tehditleri bizi etkileyemediğinde bu ülke ile müzakere edebiliriz" demiştir (Soleymani; 2018).

2.9. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra İran-ABD İlişkilerinde Olası Gelecekler

2.9.1. Giriş

1979 İran İslam devriminden itibaren, İran ve ABD, en yüksek düzeyde çatışma yaşamaktadırlar. Basra körfezi ve Umman Denizi'nde ABD askeri filosunun yaygın varlığı, ABD`nin son derece gelişmiş uçak ve silahların bölgeye konuşlandırılması, İran Hava Savunma ordusu tarafından Basra Körfezi`nde ABD`nin insansız hava aracının düşürülmesi, Irak`ta ABD'nin düzenlediği hava saldırısı neticesiyle İran Generali Kasım Süleymani`nin öldürülmesi, kapsamlı ve günü günden artan yaptırımların İran`a uygulanması ve diplomatik gerginlikler gibi gerilimlerin tümü, İran ile ABD arasındaki çatışmanın yoğunluğuna ve patlama noktasına tanıklık ediyor.

Öte yandan, bu gerginlik zirvesinde ABD başkanı Trump`ın müzakere ve anlaşma için defalarca resmi talepleri ve önerilerine tanık oluyoruz. İki ülke arasındaki 40 yıllık gerginlik ve gerilim tarihi boyunca ABD`den gelen bu talep ve teklif hacminin benzeri görülmediği söylenebilir.

İran-ABD arasındaki gerginlik sırasında bir yandan bölgedeki ABD askeri düzenlemesine tanık oluyoruz, diğer yandan ABD yetkilileri, savaş olmayacağını vurgularken sürekli İran ile müzakere ve koşullar hakkında demeç vermelerine tanık oluyoruz. (Mousavi Khalkhali, Fatollahi, Taslimi; 2019: 78).

Nükleer anlaşmaya bakacak olursak bir şekilde İran`ın talepleri ve ihtiyaçları ile ABD talep ve ihtiyaçları arasında bir denge oluştuğunu görmekteyiz. Bu denge

sağlandığında nükleer anlaşma sonuçlanmış olsa da ABD tek taraflı olarak çekildiğinde bu dengeyi bozmuştur. ABD bunu yaparken, İran tarafından nükleer ve nükleer olmayan müzakereleri kabul etmeye zorlayacağına inanmıştır. Ancak İran'ın ABD`nin baskılarına karşı direnmesi ve nükleer anlaşma yükümlülüklerinin azaltması, İran`ın bu bozulmuş dengeyi yeniden kurmak istediğinin ve olası bir müzakerede müzakereye eli dolu girmesidir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin son zamanlarda yaptığı açıklamalar da genel olarak müzakereye gönüllü olduklarını ancak mevcut durumda müzakere yapmak istemediklerini göstermiştir. Öte yandan İran dini lideri Ali Hamaney de son açıklamaları itibari ile mevcut durumda müzakere olmayacağını defalarca vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, her iki ülkede de durum değiştiği taktirde, iki ülke arasında müzakerelere başlanması ihtimali görülmektedir. ("Hasan Rouhani`nin, ABD ile Müzakere Etmek Şartları"; 2019).

ABD`nin İran`a karşı askeri seçeneği konusunda, ABD`nin İran ile 20. Yüzyılda bir savaşa girmek istemediğini belirtmek önemlidir. Birçok uzman ABD`nin savaş araçlarını değiştirdiğini düşünmektedir. Bunları ABD`nin söz konusu ülkeye yaptırım uygulamasını sayabiliriz.

ABD, sadece İran`a değil, diğer birçok ülkeye karşı, sahip olduğu en yıkıcı, etkili ve en az maliyetli savaş aracı olan, o ülkeye karşı yaptırımların uygulanmasına inanmakta ve her zaman istediği ülkeye de uygulayabilmektedir.

2.9.1.1. ABD'nin Basra Körfezi'ne Askeri Yığınağı

ABD'nin 8 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmesi, bölgede özellikle Basra Körfezi'nde yeni bir kaosun başlangıcına neden olmuştur. Trump nükleer anlaşmadan çekildikten sonra, İran üzerinde maksimum baskı politikasını gündeme almıştır. Trump bu politikanı izlemeyle, İran`ı müzakere masasına getirmeye inanmıştır. Dolayısıyla Tramp`ın bu polotikası, iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur (Mousavi Khalkhali, Fatollahi, Taslimi; 2019: 35).

ABD sadece maksimum baskı politikası uygulamakla sınırlı kalmamıştır, 8 Nisan 2019`da İran Devrim Muhafızları Ordusu`nu, terör örgütü olarak tanımıştır. ABD bir diğer adımda, İran`dan petrol alıcıları için muafiyetleri yenilememiştir. Bu nedenle iki ülke arasında gerginlik günü günden artmıştır (" ABD, İran Devrim Muhafızlar Ordusunu Terör Listesine Aldı"; 2019).

12 Mayıs 2019`ta, Birleşik Arap Emirlikleri`nin Füceyre limanında Suudi Arabistan, Norveç ve Birleşik Arap Emirlikleri`ne ait petrol tankerlerine saldırı, İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından Hürmüz Boğazı'nda 2 İngiltere tankerini alıkoyması ve İran tarafından ABD`nin insansız hava uçağının düşürülmesi gibi önemli olaylar ABD ve Trump yönetiminin kızmasına neden olmuştur. Bu olaylardan sonra Basra Körfezi`ndeki gerilim artmaya başlamıştır ( Mousavi Khalkhali, Fatollahi, Taslimi; 2019: 70). Bu bağlamda Trump, İran`ın savaş stratejilerine karşı ve İran`ı Basra Körfezi'nde sınırlamak amacıyla, Arap denizi ve Basra körfezine, ABD savaş gemileri ve bombardıman uçaklarını göndermiştir. Bunun yanı sıra Ortadoğu'da askeri varlığını arttırma politikalarına öncelik vermiştir. ABD, askeri varlığını koalisyon başlığı altında, bölge güvenliğini sağlamak bahanesiyle haklı göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla ABD, 40 ülkenin deniz koalisyonuna katılacağını öngörmüş olsa da katılımcı sayısı beklediğinden az olmuştur. ABD, Basra körfezinde askeri koalisyon kurmakla; Arap ülkeleri arasında İran fobisi yaratarak, bölgedeki Arap ülkelerine silah satmayı hedeflemiştir. ABD, bu koalisyona İsrail'i de dahil ederek, İran`ı harekete geçirmeye teşvik etmeyi amaçlarken, aynı zamanda kendisinin askeri varlığını bölgede mantıklı göstermeye çalışmıştır (Motaharnia; 2019).

Trump yönetiminin, Basra Körfezi'ndeki deniz stratejisi, Basra Körfezi'nde derin katılım ve kapsamlı mevcudiyet üzerine kurulmuştur ve amacı ise enerjinin serbest akışını sağlamak ve İran`ın Hürmüz boğazındaki hareketlerini engellerin kaldırılması olmuştur. (Sadeghi,Rahimi; 2019: 53).

Körfez ülkeleri dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yarısına ve gaz rezervlerinin yüzde 40`ına sahipken, Hürmüz Boğazı'ndan her gün 18,5 milyondan fazla varil petrol geçmektedir. Bu açıdan Basra körfezi dünyadaki en büyük ve en önemli enerji rezervi sayılmaktadır ve onlarca yıl da böyle devam edecektir (Rezai; 2017). Bu nedenle dünyanın açık sularının bir parçası olan ve petrol geçişi için önemli bir geçiş noktası olan Basra Körfezi'nde askeri ve stratejik üstünlüğe ulaşmak, başta ABD olmak üzere büyük devletlerin deniz stratejisinin ön saflarında yer almaktadır. Dolayısıyla, Basra Körfezi'nde deniz ticareti güvenliğinin sağlanması gerektirmektedir.

1979 İran İslam devrimi sonrası, ABD'nin küresel hegemonik güç olarak kendi çıkarlarını gözetebilmesi için Basra Körfezi her zaman hayati öneme sahip olmuştur.

Sovyetler birliğini çevreleme politikası, Basra Körfezi'nin güney kıyılarındaki ülkeleri İran İslam devrimi dalgalarından korumak, enerji akışı ve nakliye hatlarının güvenliğini sağlamak gibi nedenler, bu stratejik bölgeye yönelik ABD dış politikasının teori ve pratiğinde daima yeniden üretilmiştir. Böylece, ABD kuvvetlerinin bölgede askeri varlığı ve konuşlandırılması ABD hükümetleri için bir ilke haline gelmiştir (Lotfi, Ranjbar, İmannejhad; 2016: 47).

ABD`nin 2017 stratejik belgesine göre, Ortadoğu ve Basra Körfezi enerji açısından dünyanın en zengin bölgesi olarak tanınmıştır ve ABD ise bu bölgenin güvenliğini sağlamakla yükümlenmiştir. Bu stratejik belgede İran, etkisini artıran, balistik füze yetenekleri, istihbarat yetenekleri olan bir ülke, terörizmin destekçisi olarak tanınmıştır. ABD`ye göre, bu faaliyetler 2015 nükleer anlaşmadan bu yana azalmamıştır, aksine artmıştır. ABD`ye göre, İran bölgedeki şiddet döngüsünü sürdürerek sivillere ciddi zararlar vermektedir. Bu belgeye göre, ABD, İran`ın bölgedeki olumsuz faaliyetlerini etkisiz hale getirmek için körfezi bölgesindeki müttefikleriyle iş birliğinde olduğunu belirtmektedir (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi; 2017: 11).

2018 ABD stratejik belgesine göre, İran, Ortadoğu'da istikrara yönelik en önemli sorun olmaya devam etmekte ve bölgedeki barışı tehdit etmektedir. Bu belgede, Ortadoğu'da istikrarlı bir koalisyon oluşturulması ABD`nin askeri güvenlik önceliklerinden biridir. Bu belgede; "Biz ABD`liler, cihatçı teröristler için beslenmek alanı olmayan istikrarlı ve güvenli bir Ortadoğu ve ABD`ye düşman güçlerin hiçbirinin kontrol edemeyeceği ve güvenli ticaret yollarını ve sürdürülebilir küresel enerji piyasalarını kolaylaştıran bir Ortadoğu'yu destekliyoruz" yazmıştır. Bu belgeye göre; "İran, Ortadoğu'da hegemonik bir rol oynamaya çalışmaktadır. İran`ın askeri yetenekleri, insansız hava araçları, deniz ve denizaltı mayınları, siber güç ve İran yapımı gemilere karşı kullanılan güdümlü füzeler gibi yetenekleri içermektedir. İran bu yetenekleri kullanarak, bölgesel su yollarındaki seyir özgürlüğünü engelleyebilir, ABD askeri tesislerini de Basra Körfezi'ndeki hayati altyapıyı hedefleyebilir veya ABD ve müttefikleri ile önemli maliyetlere neden olabilir".

ABD stratejik belgesine göre; "Nükleer anlaşmadan çekildikten sonra, İran`la çatışma olasılığı artmıştır. İran ise hegemonik hırsı ve Ortadoğu'daki etkisini arttırmaya

çalışmıştır. ABD kuvvetleri İran`ın sabotajlarının karşısını almak için ciddi şekilde hazırlıklı olduklarını göstermiştir (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi; 2018: 8).

Ayrıca ABD`nin 2018 stratejik belgesinde, İran`a karşı caydırıcı stratejisini şöyle açıklamıştır: "Bizim caydırıcı stratejimiz, ABD ve müttefiklerine karşı nükleer olmayan stratejik saldırıların başarısız olacağı şekilde tasarlanmıştır ve İran`ın herhangi bir faaliyeti, İran için faydalarından daha maliyetli başa gelecektir. Bu nedenle, ABD`nin caydırıcı stratejisi, İran`ın nükleer olmayan yeteneklerine başarısızlık getirmek için gerekli yetenekleri içermektedir. Bu yetenekler arasında İran`ın füze tehditlerini ortadan kaldırabilen veya zayıflatabilen ABD savunma ve saldırı sistemi bulunmaktadır. ABD, İran`ın büyüyen tehditlerinin üstesinden gelmek için gereken yetenekleri güçlendirmeye devam edecektir. Dolayısıyla bu eylemler, ABD`nin ve Basra körfezi bölgesindeki müttefiklerimizin ve ortaklarımızın güvenliğini artıracaktır. Bu faaliyetlerimizin kapsamında, askeri kuvvetlerimizin artmasını özellikle Basra Körfezi'ndeki deniz kuvvetlerimizin sürekli varlığını gerektirmektedir. Öte yandan, ABD`nin Basra Körfezi'ndeki askeri kuvveti, İran`ın Hürmüz boğazı`nı kapatmasını önleyecek şekilde olmalıdır". (Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi; 2018: 15).

Bu nedenle ABD`nin Basra Körfezi'ndeki askeri varlığını, kendisini bir hegemonya gücü gibi göstermeye çalıştığı ile açıklanabilir. ABD`nin yapısal üstünlüğü göz önüne alındığında, bu ülkenin herhangi bir üstünlüğü, Basra Körfezi'nde ciddiye alınan enerji kaynaklarının egemenliyi ve bölgesel krizlerin kontrolünü gerektirir. Enerji kaynaklarına hakim olmak istikrar gerektirir, bu yüzden Basra körfezi bölgesinin istikrarını sağlamak, ABD dış politikası için kritik öneme sahiptir. (Azghadi, Jahangiri; 2019: 11).

Basra Körfezi'nden petrol ve gazın serbest dolaşımı, ABD ulusal güvenliğinin hayati çıkarlarından biri sayılmaktadır. Bu nedenle son zamanlarda Basra Körfez'inde, Suudi Arabistan, Norveç ve Birleşik Arap Emirlikleri`ne ait petrol tankerlerinin patlamasının ardından, ABD kendi askeri kuvvetlerindeki artışı ve yanı sıra koalisyon oluşturulmasıyla bu sorunu çözmeye çalışmıştır ("ABD Başkanlığındaki Deniz Güvenliği Koalisyonu Basra Körfezi`nde Başladı"; 2019).

ABD`nin nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İran`a karşı maksimum baskı uygulamasının ardından, İran`ın bölgedeki etkisini önlemek ve İran`ın dünya

ekonomisine ve ABD refahına zarar verebilecek petrol akışına müdahalesini önlemek için Basra Körfezi'ndeki askere varlığını artırmıştır. Bu nedenle ABD, kendisini bir hegemonik güç gibi düşünerek, dünya enerji pazarını güvence altına almaktan ve bölgedeki müttefiklerini garanti etmekten sorumlu tutmuştur. Ayrıca, İran uluslararası sistemdeki statükoyu değiştirmek isteyen ve önemli nükleer ve füze yeteneklerine sahip olan bir aktör olarak, ABD bölgedeki yeterli caydırıcı kuvvete sahip olmak zorunda olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla İran`ı kontrol etmek ABD`nin Basra Körfezi'ndeki stratejik hedeflerinden biri olarak, İran`ın artan askeri kabiliyetini göz önüne alındığında, ABD askeri üstünlüğünü caydırıcı bir taktik olarak bir şekilde sürdürmeye veya artırmaya çalışacaktır. Buna göre, ABD kendisine Basra Körfezi'ne müdahale etme ve askeri kuvvetlerini artırma hakkı vermektedir (Kheyrani; 2020: 133).

ABD`nin Basra Körfezi'ndeki gücünü koruma amaçlı stratejisi, İran`ın bölgesel gücünü kısıtlamaya bağlıdır. Basra Körfezi'nin güvenlik konusunda, İran`ın füze kabiliyetini genişletmesi, İran`ın asimetrik(bakışmaz) savaşları yönlendirmek ve genişletmek için önemli bir güç sağlayan geleneksel silahlanmalardaki önemli ilerlemesi, ABD otoriter düzeninin karşılaştığı en büyük güvenlik sorunudur. Bu nedenle ABD, İran ile savaşmak istemese bile, İran`ın asimetrik askeri kapasitesini kontrol etmek, çeşitli gelişmiş askeri malzemelerle kalıcı ve iyi donanmalı bir deniz üssü sağlayan saldırgan bir yaklaşım gerektirir (Kheyrani; 2020: 125).

ABD 8 Mayıs 2018`de nükleer anlaşmadan çekilenden sonra, İran`ın enerji geçiş yolunu kapatmak için tekrarladığı tehditler nedeniyle Basra Körfezi'ndeki ABD askeri hareketleri (operasyonları) artmıştır. Bu bağlamda ABD deniz operasyonları komutanı Amiral John M. Richardson, İran`ın Basra Körfezi'ndeki davranışını yakından izleyeceğini ve "belirsizlik dönem" olarak adlandırdığı dönemde askeri kuvvetlerini Basra Körfezi`nde artıracağını duyurmuştur. Ayrıca ABD, Beşinci Filonun Komutanı Scott Stearney, İran çevresinde deniz manevraları yapmayı: "Yaptığımız manevralar Beşinci Filo`nun denizde mayınlara karşı operasyonların ve deniz güvenliği için yaptığımız manevraların bir parçasıdır, bu kombine manevralar, ABD ve müttefiklerimizin deniz taşımacılığı özgürlüğünü ve uluslararası hukukun izin verdiği her yerde serbest ticaret akışını sağlamaya hazır olduklarını göstergesidir... Bu manevralar İran yetkililerinin Hürmüz boğazı ve Basra körfezi hakkındaki görüşlerine tepki olmasa da, Ancak ABD müttefikleri, çıkarlarımızı veya gemilerimizin çıkarlarını tehdit eden her

şeye cevap vermeye hazır olmalıdır... İran`ın bölge genelindeki eylemleri istikrarsızlığı yaymaktadır ve bu bölge üzerinde önemli bir etki bırakmaktadır". Şeklinde belirtmiştir. Bu bağlamda ABD`nin "USS John Stennis" uçak gemisinin 2018 yılın sonunda Basra Körfezi'ne gelmesiyle beraber ABD`nin bölgedeki operasyon gücünü güçlendirmiştir (Kheyrani; 2020: 130).

Beşinci Filo`nun konuşlandırılmasından bu yana, ABD Ortadoğu'da güçlü bir deniz varlığını sürdürmektedir. Her savaş gemi de 7500 üzeri donanmış personel, bir taşıyıcı, en az bir kruvazör, en az iki muhrip ve bir pistte 60 ila 70 savaş uçağı bulunmaktadır. Bunlara ek olarak nükleer başlıklı ve geleneksel silahlara donanmış sayısız denizaltı bölgeden geçmektedir. Örneğin; "Ohio" türü bir denizaltı, yüksek güce sahip kıtalararası balistik füze taşıyabilir. Ayrıca Yazın 2018`den itibaren "USS Lewis B. Puller" ABD gemisi faaliyete başlamıştır. Bu gemi özellikle yüzer taban olarak inşa edilmiştir. Bu gemi Basra Körfezi'nde neredeyse yüzer şekilde sürekli faaliyet yapmaktadır ve deniz kuvvetlerinin özel hareketleri için düzenlenmiştir ("Yakın Zamanda Basra Körfezi`ne Giren Abd Gemisinin Özellikleri Nelerdir?"; 2019).

Genel olarak, Trump yönetiminin Basra Körfezi'ndeki stratejisi, İran`ı kontrol etmek için ağır bir mevcudiyet ve derin katılım sağlamak, müttefiklerini desteklemek, enerji kaynaklarını kontrol etmek, enerji geçişinin garantisini sağlamak ve terörle mücadele olarak söylenebilir. Bir yandan böyle bir stratejinin ağır maliyetleri, diğer yandan Trump`ın bu maliyetlere yönelik eleştirileri, ABD, Arap ülkelerine silah satmakla yeni bir yaklaşım izlemiştir. Bu bağlamda Trump, Obama yönetimi sırasında silah satışlarına getirilen kısıtlamaların birçoğunu kaldırmıştır. Sonuç olarak, Trump başkanlığının ilk yılında yani 2017`de, ABD silah ihracatının toplam değeri yüzde 8 arttı (76 Milyar dolardan 82 Milyar dolara).

2.9.2. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesinden Sonra İran ile Arasındaki Olaylar

2.9.2.1. ABD'nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesi

ABD başkanı Donald Trump, 8 Mayıs 2018'de, ülkesini resmi olarak İran ve altı dünya gücü arasındaki nükleer anlaşmadan çekilmesini açıklamıştır. Trump, İran'ın nükleer anlaşma kapsamındaki askıya alınmış olan nükleer ile ilgili yaptırımlarını bir süre

sonra geri döneceği ile ilgili bir kararname çıkarmıştır (“Uygulamadan Komaya Kadar Nükleer Anlaşmanın Takvimi”;2019).

2.9.2.2. ABD Hükümetinin İran’a Yönelik Yeni Politikası Açıklaması

ABD dışişleri bakanı Mike Pompeo 21 Mayıs 2018’de, ABD’nin İran’a yönelik yeni politika ve stratejisini açıklamıştır. Ayrıca, İran üzerinde daha fazla baskı olduğunu söyleyen Mike Pompeo, İran Rejiminin davranışını değiştirdiğinde ABD’nin İran ile Müzakere etmeye hazır olduğunu açıklamıştır. Mike Pompeo İran ile yeni bir anlaşmaya varmak için veya başka bir deyişle İran’ın davranışını değiştirmek için aşağıdaki 12 koşul belirtmiştir:

1. İran, önceki nükleer programının askeri boyutlarının tüm detaylarını Uluslararası Atom Enerji Ajans’ına açıklamalıdır.
2. İran uranyum zenginleştirmeyi bırakmalı ve asla plütonyum üretimini işlemeye çalışmamalıdır, bu ağır su reaktörünün kapatılmasını da içerir.
3. İran, Uluslararası Atom Enerji Ajansı müfettişlerinin ülke genelindeki tüm merkez ve tesislerin sınırsız denetimlerini yapmalarına izin vermemelidir.
4. İran balistik füze programının geliştirmesini durdurmalı ve nükleer silah taşıyabilecek yeni bir füze sisteminin başlatılması artık gerçekleşmeyecektir.
5. İran’da yanlış suçlamalardan hapsedilen tüm ABD vatandaşlarının yanı sıra diğer dost ve müttefik ülkelerin vatandaşlarının da serbest bırakılması gerekiyor.
6. İran, Lübnan’ın Hizbullah, Hamas ve Filistin İslam Cihad grubu da dahil olmak üzere Ortadoğu’daki terörist grupları desteklemeyi bırakmalıdır.
7. İran, Irak hükümetinin egemenliğini resmiyete tanımalı ve ülkenin Şii milislerinin silahsızlandırmasına ve dağılmasına izin vermeli ve onları tekrar harekete geçirmemelidir.
8. İran, Husi Şii milislere askeri destek vermeyi bırakmalı ve Yemen’de barışçıl bir siyasi çözüme doğru ilerlemelidir.
9. Suriye genelindeki tüm İran liderliğindeki askeri kuvvetler ülkeyi terk etmelidir.
10. İran, Taliban ve Afganistan ve bölgedeki diğer terörist guruplara verdiği desteği sonlandırmalı ve El-Kaide’nin üst düzey liderlerine yer vermemelidir.

11. İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun Kudüs Gücü, terörizme ve dünyadaki milis müttefiklerine verdiği desteği durdurmalıdır.
12. İran ayrıca, çoğu ABD müttefiki olan komşularına karşı tehdit edici davranışlara son vermelidir. Bu tehditler İsrail'i yıkma tehdidi, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'n füze saldırıları, uluslararası gemi nakliyesinin tehdidi ve siber sabotaj operasyonlarını içerir.

Bu bağlamda, 17 Mayıs 2018'de Trump, NATO genel sekreterinin de katıldığı Beyaz Saray'daki bir kabine toplantısında, nereye giderseniz gidin İran'ın istikrarsızlaştırma faaliyetlerinin izlerini göreceksiniz şeklinde konuşmuştur ("ABD'nin Yeni Bir Anlaşmaya Varmak İçin İran ile Müzakere Etmesinin 12 Koşulu Nelerdir? 2018).

2.9.2.3. Trump, İran'a Yönelik "Ulusal Olağanüstü Halı" Uzatması

8 Mayıs 2018'de, ABD cumhurbaşkanı Trump, İran'a yönelik "Ulusal olağanüstü halı" kararnamesini bir yıl daha uzatmıştır. Bu kararname 1995. Yılda Bill Clinton tarafından İran'a yönelik onaylanmış ve ABD'nin cumhurbaşkanları bu süre zarfında bu kararnameni uzatmıştırlar. Bill Clinton 1995. Yılda, İran'ı terörizmi desteklemek, Ortadoğu'da barış sürecini zayıflatmak ve kitle imha silahları edinme girişimlerinde bulunmak gibi suçlamaları ile ilgili olarak "ulusal olağanüstü hal" kararnamesini imzalamıştır ("Trump, İran'daki Ulusal Olağanüstü Hal Durumunu Bir Yıl Daha Uzattı"; 2019).

2.9.2.4. ABD'nin, İran'a Karşı Askıya Alınmış Yaptırımları Yeniden Hayata Geçirilmesi

ABD hükümeti, İran'a karşı petrol ve bankacılık dahil olmak üzere en sert yaptırımları 5 Kasım 2018'den itibaren yeniden hayata geçirmiştir. Bu yaptırımlar, ikincil yaptırımlar olarak, nükleer anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile beraber ABD tarafından kaldırılmıştır ve ABD onları yeniden hayata geçirmeye başlamıştır. Yaptırımlar arasında İran'ın petrol sanayi, bankacılık, denizcilik, sigorta hizmetleri ve enerji sektörünü de almaktadır. İkincil yaptırımlar da İran'ın diğer ülkelerdeki bireyler ve şirketler ile alışveriş yapmalarını da içermektedir. İkincil yaptırımları hedefleyen yaptırımlarda, ABD 8 ülkenin İran ile ticaret yapmasına geçici olarak muafiyet vermiştir. Bu ülkeler arasında, Türkiye, Çin, Yunanistan, Hindistan, Japonya, İtalya, Güney Kore ve Tayvan

bulunmaktadır. İlk veya birincil yaptırımlar ile bilinen yaptırımlar, dolar, riyal, altın ve değerli metallerin ticaretinin yanı sıra İran'a otomobil sanayii ve uçak satışlarını içermiştir.

ABD hazine sekreteri Steven Mnuchin, konuyla ilişkin olarak; *"Bugün sabah 5 Kasım 2018'den itibaren, İran rejimine karşı tam yaptırımlarımızı başlayacağız. Bu, ABD'nin dünyanın en büyük terör destekçisi olan İran'a karşı uyguladığı maksimum benzeri görülmemiş ekonomik baskının bir parçasıdır. Bu yaptırımlar enstitü, uçak, füze sanayi de dahil olmak üzere 700'den fazla kişiyi kapsamakta ve bu da hazine bakanlığı tarafından İran'a karşı tek bir günde yapılan en büyük eylemin bir parçasıdır... İran liderleri derhal terörizmi desteklemeyi bırakmalı ve bölgedeki yıkıcı faaliyetlerine son vermelidir. İran yaptırımları kaldırmak istiyorsa, balistik füze ve nükleer üretimine son vermelidir"* demiştir ("ABD, İran'a Karşı Yaptırımları Yeniden Uyguladı"; 2018).

2.9.2.5. ABD'nin İkincil Yaptırımlarıyla Beraber Swift'in İran'a Karşı Hizmetlerini Durdurması

Dünyanın finansal işleminin omurgası olan Swift, ABD'nin İran'a karşı nükleer yaptırımlarını yeniden hayata geçirilmesinin ardından bankacılık hizmetlerini 5 Kasım 2018'den itibaren İran bankaların için askıya almıştır. ABD hazine sekreteri Steven Mnuchin konuyla ilişkin olarak; *"Bugün 5 Kasım'dan itibaren Swift, İran merkez bankasına hizmetlerini durduracak ve İran'ın finansal kurumlarını listeleyecektir"* demiştir. Swift yaptığı bir açıklamada, İran'a hizmetlerini askıya aldığını ve bu adımını dünya finansal sisteminin çıkarı, istikrarı ve bütünlüğü doğrultusunda ele aldığını açıklamıştır ("Swift Hizmetlerini İran Bankalarına Durdurdu"; 2018).

2.9.2.6. İran'ın Çelik, Demir, Bakır ve Alüminyum Sektörlerine Yönelik Trump Tarafından Yaptırım

ABD başkanı Trump 8 Mayıs 2018'de, İran'ın çelik, demir, bakır ve alüminyum sektörünü içeren yaptırımları yeni bir kararname ile getirmiştir. Bu kararname İran'ın madencilik sanayini nükleer silah programına para harcamamasını hedeflemiştir. Trump bu yeni yaptırım kararname ile, İran madencilik sanayindeki ihracat gelirinin yüzde 10'unu hedeflemiştir. Bu kararname, dünyadaki ülkeleri çelik ve diğer İran metallerinin limanlarına girmelerine izin verilmeyeceği konusunda uyarmıştır. Bu kararnameye göre, ABD politikası İran'ın nükleer silah ve kıtalararası balistik füze geliştirmesini

engellemeye ve Ortadoğu'daki etkisini önlemeye çalıştığını belirtmiştir ("Trump İran'ın Çelik, Demir, Bakır ve Alüminyum Snayi'nen Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.7. İran'ın Petrokimya Sektörüne Yönelik Yaptırım

ABD hazine bakanlığı yabancı varlıkları kontrol ofisi 7 Mayıs 2019'da bir açıklamayla, İran'ın Haliçe-Fars isimli petrokimya şirketi ve aynı şirketin İran dışındaki 39 kuruluş ve bayisini kara listeye almıştır. ABD hazine sekreteri Steven Mnuchin'e göre, bu şirketler İran Devrim Muhafızları Ordusu ile iş birliği içinde ve bu kuruluşa finansal destek sağlamaktalardır.

Yaptırım uygulanan şirketler listesi; Arvand petrokimya sanayi şirketi, Bandar İmam petrokimya Şirketi, Ab Niroo Bandan İmam petrokimya şirketi, Besparan Bandar İmam petrokimya şirketi, Farvash Bandar İmam petrokimya şirketi, Kharazmi Bandar İmam petrokimya şirketi, Bu Ali Sina petrokimya şirketi, Fajr petrokimya şirketi, Hengam petrokimya şirketi, Hürmüz üre gürbesi şirketi, İran petrokimya yatırım sanayi grubu, İran petrokimya yatırım geliştirme yönetim şirketi, Karoon petrokimya şirketi, Khoozestan petrokimya şirketi, Lordegan üre gürbesi şirketi, Mobin petrokimya şirketi, Modeberane İktisat şirketi, Noori petrokimya şirketi, Pars petrokimya şirketi, Apadana Khalij Fars petrokimya şirketi, Pasargard sanayi dışı yönetici şirketi, Bidboland Khalij Fars gaz arındırma şirketi, Khalij Fars petrokimya sanayi ticaret şirketi, Fajr Yadavaran Khalij Fars gaz arındırma şirketi, Fnoon Rahavaran petrokimya şirketi, Shahid Tondgooyan petrokimya şirketi, Urmu petrokimya şirketi, Hemmat petrokimya şirketi, İlam petrokimya şirketi, Gachsaran polimer sanayileri, Dehdasht petrokimya sanayi şirketi, Brojen petrokimya şirketi, Okyanuse-Atlas petrokimya şirketi, Birleşik Krallık'taki uluslararası NPC şirketi, Filipinler'de NPC şirketi, Naghmeh şirketi gibi kuruluşları içermiştir ("ABD İran'ın Petrokimya Sektörüne Yeni Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.8. İran Merkez Bankası, Ulusal Kalkınma Fonu ve Bir Şirkete, ABD Tarafından Yaptırım

22 Eylül 2019'da ABD, İran merkez bankası, ulusal kalkınma fonu ve Pars ticaret şirketine yönelik yeni yaptırım uygulamıştır. ABD 2018 yılında, İran merkez bankasına yönelik yeni bir yaptırım uygulamıştır. Bu yeni yaptırımlarla ilgili ABD hazine bakanlığı tarafından yayınlanan bir açıklamada İran merkez bankasının Devrim Muhafızları

Ordusu, Kudüs gücü ve Hizbullah örgütüne mali destek sağlamasından sorumlu olduğunu söylemiştir. Bu yaptırımlara göre, ABD vatandaşları ve şirketleri İran kuruluşları ile ticaret yapmayacak, yaptıkları taktirde ABD yaptırımlarına tabi olacaklardır ("ABD İran Merkez Bankası, Ulusal Kalkınma Fonu ve Bir Şirkete Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.9. İran Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri Bakanı'na Yönelik Yaptırım

1 Kasım 2019'da ABD hazine bakanı İran Haberleşme ve Bilgi Teknolojileri bakanı Muhammed Cevad Azeri Cahromi'yi yaptırım listesine almıştır. ABD hazine bakanlığı Azari Jahromi'ye yönelik yaptırımın nedenini, İran'da internet sansürü ve internetin kısıtlatılması olarak vurgulamıştır. Konuyla ilgili olarak ABD hazine sekreteri Steven Mnuchin; *"Biz İran'ın haberleşme ve bilgi teknoloji bakanını, milyonlarca İranlı'nın birbiriyle ve dış dünyayla bağlantı kurmasına yardımcı olan mesajlaşma programlarının kısıtlanması da dahil olmak üzere internet kısıtladığı için yaptırım listesine aldık ve ABD'deki tüm Azari Jahromi'ye ait mal varlıklarını bloke ediyoruz"* demiştir ("ABD İran'ın İletişim Bakanı'na Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.10. ABD Büyükelçiliği İşgalinin 40. Yıldönümünde ABD Hazine Bakanlığı Tarafından İran'a Karşı Yeni Yaptırımlar

Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin işgalinin 40. Yıldönümünde ABD hazine bakanlığı, İran dini lideri Ali Hamaney'in yakınlarına yeni yaptırım uygulamıştır. 4 Kasım 2019'da ABD hazine bakanlığı yayınladığı bir açıklamada, yeni yaptırımlar ile İran'ın silahlı kuvvetlerinin yanı sıra İran rejiminin aşırılık yanlısı davranışlarından sorumlu olan İran dini lideri Ali Hamaney'in yakınları ve onun tarafından atanan 9 kişiye yönelik uygulamasını vurgulamıştır. ABD hazine bakanlığı tarafından yayınlanan bir listede, İran yargı başkanı Ebrahim Reisi, Ali Hamaney'in oğlu Mojtaba Hamaney, Hamaney ofis başkanı Mohammad Golpayegani, Vahid Haggani, İran dini liderinin dış politika danışmanı Ali Akbar Velayati, Gholam-Ali Haddad-Adel, İran İslam Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkan Mohammad Bageri, Hossein Dehgan ve Golam-Ali Rashid gibi isimleri açıklamıştır ("ABD Büyükelçiliği İşgalinin 40. Yıl Dönümünde Hamaney'nin Yakınlarına Yaptırım"; 2019).

2.9.2.11. ABD Tarafından İran'ın 5 Kuruluşu, Bir Kişi ve 2 Gemisine Yönelik Yaptırım

10 Aralık 2019'da ABD hazine bakanlığı dış varlıklar kontrolü bürosu bir açıklamada, İran'ın 5 kuruluşu, bir kişi ve 2 gemisini yaptırım listesine koyduğunu açıklamıştır. ABD hazine bakanlığının yayınlanan bildirisinde "Abdol-Hossein Khedri" İran Devrim Muhafızlar Ordusu ile iş birliği içinde olduğu için ABD'nin yaptırım listesine koyulmuştur. Ayrıca ABD merkezi Birleşik Arap Emirlikleri'nde olan Gitwit havayolu şirketi, merkezi Çin'de olan Goomi havayolu şirketi ve merkezi Dubai'de olan "Jahan Dastinishin" turizm ve seyahat şirketini Mahan Air havayolu şirketi ile ilgili oldukları nedeni ile yaptırım listesine almıştır. Merkezi Tahran'da olan Khedri Jahan Darya gemi nakliye şirketi ve merkezi Umman'da olan Khedri Jahan Darya ipek yolu şirketini, Abdol-Hossein Khedri ile ilgili olduğu için yaptırım listesine almıştır. Bunlara ek olarak Cenevre-11 ve Cenevre-12 isimli iki İran gemisi Khedri Jahan Darya şirketi ile ilgili oldukları için listeye alınmış ve yaptırım uygulanmıştır. Konu ile ilişkin olarak ABD dışişleri bakanı Mike Pompeo; "*İran'a karşı maksimum baskı politikası devam edecektir"* demiştir ("ABD, İran'ın 5 kuruluşu, Bir Kişisi ve 2 Gemisine Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.12. ABD Hazine Bakanlığı Tarafından İran'ın Çelik ve Demir Sanayi'ne Karşı 17 Yeni Yaptırım Uygulanması

10 Ocak 2020'de ABD hazine bakanlığı, Irak'taki ABD askeri üslerine İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun füze saldırılarına yanıt olarak İran'ın çelik ve demir sanayisine 17 yeni yaptırım uygulamıştır. Yaptırım uygulanan şirketler; Almahdi alüminyum şirketi, Chadormalu madencilik ve sanayi şirketi, İsfahan çelik şirketi, Golgohar madencilik ve sanayi şirketi, Hormozgan çelik şirketi, İran alaşımlı çelik şirketi, İran alüminyum şirketi, Khozestan çelik şirketi ve İran ulusal bakır sanayi şirketi gibi şirketleri olmuştur.

Ayrıca ABD askeri üslerine füze saldırılarında iştirak etmek şüphesiyle 8 İran yetkilisini de yaptırım listesine almıştır. İran'ın füze saldırısı, ABD tarafından Kasım Süleymani'nin öldürülmesine bir tepki olarak yanıt olmuştur. ABD hazine bakanlığının yayınlanan bildirisine göre, yaptırım uygulanan 8 İran yetkilisi; İran yüksek ulusal güvenlik konseyi sekreteri Ali Shamkhani, Düzenin Maslahatını Teşhis Konseyi sekreteri Mohsen Rezai, Besic teşkilatı başkanı Tuğgeneral Gholamreza Soleimani, İran Devrim Muhafızları Ordusu Koordinatör yardımcısı Mohammad Reza Nagdi, İran silahlı

kuvvetler genelkurmay başkanı halefi Mohammad Reza Ashtiani, Silahlı kuvvetler genelkurmay koordinatör yardımcısı Ali Abdollahi, Hamaney Ofisi genel müdür yardımcısı Ali Asghar Hejazi ve Hamaney ofisi uluslararası ilişkiler yardımcısı Mohsen Gomi gibi isimlerdir ("ABD, İran Sanayi Sektörü ve 8 Yetkilisine Yeni Yaptırım Uyguladı"; 2020).

2.9.2.13. Khuzestan Kolordu Komutanına Yaptırım

18 Ocak 2020'de, ABD Dışişleri Bakanlığı, Devrim Muhafızlar Ordusu'nun Khuzestan il Kolordusu Komutanı Hasan Shahvarpour'u, Kasım 2020 İran'da protestoculara yönelik işkencelerden ve insan hakları ihlallerinden dolayı yaptırım listesine almıştır ("ABD, Khuzestan Kolordu Komutanı'na Yaptırım Uyguladı"; 2020).

2.9.2.14. ABD Tarafından, Fars Haber Ajansı'nın Web Sitesinin Uluslararası Alanı'nı Engellemesi

İran Devrim Muhafızları Ordusu'na yakın olan Fars Haber Ajansı'nın uluslararası alanına ait olan www.Farsnews.Com ve www.Farsnews.Net adresleri, ABD maliye bakanlığının emri ile 24 Ocak 2020'de engellenmiştir. Fars haber ajansı 2003 yılından itibaren İran Devrim Muhafızları Ordusu'na yakın olarak çalışmaya başlamıştır. ABD, 2019 yılından itibaren İran Devrim Muhafızları Ordusunu terörist listesine eklemiştir (Fars Haber Ajansı'nın Web sitesinin Uluslararası Alanları Engellendi"; 2020).

2.9.2.15. ABD Tarafından İran Nükleer Uzmanlarına Yönelik Yaptırım

ABD Dışişleri Bakanlığı 18 Mart 2020'de yeni bir açıklamada "Emad" ismi ile bilinen bir projede 5 İran nükleer uzmanını yaptırım listesine almıştır. ABD ve İsrail, İran'ı 2004'ten önce "Emad" adlı gizli bir plan başlatarak nükleer silah programını sürdürmekle suçlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun açıklamasında, 5 İran nükleer uzmanları, Mohammad Mahdi Hadavi, Kamran Daneshjoo, Aref Bali Lashak, Mahdi Tahranchi ve Ali Mahdi Pour Omrani gibi isimler yer almıştır ("ABD, Yaptırım Uygulayan İran Nükleer Uzmanlarının İsimlerini Açıkladı"; 2020).

2.9.2.16. ABD Tarafından İran Petrokimya Sanayine Bağlı 6 Şirkete Yaptırım Uygulaması

23 Ocak 2020'de ABD hazine bakanlığı, İran petrol ve petrokimya sanayine bağlı iki kişi ve 6 uluslararası şirketi yeni yaptırım listesine almıştır. ABD bu şirket ve kişileri, İran Devrim Muhafızları Ordusu'na mali destek sağlamakla suçlamıştır. Bu bağlamda

İran vatandaşı olan Ali Bayenderian ve bir Çin vatandaşı olan Jiking Wong isimli kişiler ve Birleşik Arap Emirlikleri ve Hong Hong'da merkezleri bulunan, Trilens, Zig enerji, Pik Viyu, Jiyashink, Bentaco DMCC ve Shandog Kiawangwa isimli şirketleri, İran petrokimya sanayi ile ilişkide oldukları için yaptırım uygulamıştır ("ABD, İran Petrokimya Sanayi'ne Bağlı 6 Şirkete Yaptırım Uyguladı"; 2020).

2.9.2.17. ABD'nin İran Hakimlerine Yaptırım

ABD hazine bakanlığın 19 Aralık 2019'da iki İran hakimini, İran ve çifte vatandaşları cezalandırdığı suçlamasıyla yaptırım listesine almıştır. Hakim Abolghasem Salavati ve Mohammad Naser Moghiseh, insan haklarını ihlal ederek adaleti ihlal etmek için yaptırım listesinde yer almıştırlar ("ABD, İran'ın İki Hakimine Karşı Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.18. İran Uzay Ajansı'na Yaptırım

3 Eylül 2019'da ABD hazine bakanlığı yayınladığı bir açıklamada, İran'ın uzay ajansı, İran'ın havacılık ve uzay araştırma enstitüsü ve İran havacılık ve uzay araştırma merkezinin ABD yaptırımları listesine eklendiğini açıklamıştır. İran uzay ajansı, iletişim bakanlığına bağlı bir devlet kurumudur. İran havacılık ve uzay araştırma enstitüsü, aynı zamanda bilim bakanlığına bağlı bir devlet merkezidir ve İran uzay araştırma merkezi bu araştırma enstitüsünün bir alt kümesidir. ABD hazine bakanlığı açıklamasında; *"İran nükleer programını askıya almak için bu kurumlara yaptırım uygulamaktayız, ayrıca İran'ın uzaya uydu başlatma çabaları da acil bir tehdit oluşturmaktadır"* şeklinde açıklamıştır ("ABD İran'ın Uzay Ajanslarına Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.19. İran İnşaat Sektörüne Yaptırım

ABD 1 Kasım 2019'da İran'dan bazı metalleri ithal etmesini ve ayrıca İran inşaat sektörüne ekonomik yaptırım listesine almıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı bu yaptırımları İran inşaat sektörü İran Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı oldukları için uygulamıştır. Konuyla ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo bir açıklamada; *"Aynı zamanda İran'a yeni yaptırımlar uygulamak için iki karar verilmiştir: İlk olarak, İran inşaat sektörünün İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından doğrudan veya dolaylı olarak kontrol edilen bir sektör olarak tanıtılması ve ikinci olarak, İran'ın nükleer, askeri veya füze programında kullanılan dört "Stratejik malzemenin" tanıtılması"* yazmıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Morgan Ortagus; *"İran'a inşaat malzemesi*

satan, tedarik eden ve aktaran herkes ABD yaptırımlarıyla karşılaşacaktır" şeklinde tehdit etmiştir ("ABD İran'ın İnşaat Sektörüne Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.20. İran Atom Enerji Örgütü ve Başkanı Ali Akbar Salihi'ye Yaptırım

30 Ocak 2020'de ABD hazine bakanlığı bir açıklamada, İran Atom Enerji Örgütü ve Başkanı Ali Akbar Salihi'yi yaptırım listesine almıştır. Yaptırım kanununa göre, yaptırım uygulanan kişilerin ABD'de bulunan tüm mal varlıkları bloke edilmektedir. Buna ek olarak, üçüncü taraflarla yapılan işlemler ABD'nin ikincil yaptırımlarına tabi olmaktadır. Konuyla ilgili olarak, ABD'nin İran özel temsilcisi Brian Hook gazetecilere; *"İran Atom Enerji Örgütü, İran'ın nükleer taahhütlerini ihlal etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu örgüt, uranyum rezervleri ve zenginleştirme seviyeleri üzerindeki kısıtlamaları göz ardı etmiştir. İran Atom Enerji Örgütü başkanı Ali Akbar Salehi, zenginleştirme kapasitesini genişletmek için yeni gelişmiş santrifüjlerin kurulumunu bizzat takip etmiştir"* demiştir. ABD hükümeti, nükleer yaptırımlardan nükleer anlaşmaya üye olan Rus, Çin ve Avrupalı şirketler için nükleer iş birliği muafiyetini 60 gün daha uzatmıştır ("ABD İran Atom Enerji Kurumu ve Başkanına Yaptırım Uyguladı"; 2020).

2.9.2.21. İran Dışişleri Bakanı Cavad Zarif'e Yaptırım

ABD 31 Temmuz 2019'da İran Dışişleri Bakanı Cavad Zarif'i yaptırım listesine almıştır. ABD hazine bakanlığının yayınladığı bir açıklamada, Cavad Zarif'in yaptırım nedenini, doğrudan veya dolaylı olarak İran dini lideri Ali Hamaney'e çalışması olarak açıklamıştır. Açıklamada "*İran'ın dünya sözcüsü olan Zarif, Hamaney'in dünya çapında güvenilmez gündemini desteklemeye çalışmaktadır, bu yüzden yaptırımlar uyguluyoruz"* şeklinde yazmıştır. Bu açıklamaya göre, ABD önce bir kararname ile İran dini lideri Ali Hamaney ile yakın ilişkide olduğu kişileri ve kurumları yaptırım listesine koymuştur. Dolayısıyla bu kararnameye göre Cavad Zarif de İran dili lideri ile iş birliği içinde olduğu için yaptırım listesine alınmıştır ("ABD Mohammad Cavad Zarife Yaptırım Uyguladı"; 2019).

2.9.2.22. ABD ve İran, Askeri Güçlerini Terörist Listesine Koymaları

ABD başkanı Donald Trump yayınladığı bir açıklamada, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nu 8 Nisan 2019'dan itibaren terörist listesine koyduğunu açıklamıştır. Ayrıca Trump İran Devrim Muhafızları Ordusu'nu, uluslararası terörizmin yöneticisi olarak adlandırmıştır. Konuyla ilgili olarak, ABD dışişleri bakanı Mike Pompeo bir basın

toplantısında; *"İran Devrim Muhafızları Ordusu devrimci değil, hırsızdırlar. Güçlerin kötüye kullanan yolsuz yetkililerdir... ABD askerilerinin kanları, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun elindedir"* şeklinde konuşmuştur. Bu yaptırımla dünyada ilk kez ABD bir ülkenin resmi askeri gücünü terörist listesine koymuştur ("ABD, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nu Terörist Listesine Aldı";2019).

ABD'nin bu eylemine karşılık olarak, 8 Nisan 2019'da bir kararname ile, ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı'nı terörist listesine almıştır. Bu kararnameye göre, İran hükümeti devrim muhafızları ordusunu, ABD merkez kuvvetleri komutanlığı ile yüzleşmekte açık bırakmıştır ("İran, ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı VE Ona Bağlı Güçleri Terörist Listesine Aldı"; 2019).

2.9.2.23. İran ve ABD Arasındaki Mahkum Takası

ABD'de hapsedilen İran vatandaşı Masoud Soleimani ve İranda hapsedilen ABD vatandaşı Xiyue Wang (Jiu Wang), 7 Aralık 2019'da karşılıklı olarak serbest bırakılmışlardır. ABD'deki Princeton Üniversitesi'nde Çinli bir araştırmacı olan Xiyue Wang (Jiu Wang) 2016'da İran'da casusluk suçlaması ile yakalanmış ve 10 yıl hapse mahkum edilmiştir. Xiyue Wang (Jiu Wang) ABD'de tarih bölümünde doktora öğrencisidir ve İran'ın Kacar döneminde sömürgeci güçlerle ilişkilerini araştırmak için İran'a ziyaret ettiğinde tutuklanmıştır. Masoud Soleiman ise ABD Minnesota eyaletinde vize ile seyahat eden İran profesörü ve araştırmacı olarak çalışan Masoud Soleimani'yi süresini geçirdiği için Mayo kliniğinde tutuklanmıştır. Masoud Soleimani İran hematoloji derneği başkanı ve kök hücre araştırmacısı, ABD'nin İran'a karşı yaptırımlarını ihlal etmesi suçlamasıyla tutuklanmıştır ("İki ABD-İran Mahkumunun Değişimi Onaylandı"; 2019).

2.9.2.24. ABD'nin Abraham Lincoln Uçak Gemisi Basra Körfeze Gelmesi

ABD, İran'ın Basra Körfezi'ndeki Abraham Lincoln uçak gemisini hareketlerindeki artışından dolayı 8 Mayıs 2019'da Basra körfezine göndermiştir. Bu kapsamda ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo gazetecilere; *"ABD'nin bu eylemini İran'ın Basra Körfezi'nde hareketlerinin artışı doğrultusunda nitelemiştir. Mike Pompeo ABD'nin bölgedeki herhangi bir çıkarlarına zarar olacağı durumda İran'ı sorumlu tutacağını vurgulamıştır. Ayrıca Lübnan'daki Hizbullah veya Yemen'deki Husi gibi*

örgütler yapsa bile, ABD İran'ı sorumlu tutacaktır" şeklinde açıklamıştır ("ABD: Lincoln Gemisi Artan İran Faaliyetleri Nedeniyle Bölgeye Gönderiliyor"; 2019).

2.9.2.25. Basra Körfez'inde Petrol Tankerlere Saldırı ve İran'ın Suçlanması

13 Haziran 2019'da iki petrol tanker gemisi Umman Denizi'ni geçerken Hürmüz boğazı yakınında saldırıya uğramıştır. "Front Altair" tankeri Japonya'ya ait bir gemiydi ve Marshall adaları bayrağı ile Birleşik Arap Emirlikleri'nden Yunanistan'a gitmekteydi. Diğer gemi ise "Courageous" tankeri Norveç'e ait bir gemiydi Panama bayrağı ile Suudi Arabistan'dan Singapur'a hareket etmekteydi. ABD, bu saldırılarda İran'ı suçlamıştır. ABD Savunma bakanlığı bir video yayınlarken, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun botu bir patlamamış mayını gemiden çıkarmaya çalışırken göstermiştir.

Daha önceki bir olayda, 12 Mayıs 2019'da Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Norveç'e ait 4 petrol gemi tankerine saldırı yapılmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri, İran'ın adını geçirmeden bir başka ülkeyi bu saldırılarla ilgili suçlamıştır. Suudi Arabistan ise bu saldırılarda da İran'ı sorumlu tutmuştur. İran yetkilileri Suudi Arabistan'ın bu olaydan kendilerini sorumlu tutmasını tamamen reddetmiştir ("İran Suları yakınlarında İki Tankere Saldırı Yapıldı"; 2019).

2.9.2.26. ABD'nin İnsansız Hava Aracı'nın İran Tarafından Düşürülmesi

20 Haziran 2019'da İran Devrim Muhafızları Ordusu Hava Kuvvetleri Hürmüz Boğazı yakınlarında ABD'nin insansız hava aracını düşürmüştür. İran, ABD'nin bu eylemini ülkesinden casusluk etmekle suçlamıştır. İran Devrim Muhafızları Ordusu, İran hava sahasında uçağı hedeflediğini ve düşürüldüğünü söylerken, ABD uçağın İran sahasında uçtuğunu reddetmiştir ("Cumhurbaşkanı Trump, ABD'ye Ait İnsansız Hava Araçlarının Düşürülmesinden Haber Verdi"; 2019). ABD'nin İnsansız hava aracın düşürülmesinden bir gün sonra Trump, aracın düşürülmesine yanıt olarak İran'da üç hedefe saldıracağını söylemiştir ancak olası kayıpların tahmini nedeniyle bunu yapmamaya karar vermiştir ("Trump: İran'daki Üş Yere Saldırıdan On Dakika Önce Durdurdum"; 2019).

2.9.2.27. Bağdat'taki ABD Büyükelçiliğine Saldırı

31 Aralık 2019'd, ABD'nin Irak Hizbullah'a yönelik saldırısına tepki olarak binlerce kişi Irak'taki ABD büyükelçiliğine saldırmıştır. ABD bu protestocuları İran'a

bağlı milis güçleri olarak tanımlamıştır. ABD başkanı Trump bir açıklamada İran'ı bu saldırıyı organize etmekle suçlamıştır ve bu iş için İran'ı hesap vereceği konusunda uyarmıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Abu Mahdi Mohandes, Qais Khazali ve Hadi Ameri'ni İran'ın müttefikleri tanıtmış ve İran'ı bu kişiler ile beraber büyükelçilik saldırısını organize etmekle suçlamıştır. İran, ABD'nin bu suçlamasını tamamen reddetmiştir ve ABD'yi yalan haber yaymak ve kamuoyunu kandırmakla suçlamıştır ("Protestocular Bağdat'taki ABD Büyükelçisini Bastılar"; 2019).

2.9.2.28. İran Devrim Muhafızlar Ordusu'nun Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'yi Öldürülmesi

3 Ocak 2020'de, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun Kudüs gücü komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi başkan Yardımcısı Abu Mahdi Mohandes, Bağdat havalimanı yakınlarında, ABD'nin bir füze saldırısında öldürmüştür ("Kasım Süleymani Irak'ta Öldürüldü"; 2020). Konuyla ilgili olarak ABD savunma bakanı yayınlanan bir açıklamada; *"ABD ordusu, başkan Trump'ın kararı ile Kasım Süleymani'nin öldürmesiyle, ABD personelini yurtdışında korumak için kesin bir savunma eylemi gerçekleştirmiştir… Kasım Süleymani, Irak ve bölgede ABD'li diplomatlara ve güçlere saldırmayı planlamaktaydı. Süleymani ve Kudüs gücü yüzlerce ABD ve koalisyon askerlerinin öldürmesinden ve binlerce kişinin yaralanmasından sorumludur. Süleymani daha önceler birkaç defa Irak'taki koalisyon üslerine özellikle 27 Aralık 2019'daki saldırını organize etmiştir. Ayrıca Süleymani Bağdat'taki Büyükelçilik saldırısından da sorumludur."* şeklinde yazmıştır ("Pentagon: Kasım Süleymani'ye Saldırı Trump'ın Kararı ile Oldu";2020).

2.9.2.29. ABD Büyükelçiliği ve Bağdat'taki Koalisyon Askeri Üssünün Yakınlarına Roket Saldırısı

16 Şubat 2020'de, Bağdat'taki ABD Büyükelçiliğinin yakınlarına birkaç roket ile saldırı yapılmıştır. Hiçbir grup bu saldırının sorumluluğunu üstlenmemiştir. Ancak ABD, İran'ın desteklediği Haşdi Şabi milis güçlerini bu saldırıdan sorumlu tutmuştur. Bağdat yeşil bölgesi, ABD de dahil olmak üzere Irak'ta birçok ülke ve diplomatların yaşadığı bölgedir. Aralık 2019'da Kerkük'teki "K-1" askeri üssüne bir roket saldırı sonucunda bir ABD'li personel ölmüştür. Bu olay, Irak'taki ABD ve İran'ın karşılıklı çıkarları ve güçlerine yönelik doğrudan saldırıların başlangıcı olmuştur ("Kerkük'teki ABD Askeri Üssü'ne Füze Saldırısı"; 2020).

2.9.2.30. Irak'taki "Ain Esad" Hava Üssü'ne İran'ın Füze Saldırısı

8 Ocak 2018'de İran Devrim Muhafızlar Ordusu, bir operasyon ile ABD'nin Irak'taki "Ain Asad" askeri üssüne füze saldırısı yapmıştır. İran bu eylemi, ABD'nin Kasım Süleymani'yi öldürmesine bir yanıt olarak yapmıştır. İran sadece "Ain Asad" üssüne saldırıyla sınırlı kalmamış aynı zamanda Irak'ın Erbil ilinin havalimanı yakınlarında bir diğer ABD askeri üssüne füze ile saldırmıştır. ABD yetkilileri başlangıçta hiçbir kayıp olmadığını söylerken, Trump bir sonra yaptığı konuşmasında 64'ten fazla ABD askerlerinin yaralandığını söylemiştir ("Füze Saldırısında Yararlanan ABD Askeri Sayısı 64'e Ulaştı"; 2020).

2.9.2.31. İran Tarafından Nükleer Anlaşmaya Olan Bağlılığını Azaltılması

İran, ABD'nin Nükleer Anlaşmadan çekilmesi ve ardından İran'a karşı yaptırım uygulamasına cevap olarak 18 Mayıs 2019'dan itibaren, nükleer anlaşmada bazı taahhütlerini askıya almaya başlamış ve nükleer anlaşmada kalan ülkelere, özellikle bankacılık ve petrol sektörlerindeki yükümlülüklerini yerine getirmeleri için 60 gün zaman vermiştir. Bu bağlamda İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani batı ülkelerinin nükleer taahhütleri uygulamadaki eksikliklerine atıfta bulunarak; *"İran zenginleştirilmiş uranyum rezervlerini ve ağır suyunu güçlendirecek ve eğer Avrupalılar 60 gün içinde ABD'nin tek taraflı yaptırımlarını telafi edemezlerse, İran nükleer reaktörün inşasına devam edecektir."* şeklinde açıklama yapmıştır. Nükleer anlaşmanın 36. paragrafına göre İran, yaptırımlar geri döndükçe bazı taahhütlerini azaltabilmekteydi.

60 gün sürenin sonunda 18 Haziran 2019'da İran, ilk adım olarak artık yüzde 3,67 depolanan 300 Kilogram zenginleştirilmiş uranyum taahhüdünde kalmayacak ve bu miktarı aşarak kendi istediği kadar uranyumu zenginleştirecektir ("İran'ın Nükleer Taahhütlerinin Başından Bugüne Aşamalı Azaltılması"; 2019).

İran nükleer anlaşmaya bağlı kalmayacağı kapsamındaki ikinci adımını 8 Temmuz 2019'da açıklamıştır. Bu adıma göre İran zenginleştirmiş uranyum seviyesini yüzde 4,5'a getirmiştir. Konuyla ilgili olarak İran Atom Enerji Örgütü sözcüsü Behrouz Kamalvandi basın toplantısında; *"biz artık zenginleşmiş uranyum seviyemizi 4.5'a getirdik"* şeklinde gazetecilere açıklamıştır. Kamalvandi ayrıca İran'ın taahhütlerini azaltması kapsamındaki üçüncü adımının uranyum zenginleştirme faaliyetinin yüzde 20

veya daha fazla olacağını açıklamıştır ("İran'ın Nükleer Anlaşma Taahhütlerinin Azaltması'nın İkinci Adımı"; 2019).

İran'ın nükleer anlaşmaya bağlı kalmadığı kapsamdaki üçüncü adımını 6 Eylül 2019'da atmıştır. Bu bağlamda İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Abbas Mousavi, bu adımın öncekilerden daha güçlü olduğunu duyurmuştur. Bu adıma göre İran 4 eylemde bulunacaktır. Bu eylemlerin ilki olarak İran, İR-6 makinelerini kullanmaya başlayacaktır. Nükleer anlaşmaya göre İran 11 yıl sonra kullanabilirdi. İkinci eylem, zenginleştirme ve santrifüj alanında araştırma ve geliştirmenin genişletilmesidir. Üçüncü eylem olarak İR-4 makinelerinin işe başlatılmasıdır. Dördüncü ve son eylem ise, santrifüj ile rezerv birikimi olmuştur ("İran'ın Nükleer Anlaşma Taahhütleri Azaltmada Üçüncü Adımının Detayları Açıklandı"; 2019).

İran'ın nükleer anlaşmaya bağlı kalmayacağı kapsamındaki dördüncü adımını 6 Kasım 2019'dan itibaren başlamıştır. Dördüncü adımında Fordo tesislerinde zenginleştirme seviyesini artırmıştır. İran Fordo tesislerinde santrifüjlerin ısınmasında 8600 kapasitesini 9500'e artırmıştır. İran bu işlemden birkaç gün sonra Uluslararası Atom Enerji Kurumu'na durumu bildirmiştir. Uluslararası Atom Enerji Kurumu yayınladığı bir açıklamada, heksaflorid uranyum gazı silindirinin Fordo tesislerine transfer edildiğini ve bu merkezde santrifüjlere bağladığını doğrulamıştır. Ayrıca Uluslararası Atom Enerji Kurumu bir diğer raporda, İran'ın ağır su birikiminin 130 tondan geçtiğini ve uranyum zenginleştirmiş seviyesinin yüzde 4,5 olduğunu doğrulamıştır ("İran'ın Nükleer Anlaşmaya Taahhütlerinin Dördüncü Adımının Başlanması"; 2019).

Nükleer anlaşmaya göre, İran'ın Fordo tesislerindeki santrifüjleri araştırma ve geliştirme amaçlı olacak ve bu tesiste uranyum zenginleştirme faaliyetleri yapmayacaktır.

İran'ın nükleer anlaşmaya bağlı kalmayacağı kapsamındaki beşinci ve son adımı ise taahhütlerini tamamen durduğunu açıkladığı 5 Ocak 2020 tarihindedir. Bu bağlamda İran bu tarihten itibaren nükleer programı üzerinde herhangi bir kısıtlama olmadan zenginleştirme kapasitesi, zenginleştirme yüzdesi, zenginleştirme miktarı ve geliştirme ve genişletme dahil olmak üzere faaliyetlerine devam edecektir. İran hükümeti yayınladığı bir açıklamada Uluslararası Atom Enerji Kurumu ile iş birliğine devam edeceği konusunu vurgularken İran'ın çıkarları nükleer anlaşmadan korunuyorsa, İran

nükleer anlaşmaya geri dönecek şeklinde açıklamıştır ("İran'ın Son Adımı: Nükleer Anlaşmanın Tamamen Durdurulması"; 2020).

2.9.3. İran'ın, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki Askeri Faaliyetlerine Karşı Politikaları (Stratejileri)

12 Mayıs 2019'da Basra Körfezi'nde birkaç tankere saldırı sonrasında ABD, İran'ın bölgesel gücünü sınırlamak ve rolünü azaltmak için Körfez bölgesindeki askeri kuvvetlerini artırmıştır. İran, ABD'nin bu eylemlerine karşılık olarak, kendi ulusal güvenliğine yeni tehditlerin ortaya çıkması nedeniyle çeşitli politikalar ve stratejiler izlemeye başlamıştır.

İran'ın bu yeni tehditlere karşı çeşitli politikaların şöyle sayabiliriz;

2.9.3.1. İran, Savunma Stratejisini Kullanarak Caydırma Politikası İlkesi

Güneybatı Asya'da bulunan İran, Basra körfezi, Hint okyanusu ve Hazar Denizi'nin üç alanına erişebilir ve bu üç alanın üyeleri için bir geçiş rolü oynayabilir. İran, Basra Körfezi'ni diğer bölgelerdeki güvenliği bölge üyeleri tarafından güvence altına alınması ve bölge-ötesi müdahale güçlerinden uzak tutulması gereken bölgesel bir birim olarak görmektedir. Ayrıca İran, esas olarak kendine düşman ve rakip sandığı müdahaleci güçleri bölgede gördüğü müddetçe kendi ulusal güvenliği için tehdit altında olduğunu düşünmektedir. İran, bölgede jeopolitik konumundan dolayı müdahaleci güçleri kendi çevresinde gördüğü zaman ulusal çıkarlarına zarar vereceğini düşünmektedir (Katkhodai, Askarihosn; 61). İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki ulusal güvenliğine meydan okuyan bölgesel ve bölge-ötesi tehditleri göz önüne alındığında ve ABD'nin, bir müdahaleci güç olarak Basra Körfezi bölgesindeki ülkeleri ile ittifak içinde olması nedeniyle İran, ABD'nin bölgedeki hegemonyasının yükselişini görmektedir. Bu nedenle İran, Basra körfezinde bir tehdit dengesi ile karşı karşıya gelmektedir. Müdahale güçleri ve bölgesel müttefikleri tarafından tehdit dengesi ve tehditlerin doğası askeridir. Dolayısıyla askeri açıdan İran son yıllarda Basra Körfezi'ndeki savunma yeteneklerini önemli ölçüde artırmıştır. İran'ın askeri kapasitesinin ve yeteneğinin artması, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki gücünün artmasına, füze savunma kalkanının Basra Körfezi'ne konuşlandırılması ve ABD'nin Basra körfezinde saldırı gücünün yüksek olmasına karşılık olarak bir cevaptır. ABD`nin Basra körfezine askeri yığınağı, İran'ın Basra körfezi ve Hürmüz boğazındaki sınırlarında tehdit edici bir atmosfer yaratmaktadır

(Barzgar; 2019: 194). Buna karşılık olarak İran'ın bu tehditlere verdiği yanıt caydırıcı bir modele dayanmaktadır. İran caydırıcı modeli seçmesi, ABD ve müttefiklerinin ülkeye müdahale etmesini önlemek anlamındadır. bu nedenle İran askeri silahlarının türünün daha savunmacı olduğu gerçeğine dayanarak, İran'ın davranışı savunma stratejisine dayanmaktadır (Katkhodai, Askarihosn; 68). ABD ve bölgesel müttefiklerinin hedeflerinin, İran'ın bölgesel rolünü ve gücünü zayıflatmak olduğu göz önüne alındığında, İran dış politika stratejisi, diğer stratejiler kıyasında caydırıcılık ilkesi lehine ağırlaşmasına neden olmuştur. İran'ın bu caydırıcı stratejisi, Trump'ın İran'a karşı ekonomik yaptırımlarının uygulanması özellikle İran petrol satışını sıfıra indirmek istemesi ve yanı sıra Basra körfezinde bir denizi koalisyonu kurmasını göz önünde aldığında daha önem taşımaktadır (Azarshib, Momeni; 2018: 152). Bu bağlamda Hasan Ruhani 3 Temmuz 2018'de İsviçre ziyaret sırasında, açıkça İran'ın petrolünü ihraç edemeyeceğini ve bölgedeki diğer ülkeler de ihracat yapamayacağını belirtmiştir. Bu görüş daha sonra İran dini lideri Ali Hamaney tarafından da onaylanmıştır ("Rouhani: İran Petrol'ünün İhracatı Yasaklanması Taktirde, Körfez Bölgesi'nden Petrol İhraç Edilmeyecektir"; 2019). İran'ın, ABD faaliyetleri ve tehditleri karşısındaki tepkisi, uluslararası enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri karşısında Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmek için İran dış politikasının geleneksel stratejisinde bölgede caydırıcılık etkisine başvurmanın önemini ve gerekliliğini göstermektedir. Bu politika ve yaklaşım temelinde İran savunma doktrinini asimetrik savaş üzere seçmiştir. İran, ABD saldırısının potansiyel tehdidine karşı olarak asimetrik savunma veya başka bir değişle güçsüz olan askeri birliklerin daha güçlü olan askeri birliklere karşı yürüttüğü gayrinizami harp unsurlarını da barındıran savaş yöntemi politikasını izlemiştir. Bu politikaya göre, ABD ordusunun İran'a karşı yüksek askeri gücü ve başarısını göz önünde alındığında, iki taraf arasındaki olası askeri bir çatışma asimetrik bir çatışma olacaktır. Asimetrik savaşta askeri strateji, klasik savaştan çok farklıdır, yani olası bir askeri çatışmada İran'ın hedefi ABD topraklarına ateş açmak değil, aksine ABD'nin dünyaya özellikle Basra körfezi bölgesindeki üs ve çıkarlarına zarar vermektir. İran'a göre, Hürmüz Boğazı'nı engelleyerek Basra Körfezi'nden petrol ve gaz ihracatını durdurmak ve ayrıca körfez bölgesindeki ABD üslerine saldırarak, ABD'nin çıkarlarına karşı en hızlı tehdittir. Bu şekilde küresel ekonomik etkilenecek ve ABD askeri maliyetleri de artacaktır (Abbasi, Najat, Talebi; 2017: 73).

İran'ın Basra Körfezi'ndeki üstün jeopolitik konumu başta olmak üzere Hürmüz boğazındaki stratejik adalara hakim olması ve Hürmüz boğazında geçişleri kontrol etme kapasitesine sahip olması, bölge ülkeleri arasında İran'ı bölgesel bir güç olarak tanımlamıştır.

İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki üstün pozisyonuna neden olan ve İran'ın bu alandaki caydırıcı kapasitesini artan coğrafi faktörler arasında şunlar yer almaktadır:

1. İran'a ait olan Hürmüz Boğazı'nın kuzey kesiminde geniş sahil alanına sahip olmak;
2. Doğu ve batıdaki ve Hürmüz Boğazı'ndaki deniz ve kara kuvvetlerine ve donanmasına sahip olmak;
3. Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmek için askeri teknik özelliklere sahip olmak. (Jahanara; 2018: 58).

Bu nedenle Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak için Hürmüz Boğazı'nın coğrafi üstünlüğünü kullanmak, İran'ın bölgedeki savunma stratejisinde kanıtlanmış bir ilkedir. Dolayısıyla İran'ın bu coğrafi üstünlüğü, İran'ın bölgedeki manevra kabiliyetini artırmıştır ve sonuç olarak İran kendi ulusal güvenliğini sağlayabilmiştir.

İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki askeri yeteneklerini şöyle sıralamak gerekirse;

- **Anti-Gemi Seyir (Kruz) Füzesi**

İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki en önemli silahı, açık deniz gemilerini açıkta bırakmadan uzaktan hedefleyen bir teknoloji koleksiyonu olan anti-gemi füzesidir. Bu füzeler yüksek yeteneklere sahiptir. C-701 tipi füzeler, bir askeri çatışma sırasında küçük gemileri hedef alabilir ve bu tip füzeleri ülke sınırları dışında yerleştirerek sürekli kullanılabilir kabiliyetindedir. C-704 tipli füzeler, Umman sularındaki hedefleri vurabilir ve fırlatması yerden başlayan deniz gemileri tehdidine çarpabilir kabiliyetindedir. C-601 tipli füze, yüzde 70 karşı tarafa çarpar olasılığı olmaktadır, ancak modern sistem bilinmemektedir. Bu tip füze 8 yıl süren İran-Irak savaşında, Irak çıkarlarına karşı kullanılmıştır (Abbasi, Najat, Talebi; 2017: 73). C-802 tipli füzeler, büyük füzeleri hedefleme yeteneğine sahiptir ve şu anda Basra körfezi ve Hürmüz boğazı kıyılarında konuşlandırılan ve İran versiyonu Nour adıyla İran tarafından geliştirilen askeri eylemlerde bir silah olarak kullanılmaktadır. Diğer bir tür ise, aynı Basra Körfezi

Savaşı'nda kullanılan uzun menzilli amaçlı Haliçe-Fars isimli balistik füzesidir ("Körfez Bölgesi, ABD ve Rusya'nın Bile Sahip Olmadığı Bir Füze"; 2018).

- **Anti-Gemi Füzelere Karşı Savunma**

Anti-gemi füzelere karşı savunma önlemleri, hızlı ateş eden toplar veya nokta savunma füzeleri kullanılarak yapılır. Bu yöntemde, söz konusu füze önce hava savunma füzeleri tarafından tanımlanır ve yok edilir. Eğer saldıran füze, nokta savunma füzelerinin savunma duvarından geçebiliyorsa, otomatik ateşleme toplarını içeren savunucunun yüzer sisteminin son duvarı tarafından yok edilir. Kamand isimli İran ve Goalkeeper isimli Hollanda yapımı sistem bu türdendir ("İran Devrim Muhafızları'nın 2.000 Kilometrelik Füzeler İçin Yeni Bir Deniz Görevi/ Ghadir den Khorramshahr'e Kadar"; 2019).

- **Denizaltılar**

İran, Basra körfezi özellikle sağ kuzey kıyılarında manevra yapılabilen çok küçük ve kısa denizaltılar kullanmaktadır. Bu denizaltıları radarlar çok zorlukla tespit edebilir. Ghadir ve Fath isimli İran yapımı denizaltılar bu tip denizaltılardandır. Ghadir isimli denizaltıları Kuzey Kore'nin UNO tipli denizaltılarının optimize edilmiş türüdür. Bu denizaltı sınıfı, 11 deniz mili hızında su altında hareket eder ve iki adet 533 torpido ile donatılmaktadır. Bu denizaltıların ana özelliği, geçen gemilere pusu yapmaktır. Fath sınıfı denizaltılar ise 40 ila 48 Metre uzunluğundadır. Ayrıca İran'ın 1990'da Rusya'dan satın aldığı dizel motorlu Kilo sınıfı denizaltıdan üç adet büyük ve daha gelişmiş denizaltısı vardır. Bu silahlara sahip olan İran, Hürmüz Boğazında olası bir askeri çatışmada kendisini koruma yeteneğine sahiptir. İran'ın denizaltıları yeni füzelerle de donatılmıştır ("İran Denizaltı Çeşitleri"; 2020).

İran'ın diğer askeri teçhizatı, savunma politikasının kalbinde de hızla hedefe doğru hareket edebilen ve ona saldırabilen yüksek hızlı manevra kabiliyetli hızlı kayıklarıdır ("İran'ın Hızlı Kayıkları, Bavar ve Zolfegar'dan Azarakhsh ve Saraj'a kadar"; 2020).

İran her yıl, Umman denizi, Basra körfezi ve Hürmüz Boğazında askeri tatbikat yapmaktadır. İran bunu yaparken yeni silahlarını test etmenin yanı sıra asimetrik savaşta askeri yeteneklerini de kamuoyuna yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İran'ın inşa ettiği ve

geliştirdiği silahlar ve askeri araçlar, ABD ile olası bir savaş karşısında asimetrik bir savaş stratejisi ve savunma stratejisini göstermektedir.

Yukarıda saydığımız İran askeri teçhizatları, İran'ın Basra Körfezi'nde olası bir savaş için açıkça geliştirdiği askeri araçların bir parçasıdır. 20 Haziran 2019'da Umman denizinde İran Tarafından ABD insansız hava aracının düşürülmesi, İran'ın güney sularında herhangi bir eyleme hazır olduğunu ve Hürmüz boğazı ve Basra Körfezi'ne odaklanmasını göstermiş oldu (Najmabadi, Bakhshi, Zarnegar; 2019: 97).

İran, ABD'nin insansız hava aracını kendi yapımı olan Khordad-3 savunma sistemi ile düşürülmesini iddia etmektedir. İran kuvveti tarafından bu sistem ile ilk operasyon olarak bu operasyon yapılmıştır. İran'ın iddiasına göre, bu yeni savunma sistemi 5 yıl önce kendi uzmanları tarafından yapılmıştır. Khordad-3 savunma sistemi ilk olarak 2014'te bir sergi de gösterildi. İran sergide bu sistemin açıklamasında 50 Kilometrelik bir menzile sahip olduğunu söylemiştir, ancak ABD insansız hava aracını düşürülmesinden sonra füze menzilini 75 Kilometre olarak açıklamıştır. İran yayınladığı bilgilere göre, bu sistem aynı anda 4 hedefi izleme ve 8 füze atış yeteneğine sahiptir ("Global Hawk İsimli İnsansız Hava Aracı Nasıl Düşürüldü?"; 2019).

2.9.3.2. İran Tarafından Bölgedeki Şii Gruplara Verilen Desteğin Artırması

İran'ın bölgedeki stratejisinin bir diğer odağı da bölgedeki Şii gruplarını desteklemektir. İran`ın bu politika izlemesini Bahreyn, Yemen, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde açıkça görülmektedir. İran bölgedeki vekil gruplarının vasıtasıyla olası ABD veya Suudi Arabistan'ın saldırılarına yanıt vermektedir. (Giyasvand, Torkashvand; 2018: 180). Son yıllarda, özellikle son aylarda Suudi Arabistan'daki petrol sahalarına ve rafinelerine ve bölgedeki ABD askeri üslerine karşı füze saldırıları gerçekleşmektedir. ABD ve Suudi Arabistan bu saldırılarda İran`ı suçlu görmektedir.

İran destekli gruplar arasında İran'ın bölgedeki en eski ve en iyi donanmalı güçlü grubu olan Lübnan Hizbullah grubu yer almaktadır. Irak'ta 60'tan fazla İran destekli milis grupları varıdr. İran ayrıca Beşşar Esad rejiminin Suriye iç savaşı sırasında desteklemek için çok sayıda silahlı grup oluşturmuştur. Ayrıca Yemen'deki Husi milisleri ve Filistin örgütü Hamas ve İslami Cihad grubu da İran tarafından desteklenmektedir. İran'la

bağlantılı diğer milis grupları arasında Afganistan'da Fatimiyun ve Pakistan'da Zeynebiyun bulunmaktadır (Giyasvand, Torkashvand; 2018: 193).

Ayrıca son yıllarda İran'ın desteklediği bölgedeki gruplar siyaset dünyasında girmektedir. Bu gruplar bölgesel yönetimlerde önemli aktörler haline gelmektedirler. Hizbullah'ın mecliste çok sayıda milletvekili ve hükümetin çeşitli kabinelerinde üyesi bulunmaktadır. Ayrıca Lübnan'ın Hristiyan Vumhurbaşkanı Hizbullah Başkanları ile iyi ilişkiler içeresindedirler. (Turki, Stoodeh Arani; 2019: 69).

İran 2003'ten itibaren, militan gruplardan oluşan örgütler aracılığı ile kendi varlığını Irak'ta göstermiştir. Bu gruplar 2014'ten itibaren IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) grubuna karşı mücadele ederek Haşdi Şabi (Gönülle Halk Güçleri) ismiyle birleşmişlerdir. Bu grupların başkanları 2018 Irak meclis seçimlerine de katılmıştır. Bu örgüt halihazırda Irak hükümetinde önemli bir rol oynamaktadır ("Geçmiş ve Şimdiki Haşdi Şabi"; 2020).

Yemen'deki Husi milisleri de "Ensarullah" adı altında bir örgüt oluşturmuş ve harekete başlamışlardır. 2015'te Yemen'in başkenti Sana'nın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Son yılarda Suudi Arabistan Husilere karşı savaş başlatmıştır. Suudi Arabistan'a karşılık olarak, İran'da Husi güçlerine önemli silahlar göndermiştir. Bunlara ek olarak son zamanlarda Suudi Arabistan ülkesine ve ABD'nin bölgedeki üslerine Husiler aracılığıyla füze ateşlemeleri gerçekleştirilmiştir ("Genelkurmay Başkanı Bageri: Yemen'de Danışman Olarak Yardım Ediyoruz"; 2019).

Bu kapsamda, İran vekil güçleri üzerinden, bölgede önemli ölçüde büyük rol oynamaktadır. Bu gruplar Ortadoğu'daki gerilimlerde İran lehine "Etkili güçler" dengesine yol açmıştır. İran'dan etkilenen bu grupların önemini, son aylarda bölgedeki ABD askeri üslerine defalarca füze ateşlemesinde görmekteyiz. Bu olaylardan ABD, İran'ı sorumlu gösterse de İran bu füze saldırılarının hiçbirini kabul etmemektedir. ABD tarafından, Irak'ta faaliyet gösteren Haşdi Şabi örgütünü terör listesine alsa da, 2018'den bu yana bu örgüt, Irak güvenlik ordusunun önemli bölümünde yer almıştır (Turki, Stoodeh Arani; 2019: 74).

2.9.3.3. İran, Çin ve Rusya Deniz Koalisyonunun Oluşturulması

Basra Körfezi'nde birkaç petrol tankerlerine saldırı sonrasında, ABD başkanlığında Basra körfezi ve Umman Denizi'nde, enerji güvenliğini sağlamak için bir

koalisyon oluşturulmuş ve İran, Çin ve Rusya ile birlikte 27 Aralık 2019'dan 5 günlük "Deniz Emniyet Kemeri" adı verilen ortak bir tatbikat başlatmışlardır. Bu deniz koalisyonunun batıya mesajı Çin ve Rusya'nın İran'ın bölgedeki politikasını ve yeni bir deniz askeri ittifakının kurulmasının desteklenmesi anlamına gelmektedir ("İran, Çin ve Rusya'nın Ortak Deniz Tatbikatı Başladı"; 2019).

Bu tatbikata İran Alborz, Sahand, Abkhakiye Tonb, Konark isimli muhrip (destroyer) ve Neyzeh isimli füze fırlatıcı ile katılmıştır. Rusya bu tatbikata, üç yüzer "Neustraşimi" sınıfından olan "Yaroslav Mudry", "Yevgeniy Khorov" isimli bir adet çekici ve "Yel'nya" isimli bir adet yakıt taşıyan gemi ile katılmıştır. Çin ise Zining (Xining) isimli bir adet D-52 türlü Muhrip (Destroyer) ile katılmıştır ("Çin ve Rusya İle Tatbikata Hangi İran Gemileri Katılıyor?/ ABD Gözlerinin Önünde Sahan ile Güç Göstermek"; 2019).

Umman denizi ve Hint okyanusu bu tatbikat için seçilmesi, Batı'ya özellikle ABD`ye, İran'ın deniz savunma sınırları üzerindeki alanını genişlettiğini mesajını vermek olmuştur. Aslında, İran, Çin ve Rusya arasındaki Ortak tatbikat, İran'ın ve müttefiklerinin ABD ve Batı'ya gücünü göstermeyi amaçlamaktadır ve üç ülkenin bir arada bulunması çok önemli ve stratejik bir gelişme hesap edilmektedir. Öte yandan, İran, Çin ve Rusya'nın gücünü ve stratejik ittifakını göstermenin yanı sıra, deniz ticaretinin güvenliğini güçlendirmek, hırsızlık ve denizcilik terörizmi ile mücadele etmek, deniz güvenliği ile ilgili bilgi alışverişi bu tatbikatın bir başka amacı olarak tanıtılmıştır.

Bu tatbikatın çeşitli siyasi-güvenlik etkileri ve önemleri vardır. Bu tatbikat İran İslam Devrimi'nden sonra dünyanın iki büyük deniz gücü olan Çin ve Rusya ile yaptığı ilk ortak tatbikat olarak, aynı zamanda, farklı jeopolitik, stratejik-güvenlik, politik, bölgesel ve uluslararası boyutlarda kısa vadeli etkileri ve sonuçları vardır ve orta ve uzun vadede İran'ın komşu sularda politikasının önemini de artırmaktadır ("Chabahar'daki İran, Çin ve Rusya Tatbikatı, ABD'ye Uyarlık"; 2019).

2.9.3.3.1. Jeopolitik Boyutta Tatbikatın Önemi

Chabahar limanından Kuzey Hint Okyanusu'na kadar yapılan "Deniz Emniyet Kemeri" tatbikatı coğrafi ve jeopolitik olarak önemli olmaktadır. Hint okyanusunda, Basra körfezi ve Umman denizi ve bunlara bağlı sular denizcilik açısından stratejik bölgelerden sayılmaktadır. Bu stratejik bölge sadece bölgesel aktörlerin değil, aynı

zamanda uluslararası güçlerin özellikle ABD'nin de dikkatini ve hassasiyetini çekmektedir. Hint okyanusu ayrıca dünyanın açık sulara erişimi için stratejik alanlardan biri sayılmaktadır. Hint Okyanusu'nun bir diğer önemli jeopolitik yönü, ABD ve müttefiklerinin tek taraflı olarak bu alanlara hükmetme eğilimidir. İran, Çin ve Rusya'nın bu bölgedeki ortak deniz tatbikatları da ABD ve müttefiklerinin Hint okyanusunda tek taraflılığına karşılık olarak önemli bir cevaptır ("İran, Çin ve Rusya'nın Ortak Deniz Tatbikatı Başladı"; 2019).

2.9.3.3.2. Tatbikatın Stratejik, Güvenlik ve Siyasi Mesajı

Tatbikatın amacı, deniz terörü, korsanlar ile mücadele etmek ve uluslararası geçişleri ve deniz ticaretini korumak açıklansa da ancak daha geniş bir perspektifte, tatbikatta İran, Çin ve Rusya üçlü ilişkilerinin potansiyelini ve üç ülke arasında ileri askeri iş birliği potansiyelini de göstermektedir. Aslında bu tatbikat, üç ülkenin iş birliğinin ve çıkarlarını sağlamak için stratejik iş birliğinin kurulmasını bir başlangıç olduğunu göstermektedir. Her üç aktör de bölgesel ve uluslararası siyasi çıkarlarını güvence altına almanın yanı sıra enerji güvenliği, ekonomik faydalar ve çeşitli ABD veya bölgede batı yanlı koalisyonunu tehditlerine karşılık olarak bir koalisyon kurmaktadırlar.

Bu tatbikatın en önemli boyutlarından biri de siyasi boyutudur. Bu tatbikata katılan üç aktör, bölgesel ve uluslararası kamuoyuna siyasi mesajlar iletmeye çalışmışlardır. Bu tatbikata katılan İran, ABD tarafından bölgedeki tek taraflı güvenliği ele geçirmenin mümkün olmadığını göstermeye çalışırken, kendisini de bu alanda bir bölgesel güç olarak, Çin ve Rusya gibi uluslararası güçler tarafından tanınmasını göstermeye çalışmıştır. Bu tatbikattan önce İran bölgedeki rolünü uluslararası bir destek olmadan gösterse de, ancak bölgesel ve uluslararası koşulları göz önüne alındığında, güçlü uluslararası aktörlerle işbirliği de İran'ın bölgedeki ağırlığını artırmaktadır ("Bir Arap Medyası Açısından İran, Çin ve Rusya'nın Ortak Askeri Tatbikatının Mesajı"; 2019).

BÖLÜM 3. GELECEKTEKİ ABD-İRAN İLİŞKİLERİ İÇİN OLASI SENARYOLAR

Gelecekteki ABD-İran arasındaki olası senaryoları anlamak için ABD ve İran arasındaki son gerilim durumuna tekrar bakmamız gerekiyor. Herkesin bildiği gibi, nükleer anlaşma geçersiz durumda ve Avrupa Birliği`nin İran`la mali ve ticaret borsaları için bir mekanizma oluşturma çabaları şimdiye kadar başarısız olmuştur ("İran`la Avrupa Finansal Değişim Kanalı, Başlangıç Noktası mı Yoksa Belirsizlik Noktası mı?"; 2019). Öte yandan ABD, İran`ın ekonomik temellerini felç etmek için maksimum baskıyı en üst düzeye çıkarmaya ve derinleştirmeye devam etmektedir. Bu durumda, ABD-İran düellosu öngörülmeyen olayların eşiğine itilebilir ve herhangi bir yeni uzlaşma ve anlaşma olasılığını ortadan kaldırabilir.

Yukarıdakileri göz önüne alındığında, ABD-İran ilişkilerinin geleceği için olası senaryolara bakmamız gerekirse;

3.1.İlk Senaryo: Pazarlık ve Büyük Alışveriş

Bu senaryoda, pazarlık ve alışveriş hala mümkündür. Balistik füzeler, İran`ın bölgesel faaliyetleri ve ABD`nin İran`a karşı yaptırımlarının kolaylaştırılması gibi sorunlar, nükleer anlaşmanın temel sınırlamalarına dayalı olarak çözülememiş durumda ve bu nedenle mevcut çıkmaz durum ancak ABD ve İran arasında daha geniş bir anlaşma yoluyla çözülebilir.

Bu senaryoda, yeni anlaşma 2003 yılında yapılan ABD ile İran arasındaki anlaşma gibi (ABD ile İran arasında Saddam Hüseyn konulu yapılan anlaşma) daha büyük bir kopyası olabilir.

Bu senaryoya göre, nükleer anlaşma çerçevesinde daha fazla güven sağlamak için, nükleer anlaşmanın sona erme hükümleri uzatılabilir, İran askeri alanlarını daha fazla araştırmak için askeri alanlara erişim sağlanabilir ve İran dini lideri Ali Hamaney`in nükleer silahlara ilişkin fetvaları yasa haline gelebilir. Ayrıca ABD ve İran, 2000 kilometrelik menzilli füze sınırlamaları üzerine anlaşabilir. Ancak İran'ın füze yayılım politikası bölgesel bir bağlamda ele alınabilir.

Bu senaryoda, Irak ve Afganistan`da istikrarın sağlanması için ortak konular üzerinde müzakere yapmak da mümkündür.

Yemen ile ilgili olarak, her iki taraf da çatışmanın sona ermesini istemektedir. Dolayısıyla İran, muhtemelen Husileri barışı sağlamaya ikna etmekte etkili olabilir. Suriye`ye gelince, Rusya ABD ile daha geniş barış görüşmeleri önerebilir. İsrail ile ilgili olarak İran, siyasi olarak resmiyet tanımadan "önleyici askeri eylemlerden kaçınmak" için ikili bir anlaşmaya varabilir.

Bu senaryoda, nükleer anlaşmaya göre İran nükleer zenginleştirme programını zaten kabul ettiği için, Trump yönetiminin İran`ı sıfır zenginleştirmeye dönme talebini mümkünsüz kılmaktadır. Bu senaryoya göre ABD, İran`a güvenlik açısından garanti sağlamak ve daha geniş bir anlaşmaya varmak için yaptırımları kolaylaştırma etkisine ve gücüne sahiptir. Bu senaryoda Avrupa, iki taraf arasında sıkışmış durumda olması nedeniyle, müzakerelerde daha etkili olmamaktadır ("Savaş veya Müzakere, Üçüncü Bir Yol Var mı?"; 2019).

3.2.İkinci Senaryo: Barjam Plus Modeli

Bu senaryoda, artan gerilimler ve İran nükleer anlaşmasının çöküşüne yaklaşmasına rağmen "Barjam Plus" ya "ikinci nükleer anlaşma" modeli hala mümkündür. Bu modelde nükleer anlaşmanın temelinin korunduğu ve önceki anlaşmayı iyileştirmek için bazı maddelerin eklendiği yeni bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Ancak bu senaryo mevcut tüm sorunları çözememektedir. Konuyla ilgili olarak, ABD, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin`de "Atlantik Konseyi" anketine katılanların çoğu bu senaryoyu en olası seçenek olarak görmüşlerdir. ("Birinci Nükleer Anlaşmadan İkinci Nükleer Anlaşmaya Köprü İnşa Etmek Mümkün Müdür?"; 2020).

Bu senaryonun uygulanabilirliğinde, özellikle aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır:

- Yapılacak ilk gelişme, 2030 ve 2040 yıllarındaki kısıtlamaların sona ermesinin ardından anlaşmanın sona erme maddelerinin uzatılmasıdır. Bununla birlikte, hangi sonuçların elde edilebileceğine dair bir fikir birliği yoktur. Uzatma süresi 5 ila 10 yıl olabilir ve hatta 25 yılı bile muhtemel biliyorlar ("Nükleer Anlaşmanın Sona Erme Hükmü Üzere ABD Yaptırımlarının Kaldırılması"; 2019).

- Çift amaçlı faaliyetlere ilişkin nükleer anlaşmanın "T" Bölümündeki (bu bölüm bir nükleer patlayıcı cihazın tasarımına ve geliştirilmesine katkıda bulunabilecek faaliyetler ile ilgilidir) denetim ve şeffaflık mekanizmalarının geliştirilmesi de bir

uzlaşma alanı olabilir. Bu bölümle ilgili sorunlar, Uluslararası Atom Enerji Ajansı`nın denetim sürecinin güçlenmesiyle ve onayı sağlanarak kolayca çözülebilir. Atom arşivlerinde listelenen diğer nükleer ve askeri tesisler, Uluslararası Atom Enerji Ajansı tarafından denetlenen tesisler listesine eklenebilir.

Uluslararası Atom Enerji Ajansı`nın yetkilendirilmesi, İran`ın nükleer programının olası askeri boyutunu incelemek için defalarca tartışılmıştır. Birçok uzman, Uluslararası Atom Enerji Ajansı`nın nükleer anlaşma öncesinde teftiş talep etme hakkına sahip olduğuna inanmaktalar. Ancak ABD ve İsrail uzmanları bu konunun hem geçmiş eylemler hem de İran`ın nükleer programının geleceği açısından önemli olduğunu söylüyorlar. ("Sorunları Çözmek İçin En Olası Seçenek Nükleer Anlaşma"; 2020).

- "Barjam Plus`ın" bir diğer bileşeni, İran`ın kıtalararası balistik füzeler ve füze menzilini 2000 kilometreyle sınırlandırmak için önceki taahhütlerinin yenilenmesi olabilir. İran Tarafından bunun kabul edilmesi, İran`ın savunma pozisyonundan ödün vermeden ABD ve Avrupa`ya büyük bir taviz verdiği anlamına gelmektedir.

- Tüm bu tavizler ve ilerlemeler karşısında İran, yaptırımların kaldırılması ve ABD tarafından mali sistemine erişim sağlanmasını istemektedir. Böyle bir ilişkide, İran`la büyük bir anlaşma peşinde koşan ABD`nin küçük bir anlaşma karşılığında tüm yaptırımları kaldırması kısa vadede pek olası değil. Ancak uzmanlar, potansiyel bir ticaret mekanizmasının yetkili uluslararası işlemleri kolaylaştırabileceğine inanmaktalar. Böyle bir mekanizma her iki tarafın da güvenin sağlanmasına yardımcı olabilir ve İran, mekanizmanın işleyişine dair raporları takiben taahhütlerine uygun olarak kademeli olarak yaptırımların hafifletilmesinden yararlanabilir ("İngiliz Düşünce Kuruluşunun Bakış Açısına Göre İkinci Nükleer Anlaşma, Nakit Puanlar Karşılığında Potansiyel Bir Vaattir"; 2020).

- İran`da gözaltına alınan çift vatandaşların serbest bırakılması, ABD`ye göre bu senaryonun uygulanması için bir önkoşuldur ("Trump, Adil Bir Rehine Değişimini Müzakere Ettiği İçin İran`a Teşekkür Etti"; 2019).

"Barjam Plus" senaryosunda, İran`ın füze yayılma politikası ve bölgesel gerilimlerle ilgili sorunlar, çözülmesi çok zor ve zaman alıcı olduğundan dolayı dikkate alınmamaktadır. Bu senaryoda vurguladığımız konular terk edilmemektedir. Aksine, yeni yapılan bu anlaşmada daha geniş bir krizi önlemek ve İran, ABD ve diğer imzacılar

arasında güven oluşturmak için bir uzlaşmaya varılmalı ve nükleer anlaşmanın temel hükümlerini kullanılmalıdır. Bölgesel tartışmaları başlatma taahhüdü anlaşmanın bir parçası olabilir, ancak sorunların bölgesel aktörlerin katılımıyla çok taraflı olarak ele alınması gerekir. Bu senaryoda, Avrupalı uzmanlar dahil olmak üzere bazı uzmanlar, İsrail ve İran`la aynı anda görüşmenin mümkün olmadığını kabul etseler de İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de müzakere sürecine dahil edilmesi gerektiğine inanmaktadır.

"Barjam-2" gerçekleşmesi için müzakere stratejisi hakkında birçok görüş farklılığı vardır. Bazı uzmanlar, İran ve ABD arasındaki ihtilafları yönetmek için Avrupa liderliğinin gerekli olduğuna inanmaktalar. Nükleer anlaşmayı imzalayan üç Avrupa ülkesi olan Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa müzakerelere liderlik etmek için en iyi konumdalar. Ortak komisyonun nükleer olmayan meseleleri nükleer anlaşmanın mevcut bağlamında tartışmasına izin verilmemesine rağmen, üyeleri müzakere için parametreleri değiştirebilir. Aynı zamanda, bazı ABD uzmanları, herhangi bir anlaşmadan sonra, anlaşmanın başarısı için ABD liderliğinin gerekli olduğuna inanmaktalar ve tıpkı 2012 yılında yapılan iletişim gibi, ABD ve İran arasında görüşmeler kamuoyuna açıklamadan önce güven inşa edebilmesi için her türlü diyalog arka kanallardan yapılmalıdır. Umman, Avrupa Komisyonu, Rusya ve Almanya bu konuda genellikle potansiyel arabulucular olarak tanımlanırlar (Mousavian; 2020).

3.3.Üçüncü Senaryo: Ayrı Ayrı Anlaşmaların Yapılması

İran ile ABD arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve gerginlikleri kaldırmak için bir başka seçenek de üç çeşitli anlaşma yapmaktır. Bu yaklaşım, nükleer, balistik füzeler ve İran`ın bölgesel faaliyetleri üç ayrı müzakere yoluna ayrılmasını gerektirir. Birçok uzman özellikle İsrail, Fransa ve Almanya`daki uzmanlar bu senaryoyu olası görmekteler. Dolayısıyla, bu konuların çoğunun birbirleriyle ilişkili oldu için ve ayrıca uzmanlar arasında bu alanda eşzamanlı müzakerelerin gerekliliği konusunda görüş farklıkları olduğundan dolayı anlaşmazlıklar vardır. Aslında bu senaryonun başarısı, bu konular arasındaki ilişkiye bağlıdır. Bu konulardaki küçük anlaşmalar, daha geniş müzakerelere izin verebilir. Bir diğer uzmanlara göre de birkaç ülkede bölgesel sorunları birbirine bağlanmanın işe yaramayacağına ve her ülkede duruma göre bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğine inanmaktalar. Örneğin, Irak, bir anlaşmaya varma konusunda

iyimser olabileceği bir alandır, neden ki, içinde birbiriyle yarışan iddialar arasında bir koordinasyon olasılığı vardır ve bunun üzerinde anlaşma, anlaşmazlığın geri kalanı için taslak olarak kullanılabilir.

Bu senaryonun zorluğu, dahil olan ülke sayısı ve ilgili zorlukların derinliği nedeniyle çözülmesi zor olan bir dizi soruna dayanmaktadır. Bu süreç, İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri`nin aktif katılımını gerektirmesine rağmen, aynı zamanda, İran`ın bulunduğu tüm ülkeler de olan Yemen, Irak, Suriye, Afganistan ve Lübnan gibi ülkelerdeki ana siyasi aktörlerin temsilcilerinin de katılmasını içermektedir. İngiltere, Fransa, Almanya ve Avrupa Birliği bu senaryoda arabulucu bir rol oynayacak, ancak bu ülkelerin katılımları uzun vadeli bir strateji ve taahhüt gerektirir.

Uzmanlara göre bu senaryoda, bu konularda bir sonuca varmanın, saldırmazlık ve müdahale etmeme taahhütlerin dahil olmak üzere, bölgesel güvenlik için daha geniş bir çerçeve oluşturmaya yardımcı olabileceğine inanmaktalar. Avrupalı gözlemcilere göre, her ülke için ayrı bir çözüme ulaşmak, en olası çatışma çözme stratejisi olabilir ("Yeni Bir Nükleer Anlaşmaya Varmak Mümkün Mü? (5. Bölüm)"; 2020).

3.4.Dördüncü Senaryo: Anlaşmaya Varılmaması

Farklı şekillerde anlaşma senaryoları, tüm mevcut senaryolar değildir ve diplomatik bir çözüme ulaşmama olasılığı vardır. Bu senaryoda, İran ve ABD`nin diplomasi benimseyememesi, anlaşmazlık için en olası seçenektir. Bunun nedeni ise İran hükümetinin ideolojik tutumu ve bölgesel gerilimlerde müdahale etmesidir. İdeolojik cephede bir anlaşmaya varmak mümkün değildir ve bu konuda dikkate değer olaylardan biri de İran İslam Devrimi'nin başlangıcından bu yana İran ile ABD arasındaki derin düşmanlık, bir anlaşmaya varma olasılığını azaltan bir başka faktördür ("ABD ile Müzakere Etmeme Trump Yönetiminin Bir Sorunu mu Yoksa Bir İdeoloji mi?"; 2019).

BÖLÜM 4. SONUÇ

İran ile ABD ilişkileri 19. Yüzyılın başlarından başlayarak 1979 İran İslam Devrimine kadar devam etmiştir. 1979 İran İslam Devrimi ile iki ülke arasındaki ilişkiler gerilim aşamasına girmiştir. Çünkü İran İslam Devrimi, Uluslararası sistemdeki hakim değerlere aykırı olarak yeni değerler ve kriterler getirmiştir. Bir diğer deyişle 1979 İran İslam Cumhuriyeti'yle beraber İran ile ABD arasında gerginlik başlamıştır. Devrimin başına ise Humeyni gelmiştir. Humeyni'nin aşırı İslamcı olmasından dolayı ABD'ye karşı kötümser bakış açısı vardır ve bu sebeple gerginlik git gide derinleşmiştir. Devrim sonrası dönemde ABD büyükelçiliğinin işgali ve 52 ABD diplomatların rehin alınması, iki ülke arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirmiş ve ABD'yi İran'a yönelik politikasını tamamen değiştirmeye ve İran'a karşı yaptırım uygulamaya sevk etmiştir. ABD kendi diplomatlarının serbest bırakılması için sadece İran'a karşı siyasi ve ekonomik girişimde bulunmamıştır aksine askeri girişimde de bulunmuştur. Delta operasyonu, ABD'nin İran'a karşı askeri girişimidir. ABD bu eylemini İran'ın Tabas çölü tarafından planlamıştır ama kum fırtınası nedeniyle ABD'nin bu eylemi sonuç vermemiştir. ABD'nin bu eylemleri sonuçsuz olduğundan dolayı, Washington'daki İran Büyükelçini çağırmış ve İran'la olan ilişkilerini kestiğini duyurmuştur. Bu şekilde iki ülkenin siyasi ilişkileri bir kez daha 9 Nisan 1980'de sona ermiştir. İki ülke ilişkilerinde gerginliğin giderilmesi için Cezayir hükümeti arabuluculuk yapmıştır ve iki ülkeyi de müzakereye davet etmiştir. İki ülke arasında müzakereler başlamış ve sonuçta iki ülke arasında Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Böylece 444 gün sonra 21 Ocak 1981 tarihinde rehineler serbest bırakılmıştır.

İran İslam Devriminden birkaç ay sonra, Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'a savaş açmasıyla başlayan İran-Irak savaşı iki ülke arasında 8 yıl devam etmiştir. İran yetkililerine göre ABD, Irak'ı İran'a karşı savaşa başlamasında doğrudan veya dolaylı olarak teşvik etmiştir. İran yetkililerine göre bu dönemde, ABD'nin Irak'a iki milyar dolar kredi vermesi, Regan yönetimi Irak'ın Arap müttefiklerini maddi yardıma çağırması ve ayrıca ABD savaş sırasında İran'a karşı hem ekonomik hem de askeri teçhizat yasağı uygulaması bunun kanıtlarındandır. Dolayısıyla bu dönemde de iki ülke arasında iyi ilişkiler sağlanamamıştır.

George W. Bush döneminde ise 11 Eylül terör saldırısı ardından, Bush yönetimi resmen terörle mücadeleyi ilan etmiştir. Bush, bütün ülkeleri teröristlerle mücadeleye çağırmıştır. Dolayısıyla İran'ı da uluslararası koalisyona dahil etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ABD, İran'a İsviçre aracılığıyla iki mektup göndermiştir ancak İran dini lideri Ali Hamaney tarafından mektuba olumsuz cevap gelince, ABD Dışişleri Bakanlığı, İran'ı terör örgütlerini destekleyici listesine koymuştur. George W. Bush bir diğer hamleyle, İran, Irak ve Kuzey Kore'yi "şer ekseni" ülkeleri olarak ilan etmiştir. Bu dönemde, İran karşıtı olan İran Halk Mücahitleri Örgütü, 2003'te, İran nükleer dosyalarını ifşa ettikten sonra, ABD-İran ilişkileri daha da gerginleşmiş ve yeni bir aşamaya geçmiştir.

2005 yılı seçimleriyle Ahmedinejad İran Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmıştır. Ahmedinejad seçim kampanyalarında da Batı karşıtlığını savunmuştur. Ahmedinejad'ın sert ve saldırgan yaklaşımları ve İran nükleer silah edinme hakkında sahiptir şeklinde olan konuşmaları İran nükleer meselesini daha da gündeme getirmiştir. Dolayısıyla 2006'dan itibaren İran nükleer meselesi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürülmüştür. Güvenlik Konseyi'nin birkaç kez İran'ı uyarması ancak İran kendi kararından vazgeçmemesi neticesinde İran'a karşı 5 yaptırım kararı çıkarılmıştır.

2008'de Barack Obama ABD Başkanı seçilmiştir. Obama'nın birinci dönemi Ahmedinejad'ın ikinci dönem başkanlığına denk gelmiştir. Bu dönemde de ABD ile İran arasında hiçbir değişiklik olmamıştır ve gerginlik devam etmiştir. Bu dönemde de ABD İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır.

2013'te Hasan Ruhani İran Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hasan Ruhani dış politikada ve özellikle İran nükleer meselesinde yeni bir politika izlemiştir. Ruhani dış politika ilkesini "dünya ile yapıcı etkileşim" olarak tanıtmıştır. Ruhani konuşmalarında ABD ile müzakere konusunda demeçler vermiştir. Ruhani Birleşmiş Milletlerin yıllık toplantısında İran nükleerinin barışçıl doğası olduğunu vurgulamıştır. Ruhani'nin bu konuşmasına karşılık olarak Obama ise İran nükleerinin barışçıl doğası olması takdirde İran'a hak tanımıştır. Bu toplantı sonrası iki ülke başkanları New York'ta görüşmüşlerdir ve anlaşmaya varmak için müzakereye başlamaya karar vermişlerdir. Sonuç olarak iki ülke sorunların giderilmesi için müzakerelere başlamıştır. Nihayet 14 Temmuz 2015'te İran ile P5+1 ülkeleri arasında "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" adı altında anlaşılmıştır.

Antlaşma 18 Ekim 2015'te herkes tarafından onaylanmıştır ve 16 Ocak 2016'da yürürlüğe girmiştir. Böylelikle iki ülke arasında gerginlik sona ermiştir.

2016'da Trump'ın ABD Başkanı seçilmesiyle birlikte İran ile ABD ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Trump seçim kampanyalarında Barack Obama'yı İran ile kötü bir anlaşma yapma konusunda eleştirmiştir. Trump seçim kampanyalarında seçimi kazandıktan sonra antlaşmadan çekilmesini ve İran'a karşı yaptırımların uygulamasını defalarca duyurmuştur. Sonuç olarak Trump ABD Başkanı seçildikten sonra 18 Mayıs 2018'de nükleer anlaşmadan çekilmiştir ve İran'a karşı çeşitli sert yaptırımlar uygulamıştır. Böylece Obama döneminde düzenlenen ABD-İran ilişkileri bir daha bozulmuş ve gerginlik devam etmiştir. Trump'ın dış politikasını incelediğimizde ise İran ve bölgedeki İran politikalarıyla yüzleşmek olmuştur.

Trump'ın anlaşmadan çekilmesinin nedenleri, Trump yönetiminde sert ve radikal politikacıların olması, Trump'a göre nükleer anlaşmanın İran'ı daha güçlü konuma getirmesi,
ABD'nin bölgedeki müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan için İran'ın bir tehdit sayılması, İran'ın balistik füze testlerinde başarılı olması, İran'ın Rusya'dan askeri teçhizat alması ve bu alışverişin İran'ı daha da güçlendirmesi, İran'ın modern füze teknolojilerini bölgedeki kendi müttefiklerine göndermesi ve bölgedeki müttefiklerine maddi destekte bulunması olmuştur. Trump'ın anlaşmadan çekildiğinde İran'ı sınırlamak ve yeni bir anlaşma yapmayı amaçlamıştır. İran'ı müzakere masasına çekmek için İran'a karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır, defalarca kez İran'a müzakere önerisinde bulunmuştur ancak İran bunu kabul etmemiştir.

Trump İran'ı müzakereye zorlamak için çeşitli girişimlerde de bulunmuştur. Örneğin, Basra Körfezi'nde askeri yığınağını artmıştır. Basra Körfezi'nin güvenliğinin sağlaması için deniz koalisyonu kurmuştur. Basra Körfezi'ne savaş gemileri ve bombardıman uçakları göndermiştir. Maksimum baskı yapması için çeşitli çok sayıda yaptırım uygulamıştır. İran ile iş birliğinde olan ülkeleri ekonomik ilişkilerini kesmesi için uyarmıştır. Dolayısıyla Trump döneminde İran ile ABD arası ilişkiler gerginlikle devam etmiştir. Bu dönemde İran, ABD'nin İnsansız Hava Aracını düşürmüştür ve bunun nedenini ABD'nin, İran hava sahasını ihlal etmesi olarak beyan etmiştir. ABD'nin, Bağdat'taki büyükelçiliğine yapılan saldırıda ABD İran'ı suçlamıştır ve bu eyleme karşı

cevapsız kalmayacaklarını duyurmuştur. ABD bir diğer hamleyle İran generali Kasım Süleymani'yi öldürmüştür. İran ise ABD'nin bu eylemine karşılık olarak Irak'ta ABD'nin "Ayn Asad" üssüne saldırmış ve birkaç ABD askerini ağır yaralanmıştır.

İran, ABD'nin eylemlerine ve yaptırımlarına karşılık olarak zaman süreci nükleer anlaşma taahhütlerini azaltmaya başlamıştır. Bu bağlamda uranyum zenginleştirme oranını yüzde 4.5'a yükseltmiştir. Ağır suyu ise 300 kilogramdan fazla biriktirmiştir. Hürmüz Boğazı'nda İran askerlerinin varlığını artırmıştır. Bölgedeki çeşitli ülkelerde bulunan İran'a ait vekil güçlerine hem maddi hem silah desteğini artırmıştır. Bölgedeki ABD üslerine vekil güçleri vasıtasıyla saldırı gerçekleşmiştir. İran, Çin ve Rusya'yla birlikte deniz güvenliğini sağlaması bahanesiyle "Deniz Emniyet Kemeri" adıyla bir koalisyon kurmuştur. Bu ülkeler birlikte koalisyon adı altında tatbikat yapmışlardır.

Joe Biden'in 2021 seçimini kazanması ve ABD'nin 46. Başkanı seçilmesiyle birlikte İran meselesi yeni bir boyut kazandı. Joe Biden seçimden önce "CNN" internet sitesinde yayınlanan bir makalede ve seçimi kazandıktan sonra New York Times'a verdiği bir röportajda, İran nükleer anlaşmasına geri döneceğini vurguladı. Dolayısıyla Biden hükümeti, şu anda nükleer anlaşmaya hemen dönmek veya İran'a yönelik yaptırımları azaltmak istemediği ve İran'ın pozisyonunu yumuşatmak istediği için bu ülkeye doğrudan ve dolaylı bir dizi taviz vermeye çalışmıştır. Bu tavizler sırasında, Trump'ın İran'a yönelik uyguladığı maksimum baskının kaldırması, İran'ın nükleer anlaşma taahhütlerine bağlılığını kanıtlaması halinde yaptırımların hafifletilmesinin vadini vermek, İran'a bağlı milisler tarafından Irak'taki ABD üslerine saldırılarına cevap verilmemesi, ABD'nin Yemende faaliyet gösteren Ensarullah'ın terörist listesinden çıkarılması, ABD'nin Suudi Arabistan'a silah satmalarının durdurulması, İran hükümetinin çeşitli insan hakları ihlallerine ABD'nin pratik tepkisinin olmaması, Robert Mali'nin ABD'nin İran Özel Temsilcisi seçilmesi, İran İslam Cumhuriyeti'nin pozisyonlarını ve politikalarını destekleyen bir geçmişi olan kişilerin Biden yönetimine atanması, İranlı diplomatların New York'taki ve BM merkezindeki seyahat kısıtlamalarının kaldırılması, gibi konuları ABD'nin İran'a verdiği tavizlerin bir parçası sayabiliriz. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki Biden yönetiminin ana stratejik odak noktasının önceliği Çin ve Rusya'yı kontrol altına almaktır.

İbrahim Reisi'nin İran 8. Cumhurbaşkanı seçildiği sıradaki televizyon konuşmasında, hükümetinde nükleer müzakerelerin devam edeceği ve yaptırımların kaldırılması için "sonuca yönelik" müzakerelerin yapılacağı sözünü Verdi. Reisi'nin bu sözleri, İran Dışişleri Bakanı Hossein Amir-Abdollahian'ın daha önce özel bir basın toplantısında müzakerelere başlamak için 2 ila 3 aylık bir sürecin başladığını duyurması üzerine geldi. Amir-Abdollahian'ın açıklamalarından birkaç gün sonra İbrahim Reisi Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile ikinci bir telefon görüşmesi yaptı. Görüşmeler sırasında iki taraf nükleer anlaşmaya geri dönme gereğini vurgulamışlardır.

Dolayısıyla gelecekteki İran-ABD ilişkilerinin muhtemel senaryolarına bakacak olursak, uzmanlar 3 senaryoyu olası görmektedir. Birinci senaryoda, anlaşmanın hükümleri değişilebilir ve hükümlerde getirilen zaman sınırlaması ve sona erme hükümleri uzatılabilir. ABD, İran'a karşı yaptırımların bir kısmı kaldırarak diğer bir kısmını da zaman sürecine bırakabilir. İran'ın füze konusunda, 2000 kilometre menzilli sınırlamaları üzerine anlaşılabilir. ABD ve İran, Irak ve Afganistan'ın istikrarının sağlanması için ortak güvenlik konularında müzakere edebilir. Yemen konusunda İran, Husileri barışa çağırıp ve ikna edebilir. İsrail konusunda İran İsrail'i resmiyette tanımasa bile ABD ile askeri eylemlerden kaçınmak konusunda anlaşılabilir. Diğer senaryoda İran ve ABD, İran'ın nükleer, balistik füzeler ve bölgesel faaliyetleri konusunda üç ayrı anlaşma yapabilir. Üçüncü senaryo ise, İran ile ABD arasında olan şimdiki ilişkilerin ve gerginliğin devam etmesi ve anlaşmaya varılmamasıdır.

KAYNAKÇA

Abbasi, E., Najat, A., Talebi, S. (2017). Hürmüz Boğazı'nda Caydırıcılık Modeli Ve İran İslam Cumhuriyeti'nin Güvenliği, Üçaylık *Stratejik Politika Araştırmalar Dergisi* 17, (59-80).

Abdolmotaleb, Abdollah, Esmaili, M. (2013). Abd'nin İran'a Yönelik Dış Politika Stratejisi: Süreklilik veya Değişim, Üçaylık *İran İslam Bilimsel Araştırma Dergisi* 7, (103-123).

Abedini, A.(2016). *2231 Sayılı Ve Daha Önceki Kararnamelerde İran`a Karşı Silah Ambargosunun Karşılaştırması,* Üçaylık *Stratejik Araştırmalar Dergisi 2*, (107-129).

Afacan, S.(2019). *İran'ın 3 Temmuz 1988 Kurbanlarının İzleri Körfez'de Duruyor,* http://bit.do/fonzZ adresinden 15.10.2019 tarihinde alındı

Ahmadi, B.(2019). *Trump-Avrupa İlişkisinin Geleceği*, https://bit.ly/33KTSSS adresinden 27.02.2020 tarihinde alındı.

Ahoui, M.(2018) *Abd`Nin Ortadoğu Stratejisi Ve İran İçin Olası Seçenekler Analizi, Üçaylık Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Dergisi* 23, (43-77).

Alıbabaeı, Gholam R.(1996) *İran Dış Politikası Tarihi: Krallıktan Günümüze, Tahran. Dorsa Yayınları.*

Amınıan, A. (2013). Abd Dış Politikasında İran'a Yönelik Farklı Zorunlu Diplomasi Durumunun Teorik Analizi, *Siyaset Bilimi Dergisi* 29 (7-38).

Asadi, B.(2008). *İran Reform Hükümeti Döneminde Dış Politikası:Başarılar Ve Hatalar,* Baz Yayınları.

Azarshib, M. (2018) İran'ın Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik Gereksinimleri Ve Güvenlik Stratejisi, *Üçaylık Siyasi Strateji Dergisi* 2, (137-161).

Azhgadi, S. (2019). Donald Trump`In Ortadoğu`Daki Dış Politikasını Ve Önündeki Zorlukları Analiz Etmek (Boyutlar Ve Yaklaşımlar), *Üçaylık Politik Stratejik Dergisi* 5, (1-25).

Baeidinejad, H. (2016). *Başlangıçtan Bitişe Kadar Nükleer Anlaşmayla Adım Adım,* Tahran, Mokhatab Yayınları.

Bageri, R. (2016). *İran İslam Cumhuriyeti`Nin Bölgesel Gücü Üzerine Nükleer Anlaşmanın Sonuçları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tahran Azad Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü

Bagheri, M. (2019). Abd Ve Avrupa`Nın Algısında İran`In *Güvenlik Riskinin* Geliştirilmesi, *Üçaylık Uluslararası İlişkiler Araştırmaları Dergisi*. 1.(7-38)

Balouci, Heydar A. (2016). Nükleer Anlaşma Ve Başarıları: Askeri Konular Ve Analiz`ler, *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2. (487-504).

Barzgar, K. (2006). Çakışan Roller: 11 Eylül Olayından Sonra Adb-İran Gerginliği İncelenmesi, *Üçaylık Stratejik Araştırma Dergisi* 39.(145-170).

Barzgar,K. (2019). İran İslam Cumhuriyeti'nin Bölgesel Güçleri Dengeleme Stratejisi, *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Dergisi* 4. (185-205).

Battle, J. (2003). (Çev; Maryam Malanazar). İran-Irak Svaşında Ronald Regan İle Saddam Hüseyinin El Sıkıştırması, *Savunma Politikası Dergisi* 47. (113-146)

Bazargan, M.(1982). *Devrimin İlk Yılının Problemleri,* Tahran. Bazargan Yayınları.

Benasaz, A.(1998). Ortadoğu Meselelerin Abd-İran İlişkisinin Gerginliği Üzerindeki Etkisi, *Yad Üç Aylık Dergi* 51. (283).

Darabi, A., Ahadi, A. (2017). İran`In Nükleer Programında Medya, Dış Politika Ve Uzlaşma: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Üç Aylık Dış İlişkiler Dergisi* 1. (33-67).

Daryai, Mohammad H. (2015). *İran İslam Cumhuriyeti'nin P5+1 Ülkeleri İle Nükleer Müzakere Belgelerinin Topluluğu, Tahran. Dış İşlerİ Bakanlığı Yayınları*.

Entesar, N., Afrasiabi, K. (2016). *Nükleer Müzakerelerin Maraton'u Saadabad'dan Koburg'a,* Tahran Goms Yayınları.

Eyvazi, M. (2008). Ahmedinejad'ın Dış Politika Analizi. *Üçaylık Stratejik Araştırma Dergisi*, 14. (209-230).

Farıd, M., Zojaji Ghomi, M.(1999). İlişki: Haziran 1997 Den Sonra İran İle Abd Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Tahran. Salam Gazetesi Yayınları.

Fatahi Zafargand, Bahram. (2015). İran İslam Cumhuriyeti Sisteminde Kapsamlı Ortak Eylem Planı`Nın Hukuki Boyutları, *Tahran Anayasa Koruma Konseyi Enstitüsü Yayınları.*

Friedman, A. (1994). (Çev; Mahvash Gholami). *Örümcek Evi,* Tahran. Etelaat Yayınları.

Gaem P, Samad, D. Varmzani, M. (2016). Avrupa Birliği-İran İlişkilerinin Geliştirilmesinde Nükleer Anlaşmanın Rolü, *Üçaylık Uluslararası Siyasi Araştırmalar Dergisi* 27. (127-157).

Gaiser Beigi, A. (2015). Başından Sonuna Kadar Nükleer Müzakereler, *Aftab Gazetesi* 4481. Sayı

Ganbari,H.(2015). *Nükleer Anlaşma`Nın Kilit Zamanları,* http://Bit.Do/Ftqw3 adresinden 11.02.2020 tarihinde alındı.

Ghahramanpour, R. (2019). İran-Abd Müzakereleri İçin 4 Engel, https:// Bit.Ly/3dansfi adresinden 12.02.2020 tarihinde alındı.

Ghanbarloo, A. (2008). Amerika Ve Nükleer Krizi, *Üçaylık Stratejik Çalışmalar Dergisi* 4.(827-852).

Ghayour, R., Jafari, H. (2016). İran`In P5+1 Ülkeleri İle Yumuşak Gücü Ve Nükleer Anlaşması, *İran Uluslararası Politika Dergisi* 2. (86-118).

Ghazanfarı, K. (2001). *Amerika Ve İran İslam Cumhuriyetinin Devrilmesi*, Tahran. Kia Yayınları.

Ghazanfarı, K. (2005). *Yirmi Beş Yıl Devirme Operasyonu. Tahran*, Kia Yayınları.

Giyasvandi, F., Torkashvand, J. (2018). Abd, Ortadoğu'da Vekalet Savaşları Ve Güvenlik, İslam Dünyasında Siyasi Araştırmalar *Üçaylık Dergisi* 4. (167-205).

Hacimineh, R., Salehi, A. (2018). Avrupa Ve Amerika`Nın Çelişen İki Söyleminin Nükleer Anlaşma Üzerine Bir Analizi, *Üçaylık Uluslararası İlişkiler Araştırmaları Dergisi* 27. (215-244).

Hedayat Khomeini, A.(1991). *Güvenlik Konseyi Ve İran-Irak Savaşı. Tahran,* Siyasi Ve Uluslararası Çalışmalar Ofisi.

İndic, M. (1999). 16 Ekim 1999`Da Amerikan Asya Cemiyeti'nde İndicın Konuşma Metni, *(Çev; Ali Touloi). Üç Aylık Ortadoğu Çalışmalar Dergisi*23. (157-166).

İran Ticaret Odasının Mektubu. (2015). *Ruhani Hükümetin'de İki Yıllık Nükleer Müzakerelerin İncelenmesi, New York'tan Viyana'ya Nükleer Diplomasi'si*, İran Ticaret Odasının Mektubu.101. (11-13).

Jahanara, H. (2018). Körfez Bölgesi'nde İran İslam Cumhuriyeti'nin Güvenlik Politikaları'nın Araştırılması, *Aylık Milal Uluslararası Araştırma Dergisi* 32. (45-65).

James, B. (1992). (Çev; Frouzandeh Jahanshahi). *İran Ve Abd Arasında Kötü İlişkiler, Tahran Fakhteh Yayınları.*

Karamati, M. (2005). *Abd İle Geçici Yönetimden Reform Hükümetine İlişki Kurmaya Çalışan Eylemlerin Relolijisi,* Homay Ghadir Yayınları.

Katkhodai, M., Askarihosn, S. (2019). İran İslam Cumhuriyeti'nin Güvenlik Doktirini Aktif Caydırıcılık Ve İkinci Darbe'ni Koruması Üzerinde Vurgulaması, *Aylık Milal Uluslararası Araştırma Dergisi* 47. (47-72).

Kheyrani, A. (2020). Abd`Nin Nükleer Anlaşmadan Sonra İran Güvenliğine Karşı Stratejisi, *Üçaylık Milli Güvenlik Dergisi* 33.(114.139).

Lahouti, A. (1995). Amerika Birleşik Devletleri Ve İran Körfez Güvenliği. (Çev; Houshang Lahouti). *Siyasi-Ekonomik Bilgi Dergisi* 93,94. (100-120)

Lotfi, H., Ranjbar, A., Hosein, İ., (2016). Abd`Nin Basra Körfezi`Ndeki Varlığı Ve İran`La Gerginliği, *Üçaylık Uluslararası İlişkiler Dergisi* 2. (35-59).

Maki, M.(2019). *Abd Ve Avrupa Arasındaki Uçurumun Artmasının Nedenleri*, https://Bit.Ly/2jegpuy adresinden 23.02.2020 tarihinde alındı.

Mebadi, H.(2002). *İran İslam Devriminin Zaferinden Sonra İran Ve Amerikanın Zorlukları*, Tahran *İslam Devrimi Yayınları.*

Mılanı, A. (2006). *Amir Abbas Hoveyda'nın Biyografisi, Akhtaran Yayınları.*

Mohammadi, Manouchehr. (1991). *İslam Devriminin Analizi,* Amirkabir Yayınları.

Mohammadi, Manouchehr.(2005). *İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikası İlkeleri, Tahran Dadgostar Yayınları.*

Mohsenı, S., Salehi, A. (2011). Abd`Nin İran Nükleer Fealiyetini Kriz Hale Dönüştürmek İstemesinin Hedefi, *Üçaylık Dış Politika Dergisi* 3. (613-634).

Molana, H., Manouchehri, M. (2009). *Ahmedinejad Hükümetinde İran Dış Politikası, Tahran Dadgostar Yayınları.*

Monfared, K. (2018). *Donald Trump`In Dış Politikasını Ve İran İslam Cumhuriyeti`Nin Nasıl Karşılaştığını Anlamak,* Stratejik Araştırmalar Merkezi`nin Raporu. 258.(1-5).

Monırıfar, Y. (2005). *İran Ve Abd-Avrupa İlişkileri,* Aylık Rapor. 166.(942-949).

Mosalla Nejad, H. (2015). "Yaptırım Politikasının Nükleer Müzakerelere Etkisi, *Üçaylık Jeopolitik Dergisi* 3. (1-32).

Moshırzadeh, H, Jafari, H. (2013). Hegemonik Güç Ve Devrimci Hükümetler: Abd Ve İran İslam Cumhuriyeti Örneği, *Üç Aylık Dış İlişkiler Dergisi* 1. (47-78).

Motaharnia, M. (2019) *Abd`Nin Basra Körfezi`nde Bir Deniz Dolaisyonu Kurmaktan Ana Hedefleri Nelerdir?,* https://Bit.Ly/3aheo0v adresinden 05.04.2020 tarihinde alındı.

Mousavi K., Ali, F., Taslimi, T. (2019). *Trump`In Nükleer Anlaşmadan Çekildikten Sonra İran, İran Diplomasi Yayınları.*

Mousavian, H. (2018). *İran Neden Donald Trump İle Müzakere Etmiyor?* https://www.İsna.İr/News/97070503224 adresinden 15.03.2020 tarihinde alındı.

Mousavian, H.(2020). *İran`ın Abd İle Doğrudan Ve Dolaylı Müzakerelerinin Detayları/Öncelik Müzakerelere Değil, Nükleer Anlaşmaya Geri Dönmekti*, http://Bit.Do/Flgeh adresinden 10.09.2020 tarihinde alındı.

Mousavian, Seyed Hasan. (2015). *İran Nükleer Krizinin Anlatısında: Anlatılmamış Bir Diplomatın Sözleri, (Çev: Rahman Gahramanpour), Tahran Tisa Yayınları.*

Najmabadi, M., Bakhshi, R., Zarnegar, E. *Hayatta Kalma Tehdidi İçin Savaş Gereksinimi Ve Abd'nin İrana Karşı Savaşı Açmayacağı, Üçaylık Özel Siyaset Bilimi Dergisi* 46. (79-102).

Navazanı, B. (2002). *İran Dış Politikası Zaman Çizelgesi; Ağustos 1988- Haziran 2001, Tahran İran İslam Devrimi Yayınları.*

Rahmanı, M. (1990). *Basra Körfezinde Toplu Güvenlik Beklentisi, Dış Politika Dergisi* 2. (90-110).

Reagan, R. (1988). *Abd Ulusal Güvenlik Stratejisi, (Çev; Mohammad Jafari),Tahran. Segal Yayınları.*

Rezai Pish Robat, S. (2016). Nükleer Anlaşmanın Yasal Başarılarının Yansıması, *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Dergisi* 72. (83-106).

Rezai, A., Torabi, G. (2013). Hasan Ruhani`Nin Dış Politikası, Kalkınmacı Hükümet Çerçevesinde Yapıcı Etkileşim, *Üç Aylık Siyasi Ve Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 15. (131-161).

Rezai, M. (2017). *Körfez Bölgesi Ve Petrol Ve Gaz Jeopolitiği,* (Erişim Tarihi: 05.04.2020). Http://Www.Persiangulfstudies.Com/Fa/Pages/555

Sadeghi, S., Rahimi, A. (2019). Körfez Bölgesi`Ndeki Batı`Nın Askeri-Endüsttriyel Komplekslerinin İranfobi Projesi Ve Malı Çıkarları, *Üçaylık Dış İlişkiler Dergisi* 1.(45-78).

Salehi, S. Hamzeh, Faramarzmanesh, E. (2016). İran Ve Suudi Arabistan Arasındaki Uyuşmazlığın Yoğunlaşmasında Nükleer Anlaşma`Nın Rolü, *Aylık Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 14. (65-79).

Salinger, P.(1983). *İranda Rehineler Krizi Ve Tahranın Gizli Müzakeresi,* (Çevr; Jafar Seghatoleslami), *Tahran Novin Yayınları.*

Shapori, M. (2016). Metin Tabanlı Tahmin Temel Sözleşme, *Stratejik Çalışmalar Dergisi* 2. (7-29).

Shapouri, M. (2016). Tahminen Metin Tabanlı Nükleer Anlaşma Tahran. *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Dergisi* 2. (73-100).

Shoushtarıan, H. (1990). *Irak, Amerika Ve Soveytler Birliğinin Dış İlişkileri, Mashhad. Emamat Yayınları.*

Soleymani, A. (2018). *Iran-Abd Müzakerelerinin Önünde Saysız Ve Karmaşık Engeller,* https://Bit.Ly/2qqfwrx adresinden 14.03.2020 tarihinde alındı.

Soleymanzadeh, S., Omidi, A., Barati, S. (2018). Trump`In Dış Politika Stratejisi Yeni Bir İzalosyon-Gerçekçilik Bağı, *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Dergisi* 28. (269-285).

Souri, R. (2019). *Algısal Bir Yaklaşım Prespektifinden İran`In Abd İle Müzakerelerinin Önündeki Engeller*, http://İrdiplomacy.İr/Fa/News/1987320 adresinden 13.03.2020 tarihinde alındı.

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.(2016). *Kapsamlı Ortak Eylem Planı; Politikalar, Başarılar Ve Gereksinimler*, Tahran. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.

Tabatabai, A. (2018). *Amerika`Nın Nükleer Anlaşmadan Zorlu Çıkışını Üç Düzeyde Analiz Etmek*, Şarg Gazetesi.

Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi. (2016). *Donald Trump`In Dış Politikası, Çerçeve Ve Sosyal Yönelimleri*, Tahran. Tabyin Yayınları.

Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi. (2017). Abd`Nin 2017. Yılı`ndaki Stratejik Belgesinin İncelenmesi, *Üçaylık Tabyin Dergisi*. 1.(1-22).

Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi. (2018). Abd`Nin 2018. Yılı`ndaki Stratejik Belgesinin İncelenmesi, *Üçaylık Tabyin Dergisi*. 3.(1-22).

Tabyin Stratejik Düşünce Merkezi. (2018). Abd Stratejisinin İncelenmesi, Aylık Araştırmalar Dergisi. Tahran. 218.

Tacik, N.(2018). *Avrupa`nın Nükleer Anlaşmayı Sürdürmesinin Önemli Nedenleri*, https://www.isna.ir/news/97030703116 adresinden 25.02.2020 tarihinde alındı.

Tahami, M., Golmohammad Bahmani, F. (2001). Abdnin Uygulanan Savaş Sırasında İran'a Karşı Politikası*, Tahran Dışişleri Bakanlığı Yayınları.*

Turki, H, Stoodeh, M.(2019). Sosyo-Politik Bir Hareketek Olarak Hizbullah, İslam Dünyasında Siyasal Sosyoloji *Üçaylık Dergisi* 2. (57-80).

Vaezi, H.(2003). *İran Ve Abd, İran'daki Abd Politikalarının Gözden Geçirilmesi*, Tahran. Sourush Yayınları.

Velayati, A. (2003). Irakın İran İslam Cumhuriyetine Uyguladığı Savaşın Siyasi Tarihi, İslam Kültürü Yayınları.

Yaselson, A. (2004). *Abd-İran Siyasi İlişkilerinin Tarihi*, (Çev: Mohammadbagher Aram), *Amirkabir Yayınları.*

Yazdanfam, M. (2017).Trump Yönetiminin İran Stratejisi, Amaçlar Ve Mekanizmalar, *Üçaylık Stratejik Araştırmalar Dergisi* 75. (179-184).

Zamani, M., Niyakoui, A. (2019). Abd`Nin Nükleer Anlaşmadan Çekilmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi, *Üçaylık Uluslararası İlişkiler Araştırmaları Dergisi* 45. (95-120).

URL KAYNAKLARI

https://www.dw.com/fa-ir/iran/a-48873152

http://bit.do/fLGBU

https://www.alef.ir/news/3971113028.html

http://bit.do/fLGCa

http://bit.do/fLGBC

https://www.bbc.com/persian/iran-50702024

http://bit.do/fLGEy

https://bit.ly/3ajBdPN

https://ir.voanews.com/a/us-iran-sanction/5151916.html

https://www.radiofarda.com/a/f4_us_treasury_sanction_salehi_atomic_energy_organization_iran/30408574.html

https://bit.ly/3fn4uwt

https://bit.ly/2SIEySj

https://www.radiozamaneh.com/472020

https://www.bbc.com/persian/iran-48561240

https://www.radiofarda.com/a/us-imposed-sanctions-iran-three-space-agencies/30144913.html

https://www.bbc.com/persian/iran-49186925

https://www.bbc.com/persian/iran-47857913

http://bit.do/fmqCG

https://bit.ly/2WyqsnO

https://bit.ly/2SEPG2y

https://www.bbc.com/persian/iran-46093577

https://bit.ly/3fqhzFr

https://bit.ly/3dn5jna

http://bit.do/fmqB9

https://bit.ly/2SIL6QT

https://www.bbc.com/persian/iran-51955842

https://www.bbc.com/persian/iran-48172991

https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/10/02/2165739

http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1976535

http://bit.do/fmqEt
https://ir.voanews.com/a/us-pompeo-iran-strategy-demands/4403881.html
http://bit.do/fmoAR
http://bit.do/fmqzP
http://bit.do/fmqvR
http://bit.do/fmqy7
http://bit.do/ftTBL
http://bit.do/ftYaD
http://bit.do/ftQ2g
https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/10/06/2168499
24.12.2019). http://bit.do/foDwu
http://bit.do/foDdV
https://bit.ly/3aHBuvK
https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/10/04/2167484
https://ir.voanews.com/a/us-iran/5006105.html
http://bit.do/foDbK
http://bit.do/ftThQ
http://bit.do/ftYq5
http://bit.do/ftUEG
https://www.bbc.com/persian/world-43834104
https://www.bbc.com/persian/iran-51244802
https://www.bbc.com/persian/iran-51322604
https://bit.ly/2zzpRKI
https://www.bbc.com/persian/iran-49893444
https://www.bbc.com/persian/iran-features-48798895
http://bit.do/ftXKn
http://bit.do/foG5w
https://www.bbc.com/persian/iran-48470019
https://www.bbc.com/persian/iran-50699134
http://bit.do/ftV8v
https://bit.ly/2yHx0bw
https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/06/25/2097242

http://bit.do/ftVDv

http://bit.do/foDsg

https://www.bbc.com/persian/world-48619479

https://www.tabnak.ir/fa/news/923678

http://bit.do/ftTS4

https://bit.ly/3cbU54H

https://www.bbc.com/persian/iran-50923019

http://bit.do/ftWeL

https://bit.ly/2KDxn9M

https://bit.ly/3cmhCzW

https://bit.ly/2WbOAh8

https://bit.ly/2SFfJGS

https://bit.ly/35ALSEO

https://www.radiozamaneh.com/482668

http://bit.do/ftXSK

http://bit.do/ftVNB

https://www.bbc.com/persian/iran-50979264

https://bit.ly/3bgt92N

https://www.mizanonline.com/fa/news/396243

http://bit.do/foGTf

http://bit.do/foGVh

http://bit.do/foDtZ

http://bit.do/fmqDC

http://bit.do/frWJR

http://bit.do/ftVpf

https://www.radiozamaneh.com/482272

https://bit.ly/3fmAO2N

https://www.mehrnews.com/news/4112239

https://www.dw.com/fa-ir/iran/a-46571199

https://www.bbc.com/persian/iran-48470019

http://bit.do/foGQf

https://www.tabnak.ir/fa/news/797411

https://bit.ly/3cenkUE

http://bit.do/fmqFD

https://ana.ir/fa/news/113/452605

https://bit.ly/3bbi0A5

https://bit.ly/2L4MIAb

https://www.ghatreh.com/news/nn43211886

https://ir.voanews.com/a/us-iran-trump/4968312.html

https://bit.ly/2UH6QwP

http://bit.do/frWEG

https://www.bbc.com/persian/iran-features-44111286

http://bit.do/foDAK

https://ir.voanews.com/a/us-navy-persian-gulf/4971408.html

http://bit.do/ftVdA